

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

**OP WEG NAAR EEN VERBETERDE AFNAMEPRAKTIJK
VAN HET CENTRAAL SCHRIFTELIJK EN PRAKTISCH
EXAMEN**

Utrecht, september 2014

Voorwoord

Landelijke examens moeten op iedere school onder zo gelijk mogelijke omstandigheden worden afgenomen. Dat spreekt voor zich: de kandidaten moeten een gelijke slagingskans krijgen en de behaalde diploma's moeten dezelfde en de juiste waarde hebben. Dat geldt dus ook voor het praktijkexamen in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo, het zogeheten centraal schriftelijk en praktisch examen (CSPE). In bijvoorbeeld een nagebootste winkel, een proefkeuken of een werkplaats voeren leerlingen daarbij de examenopdrachten uit. Uit een onderzoek door de inspectie in 2008 bleek dat bij deze examens de gelijke slagingskans nog niet altijd gegarandeerd was. Daarop zijn verschillende maatregelen genomen.

Het voorliggende rapport bevat allereerst de resultaten van een herhalingsonderzoek naar condities voor de afname van de praktijkexamens CSPE. Het onderzoek werd in 2013 door Cito uitgevoerd in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs. De resultaten zijn ook in het onderwijsverslag 2012/2013 samengevat.

Voor de onderzochte vakken blijken de praktijkexamenomstandigheden op enkele onderdelen verbeterd ten opzichte van 2008. Maar over het algemeen zijn de te verwachten verbeteringen goeddeels uitgebleven, ondanks de inspanningen van de afgelopen jaren. Er is kennelijk langere tijd nodig om sterkere en blijvende verbeteringen te realiseren. Dat is teleurstellend en verdere verbeteringen zullen op een afzienbare termijn moeten worden gerealiseerd. In de nabije toekomst verricht de Inspectie een nieuw meting naar de afnamepraktijk van het CSPE.

In aanvulling op het onderzoek heeft de inspectie daarom gesproken met betrokken partijen in het onderwijsveld. Het resultaat van die gesprekken is eveneens in dit rapport verwerkt, zowel in de interpretatie van de onderzoeksresultaten als in de aanbevelingen. Uit de gespreksronde bleek een grote welwillendheid onder de partijen om gezamenlijk de kwaliteit van de afnamepraktijk verder te vergroten, zeker als dat gepaard kan gaan met de ontwikkeling en vernieuwing van de beroepsprogramma's. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zou een en ander kunnen coördineren om dit proces te versnellen. De Inspectie zal nauw blijven toezien op de verdere ontwikkelingen en zal nog nadrukkelijker in gesprek gaan met schoolleidingen over hoe zij de afname van het CSPE borgen en bewaken. Indien nodig verifieert de inspectie de kwaliteit en effectiviteit van dit schoolbeleid ook in de examenpraktijk van het vmbo-b en het vmbo-k.

De Inspectie van het Onderwijs dankt de onderzoekers van Cito. Eveneens dankt de inspectie het College voor Examens, de VO-raad, de AOC Raad, de Stichting Platforms VMBO en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor hun bijdrage in de gespreksronde.

De hoofdinspecteur voortgezet onderwijs,

Monique Vogelzang
september 2014

INHOUD

1 Afname praktijk CSPE : feiten en commentaar 10

- 1.1 Voorbereiding op het examen 10
- 1.2 Afname van het examen 10
- 1.3 Beoordeling van de kandidaten en inzet tweede examinerator 13
- 1.4 Herkansing van het examen 16
- 1.5 Bekendheid met maatregelen om de examenpraktijk te verbeteren 17
- 1.6 Conclusie 18

2 Een betere afnamepraktijk: wenselijkheid en noodzaak 19

- 2.1 Voorbereiding op examen alleen met oude opdrachten 19
- 2.2 Afname praktijkexamen strikter volgens de richtlijnen 19
- 2.3 Beoordelingscriteria strikt volgen en sterkere inzet tweede examinerator 20
- 2.4 Afzonderlijk herkansingsexamen 20
- 2.5 Examineratoren beter instrueren en monitoren 21

3 Afnamepraktijk van het CSPE verbeteren: hoe en wanneer 22

- 3.1 Communicatie en informatie 23
- 3.2 Bijscholing 23
- 3.3 Extra herkansingsexamen of een itembank 24
- 3.4 Versterken rol tweede examinerator 24
- 3.5 Verscherpt intern en extern toezicht 25
- 3.6 Vervolgstappen 25

BIJLAGE 1 De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo in 2008 en 2013 26

Bijlage 2 De zes verbeteringsmaatregelen 77

Bijlage 3 Observatie- en interviewformulier 80

Bijlage 4 Vragenlijst inventarisatie afwijkingen 90

Bijlage 5 Populatie, steekproef en response van het onderzoek van 2008 92

Samenvatting

In 2013 heeft het Cito in opdracht van de inspectie opnieuw onderzoek verricht naar de afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktisch examen (CSPE) in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Daarvoor zijn 88 scholen bezocht. Uit het onderzoek blijkt dat de afnamepraktijk licht verbeterd is ten opzichte van de situatie in 2008. In 2013 bleken examinatoren de richtlijnen tijdens de afname van het CSPE op gelijke wijze of beter te hanteren. Tegelijkertijd blijkt uit het onderzoek dat nog steeds niet alle examinatoren de richtlijnen strak hanteren.

Geheimhouding verbeterd, maar niet overal

Uit observaties blijkt dat de helft van de examinatoren bekend is met checklists en protocollen over de geheimhouding van het examen. De examinatoren laten kandidaten, in tegenstelling tot in 2008, tegenwoordig niet meer vooraf oefenen met de opgaven uit het nog te maken examen. Wel zijn er nog steeds docenten die hun voorkennis van de inhoud van het examen gebruiken om minder intensief behandelde onderwerpen nog eens extra onder de aandacht te brengen. Ook wordt er soms geoefend bij de voorbereiding op een herkansing van het CSPE.

Hulp bij het maken van opdrachten

Zowel uit interviews met examinatoren als uit observaties van examens blijkt dat in 2013 meer dan de helft van de examinatoren de kandidaten af en toe op niet-toegestane wijze helpt. Het gaat bijvoorbeeld om het corrigeren of het verstrekken van tips voorafgaand en tijdens de praktische handelingen. Voor de afname van het CSPE bestaan voorschriften over het materiaalgebruik, over het bieden van hulp aan kandidaten en overleg tussen kandidaten en over de wijze waarop met de examenopdrachten moet worden omgegaan. In 2013 hield nog altijd een klein deel van de examinatoren zich aan alle vier de voorschriften voor de afname van het praktijkexamen. Enige verbetering treedt op bij het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van examenopdrachten. Dat gebeurt wat minder vaak dan vijf jaar eerder. Verbetering is er weer niet bij de beoordeling: examinatoren beoordelen de leerlingen even vaak te soepel of te streng als vijf jaar geleden.

Verbeteringen door bijscholing, itembank en grotere rol tweede examinator

De inspectie en het onderwijsveld zien verschillende mogelijkheden om verbeteringen door te voeren in de omstandigheden waaronder de praktijkexamens worden afgenomen. De verbeteringen moeten ertoe leiden dat examinatoren: (1) nog beter bekend raken met de richtlijnen voor het CSPE; (2) zich beter aan de kwaliteitseisen houden voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van het CSPE; (3) een niet identieke herkansing afnemen voor de praktische opdrachten.

De inspectie beveelt de volgende maatregelen aan: communicatie en informatie, bijscholing van examinatoren en een aantekening in het lerarenregister, een extra herkansingsexamen ontwikkelen of een itembank opzetten, de tweede examinator verplichten aanwezig te zijn en zijn gelijkwaardige zeggenschap benadrukken, intern toezicht aanscherpen en indien nodig extern toezicht inzetten.

Praktische uitvoering

Het onderwijsveld voert de verbeteringen zo snel mogelijk door en de inspectie intensiveert vanaf 2015 het toezicht op de afname van het CSPE. De verbeteringen gaan grotendeels gepaard met de vernieuwing van de beroepsgerichte programma's in 2016.

Inleiding

Sinds 2004 leggen leerlingen in het vmbo-b een centraal schriftelijk en praktijkexamen (CSPE) af. Leerlingen in het vmbo-k doen dit sinds 2007. Voor een valide en betrouwbaar CSPE is het van groot belang dat vmbo-leerlingen, ongeacht op welke school zij examens doen, onder zo gelijk mogelijke omstandigheden examens doen. Alleen dan heeft een examen werkelijke waarde voor het maatschappelijk leven.

Aanleiding en problematiek

Hoe worden in de praktijk examens afgenomen? Het Cito heeft zowel in 2008 als in 2013 in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs een onderzoek uitgevoerd naar de afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktijkexamen (CSPE) in de vmbo basisberoepsgerichte leerweg. Onderzocht werden de voorbereiding, de afname, de beoordeling, de inzet van een tweede examinerator en de herkansing. Het onderzoek richtte zich in 2013 ook op de bekendheid van richtlijnen en maatregelen ter verbetering van de examenpraktijk. Het ging dus nadrukkelijk niet om de inhoud van het CSPE, maar om de omstandigheden waaronder deze examens worden afgenomen.

Beide onderzoeken laten zien in hoeverre CSPE's worden afgenomen volgens de kwaliteitseisen die aan een centraal examen gesteld mogen worden. Oefenen kandidaten met de examenopdrachten? Geven examineratoren aanwijzingen tijdens het examen? Oordelen examineratoren streng of soepel? Wanneer is er een tweede examinerator aanwezig?

De bevindingen uit 2008 waren zorgelijk. Op basis van die bevindingen hebben de maatschappelijke organisaties uit het onderwijsveld maatregelen genomen. Het onderzoek uit 2013 was dus een vervolgonderzoek om te zien of de maatregelen effectief waren gebleken. De uitkomsten van deze vervolgmeting staan in bijlage 1 van dit rapport.

Kernvragen

In dit rapport geeft de inspectie antwoord op de volgende vragen: (1) Zijn de uitkomsten van het vervolgonderzoek beter dan die van het onderzoek uit 2008?; (2) Wat vindt de inspectie van de uitkomsten van het onderzoek?; (3) Wat is er mogelijk om de afnamepraktijk verder te verbeteren?

De eerste vraag behelst de beschrijving van de omstandigheden waaronder het praktijkexamen wordt afgenomen; het Cito-onderzoek. De tweede en derde vraag stellen aan de orde of de huidige afnamepraktijk aanvaardbaar is. Dat heeft een meer normatieve verkenning gevraagd. Wanneer komen de gelijke kansen van kandidaten in het geding bij het examen?

Deze normatieve vraagstukken besprak de inspectie met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, het Cito, het College voor Examens, de VO-raad, de AOC Raad, De Stichting Platforms VMBO en de onderwijscoöperatie. In deze gespreksronde brachten deze partijen naar voren hoe zij de uitkomsten en conclusies van het rapport duiden, herkenden en erkenden. Zij deelden veelal de mening van de inspectie dat de praktijk (hoe gaat het) en de norm (hoe zou het moeten gaan) niet te ver uit elkaar moeten liggen. Met andere woorden: dat de afnamepraktijk beter aan de kwaliteitseisen moet voldoen.

We bespraken vervolgens hoe we de omstandigheden waaronder het CSPE wordt afgenomen verder kunnen verbeteren: hoe zorgen we dat examineratoren de examens beter volgens de eisen en richtlijnen afnemen?

Alle partijen zien mogelijkheden voor verbetering. Met de VO-raad is gesproken over het beter informeren van scholen over het CSPE. De inspectie stelt zich voor om nog

nadrukkelijker in gesprek te gaan met schoolleidingen over hoe zij de afname van het CSPE borgen en bewaken. Indien nodig verifieert de inspectie de kwaliteit en effectiviteit van dit schoolbeleid ook in de examenpraktijk van het vmbo-b en het vmbo-k. Andere verbeteringen lopen gelijk op met de invoering van de vernieuwde beroepsgerichte programma's. Het effect van deze maatregelen wordt vervolgens weer gemeten.

Onderzoeksmethodiek

Het Cito voerde het onderzoek uit tijdens de examenperiode van 2013. Speciaal getrainde observatoren onderzochten 88 zittingen van het praktijkgedeelte van drie beroepsgerichte examens voor de basisberoepsgerichte leerweg. Het ging om de vakken: Verwerking agrarische producten (VAP), Handel en verkoop (HV), en Zorg en welzijn breed (ZWB). De geobserveerde examens zijn bepaald op basis van een steekproef. In 2013 deden 3.946 vmbo basisberoepsgerichte leerweg leerlingen praktijkexamen in de onderzochte vakken.

Het CSPE van de basisberoepsgerichte leerweg (wel onderzocht) komt sterk overeen met de kadergerichte leerweg (niet onderzocht). De keuze om het onderzoek alleen te richten op de vmbo basisberoepsgerichte leerweg geeft enige beperking in de interpretatieruimte van de uitkomsten, omdat een kaderberoepsgerichte leerling geacht wordt zelfstandiger te werken en te leren.

Veel van de aspecten (voorbereiding, afname enz.) zijn op twee manieren onderzocht: speciaal getrainde observatoren keken hoe een aantal CSPE-opdrachten werd afgenomen. Vervolgens namen de observatoren ook een interview af onder de examinatoren.

Leeswijzer

Dit rapport 'Op weg naar een verbeterde afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktijkexamen' bevat in hoofdstuk 2 een (beknopte) weergave van de onderzoeksresultaten en het commentaar daarop van de inspectie en een enkele reactie van een van de gesprekspartners. In hoofdstuk 3 komt aan de orde welke afnamepraktijken onacceptabel zijn en welke verbeteringen daartoe nodig of wenselijk zijn. Hoofdstuk 4 bevat een overzicht van de tekortkomingen en de aanbevolen maatregelen om die te herstellen, evenals een toelichting op de voorgestelde maatregelen en mogelijke vervolgstappen voor implementatie. Het onderzoeksrapport 'De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo in 2008 en 2013' is integraal opgenomen in bijlage 1. Dit rapport is het verslag van het onderzoek dat Cito in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs uitvoerde en dat de basis vormt voor het voorliggende rapport over verbeteringen in de afnamepraktijk.

1 Afname praktijk CSPE : feiten en commentaar

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste uitkomsten van het vervolgonderzoek door Cito weer en het commentaar daarop van de inspectie en eventuele gesprekspartners. De onderzoeksvraag luidde: in hoeverre leven examinatoren de belangrijkste kwaliteitseisen van het centraal schriftelijk en praktijkexamen na bij de aspecten voorbereiding, afname, beoordeling, inzet tweede examinator en herkansing. Tevens onderzocht het Cito in hoeverre examinatoren bekend zijn met maatregelen voor verbeterde naleving van die kwaliteiten sinds 2008.

De tabellen in dit hoofdstuk geven steeds de cijfers van de drie onderzochte vakken gezamenlijk weer. Sommige thema's zijn zowel door middel van observatie onderzocht als door een mondeling interview met de examinatoren. In veel gevallen waren de uitkomsten bij de examinatoren iets positiever en wenselijker. De inspectie wijt dat aan de neiging om sociaal wenselijk te antwoorden. In bijlage 1 – het Cito-onderzoek – zijn de uitkomsten per vak te vinden.

1.1 Voorbereiding op het examen

Onderzoeksresultaten

Er zijn geen examinatoren meer die leerlingen van tevoren laten oefenen met de examenopdrachten van het eigenlijke examen. Dat is een groot verschil met 2008. Negentig procent van de examinatoren staat het oefenen sowieso niet toe. Tien procent van de examinatoren laat kandidaten gericht oefenen, maar in 2013 niet meer met het materiaal van het CSPE dat nog afgenomen moet worden .

Uit de interviews met deze tweede groep examinatoren kwam naar voren dat zij niet laten oefenen met het daadwerkelijke examen of opdrachten daaruit, maar dat zij leerlingen in de weken voor het examen extra instrueren over bepaalde onderwerpen die terugkomen op het examen. Ook lieten deze examinatoren de leerlingen opdrachten maken met materiaal uit oude examens die sterk lijken op de opdrachten van het af te nemen CSPE.

Commentaar

De inspectie vindt het niet wenselijk dat examinatoren leerlingen in de weken voor het examen extra instrueren over onderwerpen die terugkomen op het examen. Het is weliswaar begrijpelijk dat docenten geneigd zijn extra te instrueren als die specifieke onderwerpen in eerste instantie minder intensief behandeld zijn. Toch is dat uit oogpunt van gelijke slagingskansen niet toegestaan.

1.2 Afname van het examen

Onderzoeksresultaten

Uit het onderzoek komt naar voren dat lang niet alle examinatoren de diverse richtlijnen voor de afname van het CSPE volledig naleven. Te vaak nog lijken examinatoren een rechtvaardiging te zoeken om niet aan alle richtlijnen voor de afname van het CSPE te hoeven voldoen. Datzelfde geldt voor het gebruik van afwijkend materiaal, gereedschap of hulpmiddelen (Tabel 2). Bij een examen waren niet alle productsoorten in de winkel aanwezig, zoals verschillende typen batterijen. De leerling kon nu niet uitleggen wat de verschillen tussen de batterijen waren (zoals oplaadbaar en niet oplaadbaar).

Tabel 2. Afname van het praktijkexamen (1)			
		2008	2013
Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen opdrachten (volgens de examinatoren)	Nooit	64%	75%
	Af en toe	35%	23%
	Regelmatig	1%	1%
	Vaak tot zeer vaak	-	1%
Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen opdrachten (volgens de observatoren)	Nooit	47%	64%
	Af en toe	39%	30%
	Regelmatig	12%	5%
	Vaak tot zeer vaak	2%	2%
		2008	2013
Gebruik afwijkende materialen, gereedschap, hulpmiddelen (volgens de examinatoren)	Nooit	72%	77%
	Af en toe	28%	23%
	Regelmatig		
	Vaak tot zeer vaak		
Gebruik afwijkende materialen, gereedschap, hulpmiddelen (volgens de observatoren)	Nooit	47%	61%
	Af en toe	50%	33%
	Regelmatig	3%	6%
	Vaak tot zeer vaak	-	-

Het onderzoek wijst ook uit dat meer dan de helft van de examinatoren de kandidaten (af en toe, regelmatig of zelfs vaak) helpt tijdens het examen. Soms helpen kandidaten elkaar tijdens opdrachten waarin er niet samengewerkt mag worden (Tabel 3). Een deel van de examinatoren geeft zelf aan af en toe te helpen of samenwerking toe te staan.

Ook de onderzoekers zagen tijdens de examenobservaties van de drie genoemde vakken basisberoepsgerichte leerweg dat dit soms, regelmatig of (zeer) vaak gebeurt. Zij constateerden dat meer dan de helft van de examinatoren leerlingen af en toe een beetje op weg helpt. Bijvoorbeeld omdat een correcte start cruciaal is voor het verdere verloop en de mogelijkheid om de opdracht te kunnen voltooien. Denk aan de juiste verhouding van de ingrediënten bij een opdracht over voedselbereiding. Bij verkeerde verhoudingen worden de vervolgstappen om tot het gerecht te komen onuitvoerbaar.

Tabel 3. Afname van het praktijkexamen (2)			
		2008	2013
Geven van hulp aan kandidaten (volgens de examinatoren)	Nooit	29%	38%
	Af en toe	63%	56%
	Regelmatig	6%	5%
	Vaak tot zeer vaak	-	1%
Geven van hulp aan kandidaten (volgens de observatoren)	Nooit	20%	23%
	Af en toe	54%	52%
	Regelmatig	20%	15%
	Vaak tot zeer vaak	7%	10%
		2008	2013
Overleg tussen kandidaten en het helpen van elkaar (volgens de examinatoren)	Nooit	82%	80%
	Af en toe	18%	18%
	Regelmatig		1%
	Vaak tot zeer vaak		
Overleg tussen kandidaten en het helpen van elkaar (volgens de observatoren)	Nooit	63%	72%
	Af en toe	30%	23%
	Regelmatig	7%	5%
	Vaak tot zeer vaak	1%	1%

Tabel 4 laat zien hoeveel richtlijnen de examinatoren naleven. Het gaat dan om de vier groepen richtlijnen die in de voorgaande tabellen zijn gepresenteerd: (1) toevoegen, weglaten, aanpassen, vervangen van de opdrachten; (2) gebruik afwijkend materiaal, gereedschap en hulpmiddelen; (3) geven van hulp aan kandidaten; (4) overleg tussen kandidaten.

Tabel 4. Overzicht aantal nageleefde voorschriften bij afname van het praktijkexamen			
		2008	2013
Aantal nageleefde voorschriften voor de afname van het CSPE (volgens de examinatoren)	Geen	2%	3%
	Eén	15%	8%
	Twee	32%	33%
	Drie	36%	30%
	Vier	15%	26%
Aantal nageleefde voorschriften (volgens de observatoren)	Geen	15%	8%
	Eén	27%	16%
	Twee	30%	33%
	Drie	22%	35%
	Vier	5%	8%

Uit deze tabel blijkt dat het aantal examinatoren dat zich geheel aan de richtlijnen houdt, iets is gestegen. Er zijn afwijkende verschillen in interpretatie tussen de observatoren (negatiever) en de examinatoren (positiever) bij deze onderzoeksvragen. Dat gebeurt met name bij het de uiterste waarden die aangeven of een examiner geheel wel of geheel niet voldoet aan de voorschriften.

Waarschijnlijk veroorzaakt de neiging om meer sociaal wenselijk en daardoor weinig kritisch te antwoorden tijdens een face-to-face interview hierbij een rol. Een groot deel van de examinatoren houdt zich nog altijd niet geheel aan de richtlijnen voor de afname van het CSPE. Dat zijn vooral de examinatoren die leerlingen af en toe op weg helpen.

Commentaar

Voor een gelijke slagingskans van alle kandidaten in Nederland hanteert de inspectie het uitgangspunt dat examinatoren alle voorschriften naleven. Dit is cruciaal voor de betrouwbaarheid van het behaalde resultaat voor het CSPE van de kandidaten. Uit het onderzoek komt naar voren dat op de beide aspecten uit de tabel vooruitgang is geboekt, maar dat niet alle examinatoren zich aan alle richtlijnen houden. Niet alleen volgens de examinatoren zelf, maar ook volgens de observatoren.

De inspectie geeft als mogelijke verklaringen voor de uitkomsten in Tabel 4 dat examinatoren onvoldoende begrip hebben voor de richtlijnen en kwaliteitseisen van het CSPE of er onvoldoende bekend mee zijn. Of dat examinatoren onvoldoende duidelijke instructies krijgen.

Het College voor Examens (CvE) stelt dat CSPE's aan de kwaliteitseisen van centrale examens voldoen. Uitvoerbaarheid van het CSPE is een voorwaarde zonder welke het CSPE niet vastgesteld wordt. Gedurende het productieproces van de CSPE's om uiteindelijk een CSPE te kunnen vaststellen is het een cruciaal beoordelingsaspect. De organiseerbaarheid van het CSPE is een gespreksonderwerp bij de jaarlijkse evaluatie met de individuele platforms. Hooguit bij onregelmatigheden, zoals het uitvallen van de stroom, komt het voor dat een examen op dat moment niet uitvoerbaar is. De inspectie vindt afwijken van het correctievoorschrift in geen enkel geval geoorloofd.

Examinatoren die vragen of twijfels hebben over hoe een examenopdracht geïnterpreteerd moet worden, menen dat het CSPE een onvolkomenheid vertoont of andere problemen hebben met het CSPE, zouden zich moeten wenden tot de Examenlijn van het College voor Examens. Mogelijk is dit voorschrift onvoldoende bekend bij examinatoren. Om daar meer duidelijkheid over te krijgen is nader onderzoek nodig.

1.3 Beoordeling van de kandidaten en inzet tweede examinator

Onderzoeksresultaten

Een derde aspect van het onderzoek was de beoordeling van kandidaten. De onderzoeksvraag was in hoeverre examinatoren *eigen*, *minder* of *andere* aspecten van de opdracht beoordeelden. Ook werd onderzocht in hoeverre zij te streng dan wel te soepel beoordeelden. De meeste van deze aspecten zijn iets verbeterd ten opzichte van het examenjaar 2008 (zie Tabel 5).

Uit het onderzoek komt naar voren dat examinatoren eerder te soepel beoordeelden dan te streng. Volgens de observatoren beoordeelt meer dan de helft van de examinatoren af en toe te soepel en ruim tien procent doet dat regelmatig. Bij het vak Zorg en welzijn breed let de examinator bijvoorbeeld niet op het gebruik van de mixer en kent hij of zij ook punten toe als de kloppers eruit getrokken worden voordat de mixer uit het stopcontact gehaald is.

Tabel 5. Beoordeling			
		2008	2013
Gebruik <i>eigen</i> interpretaties van de beoordelingsaspecten	Nooit	34%	43%
	Af en toe	58%	55%
	Regelmatig	8%	2%
	Vaak tot zeer vaak	1%	-
		2008	2013
Letten op <i>minder</i> beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift aangeeft (volgens de examinatoren)	Nooit	72%	76%
	Af en toe	24%	23%
	Regelmatig	3%	1%
	Vaak tot zeer vaak	1%	-
Letten op <i>minder</i> beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift aangeeft (volgens de observatoren)	Nooit	54%	52%
	Af en toe	35%	30%
	Regelmatig	10%	16%
	Vaak tot zeer vaak	1%	1%
		2008	2013
Letten op <i>andere</i> beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de examinatoren)	Nooit	52%	75%
	Af en toe	36%	24%
	Regelmatig	10%	-
	Vaak tot zeer vaak	2%	1%
Letten op <i>andere</i> beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de observatoren)	Nooit	58%	72%
	Af en toe	40%	25%
	Regelmatig	2%	2%
	Vaak tot zeer vaak	-	-
		2008	2013
Strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft. ('Ik hanteer vooral eigen normen') (volgens de examinatoren)	Nooit	65%	91%
	Af en toe	33%	8%
	Regelmatig	2%	1%
	Vaak tot zeer vaak	-	-
Strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (Examinator hanteert vooral eigen normen) (volgens de observatoren)	Nooit	73%	83%
	Af en toe	26%	17%
	Regelmatig	1%	-
	Vaak tot zeer vaak	-	-
		2008	2013
Soepeler beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft. ('Ik hanteer vooral eigen normen') (volgens de examinatoren)	Nooit	46%	51%
	Af en toe	52%	47%
	Regelmatig	2%	2%
	Vaak tot zeer vaak	-	-
Soepeler beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (Examinator hanteert vooral eigen normen) (volgens de observatoren)	Nooit	23%	32%
	Af en toe	54%	52%
	Regelmatig	21%	12%
	Vaak tot zeer vaak	1%	4%

Onderzoeksresultaten

De tweede examinerator hoeft bij de afname van het CSPE niet de hele tijd aanwezig te zijn. Het onderzoek laat zien dat veel scholen daar wel voor kiezen (Tabel 6).

Uit de onderzoeksgesprekken blijkt dat er examineratoren zijn die een tweede examinerator zo min mogelijk of alleen op de achtergrond aanwezig laten zijn. Zij geven daarvoor de volgende reden: een tweede, vaak onbekend persoon leidt de kandidaten af of maakt hen extra zenuwachtig.

Tabel 6. Aanwezigheid tweede examinerator			
		2008	2013
Aanwezigheid tweede examinerator (volgens de examineratoren)	Nee	10%	8%
	Ja, bij een deel van de praktijkopdrachten	11%	13%
	Ja, bij alle praktijkopdrachten	79%	79%
		2008	2013
Aanwezigheid tweede examinerator (volgens de observatoren)	Nee	12%	10%
	Ja, gedurende een deel van de observatieperiode	9%	17%
	Ja, gedurende de volledige observatieperiode	79%	73%

De aanwezigheid van een tweede examinerator is wel verplicht bij het beoordelen van kandidaten (Tabel 7). Het betreft dan vooral de afstemming van de beoordeling tussen de examineratoren. Volgens de helft van de ondervraagde examineratoren worden de scores niet altijd in samenspraak vastgesteld.

Tabel 7. Vaststellen scores in onderling overleg			
		2008	2013
Vaststelling scores in onderling overleg twee examineratoren (volgens de examineratoren)	Nooit	5%	9%
	Af en toe	14%	15%
	Regelmatig	12%	17%
	Vaak tot zeer vaak	12%	10%
	Altijd	57%	49%
		2008	2013
Vaststelling scores in onderling overleg twee examineratoren (volgens de observatoren)	Nooit	10%	9%
	Af en toe	17%	24%
	Regelmatig	14%	16%
	Vaak tot zeer vaak	16%	16%
	Altijd	43%	35%

Commentaar

De inspectie wijt de afwijkende beoordeling aan een gebrek aan kennis en gevoel van urgentie. Ook is het mogelijk dat examinatoren regelmatig het heft in eigen hand nemen, omdat zij het examen of specifieke opdrachten daaruit niet ondersteunen en er te weinig commitment bij voelen. Dit tweede punt is niet nader onderzocht. Wellicht zijn te weinig examinatoren ervan op de hoogte dat zij met opmerkingen en suggesties terecht kunnen bij de Stichting Platforms VMBO, Het College voor Examens of het Cito.

De examenmakers stellen dat CSPE's vakinhoudelijk acceptabel en uitvoerbaar zijn. Het examen moet bijvoorbeeld maar op één manier uit te leggen zijn en de producten waarmee gewerkt moet worden zijn verkrijgbaar. CvE en Cito blijven scherp kijken naar de uitvoerbaarheid van de CSPE's. Dit punt wordt jaarlijks geëvalueerd met de betrokken platforms.

Het onderzoek toont aan dat kandidaten nog (te) veel kansen krijgen om tijdens het CSPE bij elkaar af te kijken, samen te werken of met elkaar te overleggen (zie Tabel 3 in par. 2.2). De inspectie verwacht dat de kandidaten minder afkijken, samenwerken en overleggen als de tweede examinerator tijdens alle praktijkopdrachten aanwezig is (zie ook par. 3.3).

Ook wordt duidelijk dat examinatoren de scores niet altijd in samenspraak met de tweede examinerator vaststellen zoals de richtlijnen voorschrijven. Door onvoldoende kennis of een negatieve attitude over deze richtlijn is dit nu soms niet het geval. De inspectie stelt dat in alle gevallen twee examinatoren aanwezig zouden moeten zijn en dat de richtlijnen hiervoor aangepast dienen te worden.

Overigens is het niet wettelijk bepaald wie mag examineren. Er zijn geen richtlijnen voor de mate waarin een examinerator ervaren is of welke achtergrond hij of zij moet hebben. In de meeste gevallen betreft het de eigen praktijkdocent in het geëxamineerde vak, maar het komt ook voor dat een docent in een ander vak, een vakdocent van een andere school (bijvoorbeeld van een ROC) of een klassen- of onderwijsassistent als examinerator fungeert.

1.4 Herkansing van het examen

Onderzoeksresultaten

Kandidaten mogen het CSPE als geheel of op onderdelen herkansen. Vaak bevat een te herkansen onderdeel ook een minitoets. Is dat het geval dan moet ook een andere variant van de minitoets als opdracht binnen het onderdeel herkanst worden. De praktische opdrachten bij de herkansing zijn identiek aan de praktische opdrachten bij het eerste tijdvak. Herkansende kandidaten zijn dus al bekend met de praktische opdrachten. Uit het onderzoek blijkt dat kandidaten in 2013 vaker dan in 2008 ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg krijgen of kunnen oefenen met de praktische examenopdrachten.

Tabel 8. Extra uitleg of oefening ter voorbereiding op de herkansing			
		2008	2013
Extra uitleg of oefening ter voorbereiding op de herkansing	Nee	33%	23%
	Ja, maar alleen extra uitleg	21%	34%
	Ja, maar alleen oefenen met examenopdrachten	2%	7%
	Ja, zowel extra uitleg als oefenen met de opdrachten	44%	36%

Van de examinatoren die leerlingen laten oefenen met de praktische examens ter voorbereiding op de herkansing gebruikt 92 procent opdrachten uit eerdere praktische examens, 19 procent ook of alleen het praktijkexamen van het eerste tijdvak (identiek aan het herkansingsexamen) en gebruikt 43 procent ook of alleen ander materiaal (bijvoorbeeld zelfbedachte opdrachten).

Commentaar

Alle kandidaten in de Leerwegen Basisberoepsgericht en Kaderberoepsgericht kunnen ervoor kiezen om het CSPE of onderdelen ervan te herkansen. Dat is aantrekkelijk omdat in het huidige stelsel de praktische opdrachten van het herkansingsexamen identiek zijn aan de opdrachten uit de eerste afname. Daardoor hebben leerlingen een gereede kans door gebruik te maken van de herkansingsmogelijkheid van (onderdelen van het) CSPE in tweede termijn alsnog een hoger cijfer voor het CSPE te behalen. Hiermede dus ook de slagingskans te vergroten. Het loont dus om herexamen te doen in het CSPE. Sterke leerlingen die het CSPE in eerste instantie met een goed resultaat hebben gemaakt en ervoor kiezen om niet te herkansen, lopen in theorie de kans een lager eindcijfer te halen dan zwakkere leerlingen, die het identieke praktische examen (of onderdelen ervan) nogmaals afleggen. Dat is zeker het geval als leerlingen voor de herkansing extra oefenen met dezelfde nogmaals te maken opdrachten. En er zijn tegelijkertijd herkansende leerlingen die wel mogen oefenen met de praktische opdrachten, maar ook die dat niet mogen. Dat leidt tot ongelijkheid.

1.5 Bekendheid met maatregelen om de examenpraktijk te verbeteren

Onderzoeksresultaten

Tot slot is onderzocht in hoeverre examinatoren bekend zijn met de richtlijnen voor het CSPE. De scholen en de VO-raad, AOC Raad, Stichting Platforms VMBO, Het College voor Examens en Cito hebben na 2008 een aantal afspraken, protocollen en richtlijnen vastgesteld om examinatoren te professionaliseren. In 2009 en 2010 vonden trainingen plaats voor examinatoren in zeven sectoren en in 2010 en 2011 kregen de examensecretarissen een brief waarin de verbeterde instructie nadrukkelijk onder de aandacht werd gebracht (zie bijlage 2).

Ongeveer de helft van de docenten zegt te weten dat de instructie van de examinator is aangescherpt, dat er checklists en protocollen over onder meer de geheimhouding zijn verschenen en dat er nieuwsbrieven en examenenuêtes zijn verstrekt. Zij weten dat deze maatregelen volgden uit het onderzoek naar de afnamepraktijk uit 2008.

Commentaar

Een deel van de examinatoren is pas na 2011 begonnen met het afnemen van examens. De inspectie gaat ervan uit dat deze groep minder bekend is met de voorschriften, omdat zij na het 'zwaartepunt' van de aandacht en de maatregelen voor verbetering van de examenpraktijk examineren zijn geworden.

1.6

Conclusie

De vergelijking 2008-2013 laat over het algemeen een lichte vooruitgang zien. Zo laten examinatoren de kandidaten niet meer oefenen met opdrachten uit het nog af te nemen examen. Ook leven de examinatoren de voorschriften voor de afname en de beoordeling wat beter na. Deze ontwikkeling is mogelijk het gevolg van de verbetermaatregelen die genomen zijn.

De verschillen tussen de onderzoeksuitkomsten van 2008 en 2013 zijn verder niet groot. Uit het onderzoek komt naar voren dat de examens in de praktijk nog steeds niet op alle punten volgens de regels verlopen. Examinatoren geven nog ongeoorloofde hulp aan de kandidaten en beoordelen zij hen te soepel of te streng. Bij een deel van de CSPE's wordt de tweede corrector nog beperkt of niet ingezet. Tot slot vindt de inspectie het ook een knelpunt dat praktijkopdrachten in het eerste tijdvak inhoudelijk geheel overeenkomen met die van de herkansing.

2 Een betere afnamepraktijk: wenselijkheid en noodzaak

De afnamepraktijk van het CSPE voldoet nog niet aan de gestelde kwaliteitseisen; het onderzoek laat een discrepantie zien tussen de feitelijke en de gewenste situatie. De betrokken partijen erkennen de uitkomsten van dit onderzoek en ondersteunen de wenselijkheid en noodzaak om de afnamepraktijk verder te verbeteren. In dit hoofdstuk geven we aan welke verbeteringen de inspectie wenselijk acht en waarom die nodig zijn. Het gaat om verbeteringen op de volgende vijf onderdelen: (1) voorbereiding op het examen; (2) afname; (3) beoordeling en inzet tweede examinerator; (4) herkansing van het examen; (5) instructie van examineratoren.

2.1 Voorbereiding op examen alleen met oude opdrachten

Veel leraren die tijdens het examen optreden als examinerator laten hun kandidaten oefenen met opdrachten ter voorbereiding op hun examen. Tegen het oefenen met oude examens heeft de inspectie geen bezwaar. Het oefenen met de praktische opdrachten van het nog te maken examen is niet toegestaan en is niet gevonden in 2013.

2.2 Afname praktijkexamen strikter volgens de richtlijnen

Examinatoren zijn nog onvoldoende strikt in het naleven van de richtlijnen. Dat is voor een deel te begrijpen, omdat zij als begeleider, leraar of mentor de kandidaten hebben voorbereid op het examen. Toch behoort het tot de professionaliteit van een leraar om de rol van examinerator aan te kunnen nemen en de rol van leraar gedurende het examen los te laten. Het bevoegd gezag van een school is verantwoordelijk voor het professioneel en betrouwbaar verlopen van de afname van een CSPE.

Te veel examineratoren wijken op de volgende punten af van de regels:

- eigenmachtig veranderen van de examenopdracht;
- ander(e) dan voorgeschreven gereedschap, materiaal en hulpmiddelen toestaan;
- niet ingrijpen als kandidaten overleggen of elkaar helpen;
- zelf kandidaten inhoudelijk of procesmatig helpen of aanwijzingen geven.

De inspectie vindt al deze interventies (of omissies) onacceptabel, omdat zij de betrouwbaarheid en validiteit van het examen aantasten en de slagingskans ongelijk maken. Om iedereen een eerlijke en gelijke kans te geven, moeten de examineratoren het praktijkexamen strikt volgens de voorschriften afnemen. Heeft een examinerator vragen of twijfelt hij over de uitvoering van de opdracht, dan belt de examinerator met de Examenlijn. Ten slotte draagt de aanwezigheid van een tweede examinerator mogelijk bij aan minder overleg tussen kandidaten; twee zien meer dan één. Het management van een school voor voortgezet onderwijs hoort duidelijke kaders op te stellen met heldere afspraken aan welke eisen de afname van het examen moet voldoen. Ook het College voor Examens en het Cito, de onderwijswerkgeversorganisaties en de Stichting Platforms VMBO spelen daar een rol in.

Welke verbeteringen zijn nodig? Een grotere bekendheid met de richtlijnen kan leiden tot een verbeterde attitude en gedrag als het gaat om het hanteren van de richtlijnen. Dat kan met een communicatietraject gestalte krijgen. Ook kan het

verder scholen van examinatoren helpen om hen verder te professionaliseren. En vormen van toezicht leveren mogelijk ook een bijdrage aan beter afnamepraktijk. Het volledig en nadrukkelijker inzetten van een tweede examinator heeft naar verwachting ook invloed op het beter hanteren van de richtlijnen.

2.3 Beoordelingscriteria strikt volgen en sterkere inzet tweede examinator

Objectiviteit en professionaliteit zijn belangrijke voorwaarden bij het meten van prestaties van leerlingen. Om die voorwaarden te vervullen is strikte naleving van beoordelingscriteria vereist en de inzet van een tweede examinator van belang. Te soepel of te streng beoordelen is van invloed op de betrouwbaarheid van het examen en doet afbreuk aan de gelijke slagingskansen. Examinatoren horen de beoordelingscriteria strak na te leven en afwijkingen vindt de inspectie onacceptabel.

De beoordelingspraktijk verbetert wanneer:

- examinatoren zich bij het beoordelen van de opdrachten strak aan de richtlijnen houden;
- de tweede examinator betrokken wordt bij de beoordeling;
- de tweede examinator het gehele examen aanwezig is;
- examinatoren zich in geval van twijfel wenden tot de Examenlijn van het College voor Examens.

Er zijn verschillende redenen om te pleiten voor een grotere rol voor de tweede examinator. Volgens de richtlijnen hoeft de tweede examinator niet bij het gehele examen aanwezig te zijn, maar dient hij of zij wel betrokken te worden bij de beoordeling. De inspectie is van mening dat de aanwezigheid van een tweede examinator gedurende het hele examen bijdraagt aan een meer betrouwbare beoordeling, omdat de tweede examinator behalve het eindresultaat van de opdracht de kandidaat ook bezig heeft gezien.

Uit de onderzoeksgesprekken blijkt dat een tweede examinator soms wordt weggehouden van het praktijkexamen om extra nervositeit bij de leerling te vermijden. Dat vindt de inspectie onwenselijk, omdat dat afbreuk kan doen aan de gelijke slagingskansen. Overigens, ook in de beroepspraktijk krijgt een leerling te maken met nieuwe en vreemde gezichten als hij een prestatie moet leveren.

2.4 Afzonderlijk herkansingsexamen

De inspectie vindt een afzonderlijk herkansingsexamen zeer wenselijk. Herkansende kandidaten krijgen in de huidige situatie exact dezelfde praktische opdrachten als in het examen van het eerste tijdvak. Dat is ongewenst.

Volgens het College voor Examens is een afzonderlijk herkansingsexamen in de bestaande examensystematiek niet of nauwelijks organiseerbaar. In de huidige situatie dient het schoolexamen namelijk afgesloten te zijn voordat het CSPE kan aanvangen. Daarom is het CSPE aan het eind van het laatste jaar. Het knelpunt: er zit relatief weinig tijd tussen het eerste en het tweede tijdvak, terwijl het voorbereiden van een CSPE betrekkelijk veel tijd kost.

Ondanks de geschetste knelpunten, is de inspectie van oordeel dat de herkansingsfase in de examenpraktijk verbetert als:

- examinatoren hun kandidaten niet meer laten oefenen met opdrachten uit het te herkansen examen zelf;
- er een afzonderlijk herkansingsexamen wordt ontwikkeld.

2.5 Examinatoren beter instrueren en monitoren

Het bevoegd gezag van een school is verantwoordelijk voor een goed verloop van het centraal schriftelijk en praktijkexamen op school. Uit de voorgaande paragrafen is duidelijk geworden dat er veel aan de afnamepraktijk kan verbeteren als de examinatoren de instructies strikter opvolgen en er beter in slagen om de rol van leraar te scheiden van die van examiner. De betrouwbaarheid van het resultaat van een kandidaat die een CSPE heeft gemaakt staat of valt met het volgen van de instructie voor de examiner, de richtlijnen voor geheimhouding en afname van het examen. Dat vraagt dat scholen en examinatoren ervoor zorgen dat zij voldoende bekend zijn met deze kwaliteitseisen. Het Cito-onderzoek laat zien dat ongeveer de helft van de examinatoren kan aangeven dat de richtlijnen aangescherpt zijn. Dat is te weinig. De inspectie stelt dat hier verbetering in kan en moet komen.

De inspectie vindt dat de afnamepraktijk verbetert wanneer:

- examinatoren veel beter bekend zijn met de kwaliteitseisen van het CSPE;
- examinatoren beter in staat zijn om de rol van examiner op zich te nemen en deze te scheiden van hun rol als mentor, begeleider of leraar;
- de schoolleiding zorgt voor examenbeleid en er op toeziet dat eraan gehandeld wordt.

3 Afnamepraktijk van het CSPE verbeteren: hoe en wanneer

Er zijn diverse mogelijkheden om de tekortkomingen in de examenpraktijk te herstellen. De inspectie beveelt de volgende maatregelen aan: communicatie en informatie, bijscholing, toezicht, instelling itembank en aanscherping van regels. Deze maatregelen kunnen al of niet in samenhang met elkaar verdere verbetering brengen.

Tabel 9 geeft een overzicht van de tekortkomingen per examenaspect en de maatregelen die de inspectie daarvoor aanbeveelt. In de volgende paragrafen licht de inspectie per aspect de aanbevelingen toe.

Tabel 9. Overzicht tekortkomingen afnamepraktijk CSPE en aanbevolen maatregelen		
Aspect	Tekortkoming	Aanbevolen maatregel
Vorbereiding	- gebruik van voorkennis van de inhoud van het toegezonden examen om minder intensief behandelde onderwerpen nog eens extra onder de aandacht te brengen van leerlingen	- communicatie en informatie - bijscholing - intern en extern toezicht
Afname	- toevoegen, weglaten, aanpassen, vervangen van opdrachten - gebruik afwijkend materiaal, gereedschap en hulpmiddelen - hulp aan kandidaten - overleg tussen en elkaar helpende kandidaten	- communicatie en informatie - bijscholing - intern en extern toezicht - werken met itembank - versterken rol tweede examinator
Beoordeling	- gebruik <i>eigen</i> interpretaties beoordeling - gebruik <i>minder</i> beoordelingsaspecten - letten op <i>andere</i> beoordelingsaspecten - <i>soepel</i> beoordelen - <i>streng</i> beoordelen	- communicatie en informatie - bijscholing - intern en extern toezicht - versterken rol tweede examinator - Meer aandacht vragen voor de gelijke zeggenschap van de tweede examinator.
Herkansing	- praktijkopdrachten herkansing identiek aan opdrachten eerste tijdvak	- uniek herkansingsexamen ontwikkelen - itembank
Kennis van richtlijnen	- (verscherpte) richtlijnen onvoldoende bekend bij examinatoren	- communicatie en informatie - bijscholing - intern toezicht

Voor een deel gaat het om maatregelen die ook na het onderzoek in 2008 waarover in 2009 is gepubliceerd, zijn getroffen (Opstellen richtlijnen, communicatie- en informatietrajecten en (beperkte) scholingsactiviteiten). Herhaling van de inzet van deze maatregelen lijkt de inspectie zinvol, zeker in combinatie met aanvullende maatregelen zoals toezicht en een nadrukkelijker rol voor de tweede examinator, of nieuwe mogelijkheden zoals de itembank. Het lijkt de inspectie raadzaam om de werking en effectiviteit van de verschillende maatregelen te monitoren.

De inspectie ondersteunt de gedachte dat er bij de planning van maatregelen en initiatieven rekening wordt gehouden met de veranderingen in de beroepsgerichte programma's. In 2016 is het namelijk de bedoeling dat alle vmbo-scholen de nieuwe beroepsgerichte programma's aanbieden en in 2018 krijgen alle leerlingen een beroepsgericht examen nieuwe stijl voorgelegd. Deze ontwikkeling biedt mogelijkheden voor professionalisering van examinatoren en een verdere verbetering van de afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktijkexamen.

3.1 Communicatie en informatie

Ongeveer de helft van de examinatoren geeft aan niet volledig op de hoogte te zijn van de verscherpingen in de richtlijnen. Een communicatietraject kan dat voor een deel ondervangen. Trajecten van de AOC Raad hebben al gezorgd voor een hogere bekendheid met de maatregelen bij examinatoren van het onderzochte agrarische vak ten opzichte van de niet agrarische vakken. De AOC Raad geeft voorlichting op een aantal momenten in het jaar. Die voorlichting blijkt effectief: examinatoren van het (typische) AOC-vak Verwerking agrarische producten scoren significant hoger op bekendheid met de maatregelen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens dan examinatoren van Handel en verkoop of Zorg en Welzijn breed (zie bijlage 1, tabel 3.50). De inspectie heeft met de VO-raad gesproken over de achterblijvende bekendheid met de richtlijnen bij haar leden. De VO-raad heeft daarop aangegeven te willen bekijken hoe zij haar leden beter kan voorlichten.

3.2 Bijscholing

De examinator moet in staat zijn om op adequate wijze de beoordelingscriteria eenduidig en volgens de geldende afspraken en procedures toe te passen. Enkele jaren geleden bestonden er trainingen om leraren de vaardigheden en kennis bij te brengen die nodig zijn voor een examinator. De inspectie stelt voor om met een kort onderzoek onder leraren/examinatoren hun scholingsbehoeften te inventariseren en een bijscholingstraject vast te stellen. Het mbo kan wellicht goede voorbeelden en inspiratie bieden. In het mbo wordt namelijk gewerkt met opgeleide assessoren. Het lijkt de Inspectie raadzaam om de bijscholing op termijn verplicht te stellen om de kwaliteit van de examinatoren verder te verhogen.

Voor de planning van trainingen stelt de inspectie voor dat de bijscholing waar mogelijk gelijk oploopt met de invoering van de vernieuwde beroepsprogramma's. De Stichting Platforms VMBO werkt bijvoorbeeld op dit moment aan trainingsmogelijkheden in het kader van de vernieuwing van de beroepsprogramma's. Een onderdeel over examinering past goed in zo'n trainingsprogramma.

Ten slotte beveelt de inspectie aan dat deze bijscholing wordt aangetekend in het Lerarenregister. Zo is voor onder meer werkgevers zichtbaar welke leraren (en examinatoren) zich waarin hebben bijgeschoold.

3.3 Extra herkansingsexamen of een itembank

De praktische opdrachten van de herkansing zijn identiek aan het examen in het eerste tijdvak en dat is ongewenst. De inspectie heeft twee suggesties om daar verandering in te brengen. In de eerste plaats stelt de inspectie voor om voor ieder vak een uniek herkansingsexamen te ontwikkelen. Ontwikkeling van unieke herkansingsexamens is tijdrovend en kostbaar, maar we zien daarvoor mogelijkheden bij de start van de vernieuwde beroepsprogramma's met ongeveer tien beroepsprofielen met een uniek CSPE in plaats van de huidige dertig. Dat betekent dat er straks jaarlijks twintig examens minder ontwikkeld hoeven te worden. Het College voor Examens, het Cito en de Stichting Platforms VMBO zijn aan het onderzoeken of en hoe dit gerealiseerd kan worden binnen de vernieuwing van de beroepsprogramma's.

Ten tweede stelt de inspectie voor om een itembank te ontwikkelen. Een CSPE bestaat ieder jaar uit minitoetsen (theoretische opdrachten) en een aantal praktijkopdrachten die passen binnen een bepaalde vakrelevante categorie. Als er meerdere examenopdrachten zijn ontwikkeld, hoeven er op een bepaald moment geen nieuwe examens meer te worden gemaakt. Examens kunnen dan 'ad random' worden samengesteld vanuit de itembank. Als de itembank goed gevuld is met opdrachten, biedt deze veel mogelijke combinaties voor examens.

De inspectie ziet verschillende voordelen van een itembank: (1) een itembank kan bijdragen aan een betere en zuiverder herkansingsmogelijkheid; (2) het biedt financieel voordeel omdat niet ieder jaar opnieuw examens ontwikkeld hoeven te worden en met slimme en beveiligde ict-toepassingen wordt bespaard op verspreidingskosten; (3) inhoudelijke voordelen zijn dat eventuele onvolkomenheden in examenopdrachten gerepareerd worden, opdrachten verbeterd of vervangen worden en examinatoren de opdrachten na verloop van tijd kennen en beter weten hoe ze geïnterpreteerd moeten worden. Bijkomend voordeel van een itembank is nog dat het meer flexibiliteit geeft bij het afnamemoment van het examen. Kandidaten die toe zijn aan het examen kunnen het examen eerder in de tijd afleggen. Dat draagt voor veel scholen bij aan de organiseerbaarheid van het examen.

Het is overigens de vraag of strikte geheimhouding van de mogelijke opdrachten nog nodig is bij een rijk gevulde itembank. Sommige professionals beschouwen oefenen met veel verschillende examenopdrachten als de ultieme opleiding van leerlingen.

De projectorganisatie die zich bezig houdt met de vernieuwing van de beroepsprogramma's onderzoekt momenteel of en hoe het CSPE kan werken met een itembank. De projectorganisatie bestaat uit de Stichting Platforms VMBO, de VO-raad, de AOC Raad, de MBO Raad, het Cito, SLO, het College voor Examens en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

3.4 Versterken rol tweede examinator

Een manier om richtlijnen en regels voor examenafname beter na te leven is om de aanwezigheid van de tweede examinator tijdens het gehele examen verplicht te stellen. Verplichte aanwezigheid van de tweede examinator voorkomt vaker dat kandidaten overleggen. Bovendien kunnen twee examinatoren bij twijfel over de beoordeling van examenopdrachten overleggen. De inspectie verwacht ook dat examinatoren minder snel geneigd zijn om af te wijken van de opdrachten als zij samenwerken. Voor een verplichte aanwezigheid van de tweede examinator is een wijziging van de Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) nodig.

De inspectie beveelt verder aan extra te benadrukken dat de tweede examiner gelijke zeggenschap heeft bij de beoordeling van het CSPE. Dat levert een bijdrage aan de kwaliteit van de beoordelingen en draagt bij aan de urgentie van een optimaal verloop van het CSPE.

3.5 Verscherpt intern en extern toezicht

De schoolleiding draagt de verantwoordelijkheid kaders te stellen en er op toe te zien dat de examinatoren volgens de regels examineren. De inspectie zal nog nadrukkelijker in gesprek gaan met schoolleidingen over hoe zij de afname van het CSPE borgen en bewaken. Indien nodig verifieert de inspectie de kwaliteit en effectiviteit van dit schoolbeleid ook in de examenpraktijk van het vmbo-b en het vmbo-k.

De inspectie beveelt schoolleidingen aan om examinatoren hun handtekening te laten zetten voor geheimhouding en naleven van de richtlijnen. Door examinatoren te laten tekenen wordt het belang van een goed verloop van het CSPE extra onder de aandacht gebracht en benadrukt bij examinatoren. De handtekening maakt duidelijk dat het afnemen van het CSPE niet vrijblijvend is en dat er van examinatoren een professionele houding en aanpak wordt verwacht.

3.6 Vervolgstappen

De inspectie ziet mogelijkheden om de afnamepraktijk van het CSPE verder te verbeteren en heeft daartoe concrete suggesties gedaan. Nu is het veld aan zet. Een coördinerende rol ziet de inspectie weggelegd voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De inspectie vindt het van belang om vanuit haar toezichthoudende rol goed op de hoogte te blijven van verdere ontwikkelingen en zal vanaf 2015 nog scherper toezien op de borging en bewaking van de afname van het CSPE. In de nabije toekomst verricht de Inspectie een nieuwe meting naar de afname praktijk.

Bijlage 1 De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo in 2008 en 2013

Resultaten van een onderzoek naar de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van drie beroepsgerichte examens

Auteurs: Hans Kuhlemeier, Inge Lathouwers en Piet Dietvorst (Cito)

Inhoudsopgave

De resultaten op een rij

- 1 Inleiding
- 2 Methode van onderzoek
  - 2.1 Steekproef en response
  - 2.2 Onderzoeksinstrumenten
  - 2.3 Organisatie van het onderzoek
  - 2.4 Statistische analyse
- 3 Resultaten
  - 3.1 Voorbereiding op het praktijkexamen
  - 3.2 Afname van het praktijkexamen
  - 3.3 Beoordeling van de kandidaten
  - 3.4 Inzet van de tweede examinerator
  - 3.5 Herkansing van het praktijkexamen
  - 3.6 Bekendheid met de verbeteringsmaatregelen
- 4 Conclusie
- 5 Samenvatting, discussie en aanbevelingen
  - 5.1 Samenvatting
  - 5.2 Discussie
  - 5.3 Aanbevelingen

Literatuur

Bijlagen

- 1 De zes verbeteringsmaatregelen
- 2 Het observatie- en interviewformulier
- 3 De vragenlijst inventarisatie afwijkingen
- 4 Populatie, steekproef en response van het onderzoek in 2008

De resultaten op een rij

Alvorens de belangrijkste conclusies puntsgewijs de revue te laten passeren schetsen we eerst de context en het doel van het onderzoek.

Context en doel van het onderzoek

Vanaf 2005 is het centraal schriftelijk en praktijk examen (cspe) in de basisberoepsgerichte leerweg en vanaf 2007 ook in de kaderberoepsgerichte leerweg de vorm van examinering voor de beroepsgerichte vakken. Dit zijn praktijkgerichte examens waarin kandidaten hun kennis, vaardigheden en attitudes moeten tonen in gesimuleerde praktijksituaties. Tijdens het examen observeert de examiner het handelen van de kandidaat en geeft hiervoor een beoordeling. Een cspe is een examen dat de kandidaten op een objectieve wijze hoort te toetsen. Dat vraagt dat de kandidaten op vergelijkbare wijze worden behandeld en dat de school de regels en voorschriften in acht neemt. De school bepaalt zelf wanneer het cspe plaatsvindt binnen een door het CvE vastgestelde periode van april tot en met juni. Het examen wordt in twee zendingen aan de scholen gestuurd. In 2013 ontvingen de scholen begin maart zending A van het cspe om het examen te kunnen voorbereiden. Zending A bevat twee exemplaren van de examenopgaven, inclusief bijlagen en uitwerkbijlagen en de instructie voor de examiner. De opgaven in 2013 waren met behulp van zogenaamde 'grijze vlekken' onleesbaar gemaakt. De instructie voor de examiner bevatte aanwijzingen voor de afnamepraktijk. Tevens werden richtlijnen gegeven voor de afname. De scholen en de examinatoren hebben enige vrijheid bij het inrichten van het cspe. Zo kan om organisatorische redenen van de volgorde van de opdrachten worden afgeweken.

In 2008 onderzocht Cito in samenwerking met de Inspectie de afnamepraktijk bij vier beroepsgerichte centrale examens in het vmbo (Kuhlemeier & Dietvorst, 2008; Inspectie van het Onderwijs, 2009a). In het Onderwijsverslag concludeerde de Inspectie destijds dat de uitvoeringspraktijk van de cspe's nog niet volgens de voorschriften verliep (Inspectie van het Onderwijs, 2009b). Naar aanleiding van deze conclusie troffen CvE, VO raad, AOC raad, Cito en de platforms - overkoepelend georganiseerd in de Stichting Platforms Vmbo (SPV) beroepsgerichte vakken - maatregelen ter verbetering van de afname- en beoordelingspraktijk. In bijlage 2 zijn zes van deze maatregelen beschreven.

Dit rapport beschrijft een vervolgonderzoek dat de afnamepraktijk bij de cspe's in de examenperiode 2013 onderzocht. In het nieuwe onderzoek zijn in totaal 88 zittingen van het praktijkgedeelte van drie beroepsgerichte examens voor de basisberoepsgerichte leerweg onderzocht. Het betreft beroepsgerichte examens van de drie vakken 'Verwerking Agrarische Producten (VAP)', 'Handel en Verkoop (HV)' en 'Zorg-en-welzijn breed (ZWB)'. De redenen om voor VAP, HV en ZWB te kiezen zijn dat deze vakken representatief zijn voor de sectoren Landbouw, Economie en Zorg en welzijn en dat deze vakken een relatief groot aantal examenkandidaten hebben. In het onderzoek is de feitelijke afname en beoordeling van het praktijkexamen op de school geobserveerd. De onderzoekers namen de betrokken examinatoren na het einde van het examen een interview af.

Omwille van een juiste vergelijking is de opzet en uitvoering van het onderzoek in 2013 zoveel mogelijk gelijk aan die van het voorgaande onderzoek uit 2008. Er zijn echter twee wijzigingen ten opzichte van 2008. In 2013 is maar sprake van drie in plaats van vier vakken. Om budgettaire redenen is het vak Electrotechniek niet nogmaals onderzocht. En omdat het aantal scholen dat Uiterlijke Verzorging (UV) aanbiedt sterk is teruggelopen, is noodgedwongen gekozen voor het vak dat daar het sterkst op lijkt. Dit is het vak Zorg-en-Welzijn-Breed (ZWB). De vergelijking van

2013 met 2008 is uitgevoerd op basis van de gegevens voor de vakken VAP en HV en het vakgebied UV/ZWB. De vakken UV en ZWB zijn respectievelijk in 2008 en 2013 onderzocht. Beide vakken zijn representatief voor de sector Zorg en welzijn, zijn inhoudelijk verwant, kennen deels dezelfde exameneenheden en ook wat betreft de docenten is er sprake van enige overlap. De lessen UV binnen het vak ZWB worden namelijk vaak verzorgd door de docent UV (die dan bij een deel van de afname van het ZWB-examen aanwezig is). In de analyse zijn UV en ZWB dan ook als uitwisselbaar beschouwd. In het vervolg van dit rapport duiden we dit vakgebied aan met het acroniem UV/ZWB.

Conclusies

Er gaat veel goed bij de afname van het cspe, maar het onderzoek richtte zich met name op dat wat nog niet goed gaat. Er zijn in het algemeen verbeteringen te zien die mogelijk een gevolg zijn van de verbeteringsmaatregelen en een groter bewustzijn van de docenten van de regels bij een cspe. Tegelijkertijd constateren we dat de docenten nog vaak in hun rol als begeleider van het onderwijsproces kruipen in plaats van dat zij de rol van objectieve beoordelaar aannemen. Zij blijven soms dicht bij het kenmerkende klimaat in het basisberoepsgerichte onderwijs, dat zich meer richt op stimuleren dan oordelen. De organisatie van de afname van praktijkexamens vraagt ook, meer dan soms wenselijk is, om improvisatie bij de materiaalkeuze en de omstandigheden van de afname. Een docent moet zich voorafgaand aan de examenafname al richten op de inhoud en de organisatie van het cspe, terwijl de gewone lessen nog plaatsvinden. Tijdens de examenafname moet de docent de organisatie en het niet-examengebonden gedrag van de leerlingen sturen en tegelijkertijd de rol van beoordelaar-examinator uitvoeren. Hierdoor is bij een cspe een toetstechnisch gewenste objectiviteit minder makkelijk te bereiken dan bij de schriftelijke centrale examens op een vast moment. Hieronder presenteren we op basis van de onderzoeksresultaten de belangrijkste conclusies met betrekking tot de vergelijking van de uitvoeringspraktijk van de cspe's in 2008 en 2013. Voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksresultaten, een discussie van de uitkomsten en de aanbevelingen verwijzen we naar hoofdstuk 4.

Vorbereiding op het praktijkexamen

- Er zijn in 2013 geen duidelijke aanwijzingen dat examinatoren hun kandidaten met de echte opdrachten uit het toegezonden examen laten oefenen. Dat is een verbetering van de situatie ten opzichte van die van 2008.
- Er zijn nog steeds enkele examinatoren die hun voorkennis van de inhoud van het toegezonden examen benutten om minder intensief behandelde onderwerpen nog eens extra onder de aandacht te brengen van hun leerlingen.

Afname van het praktijkexamen

- Het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van opdrachten is volgens de observaties iets afgenomen, maar komt volgens de interviews met de examinatoren in 2013 even vaak voor als in 2008.
- Volgens de observaties laten examinatoren de kandidaten in 2013 even vaak afwijkende materialen, gereedschap en hulpmiddelen gebruiken als in 2008 en ook volgens de interviews gebeurt dat nu even vaak als toen.
- Examinatoren helpen de kandidaten in 2013 even vaak op niet-toegestane wijze als in 2008. Dit blijkt zowel uit de observaties als de interviews.
- Kandidaten overleggen en helpen elkaar volgens de observaties wat minder vaak dan vroeger, maar volgens de interviews met de examinatoren komt dit nu even vaak voor als toen.

De praktijk van de afname van het cspe is volgens de observaties iets verbeterd, maar ook in 2013 houden nog lang niet alle examinatoren zich aan alle vier voorschriften voor de afname van het praktijkexamen.

Beoordeling van de kandidaten

- Examinatoren interpreteren de beoordelingsaspecten tegenwoordig even vaak op andere wijze dan het correctievoorschrift voorschrijft als in 2008, zowel volgens de observaties als de interviews met de examinatoren.
- Examinatoren hanteren tegenwoordig volgens de observaties even vaak eigen beoordelingsaspecten als vijf jaar geleden, maar volgens de interviews met de examinatoren gebeurt dat tegenwoordig minder vaak.
- Uit de observaties komt naar voren dat examinatoren de kandidaten tegenwoordig even vaak te streng beoordelen als vijf jaar geleden, maar de interviews met de examinatoren geven hier een verbetering te zien.
- Examinatoren beoordelen kandidaten even vaak te soepel als in 2008 en dat blijkt zowel uit de observaties als de interviews.

De mate waarin examinatoren zich houden aan vier belangrijke beoordelingsvoorschriften (1. geen beoordelingsaspecten negeren, 2. geen eigen beoordelingsaspecten in de beoordeling betrekken, 3. niet strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft en 4. niet soepeler beoordelen dan voorgeschreven), is volgens de observaties onveranderd gebleven. Maar blijkens de interviews met de examinatoren is er een lichte verbetering opgetreden. Deze vooruitgang is vooral zichtbaar bij het vakgebied UV/ZWB waar de beoordelingsvoorschriften in 2013 bij ZWB veel beter werden opgevolgd dan bij UV in 2008.

Inzet van de tweede examiner

- Tegenwoordig is er even vaak een tweede examiner bij de afname van de praktijkopdrachten aanwezig als vijf jaar geleden.
- In 2013 stellen de eerste en tweede examinatoren de scores even vaak in onderling overleg vast als in 2008.

Herkansing van het praktijkexamen

- Net als in 2008 mogen vrijwel alle kandidaten het praktijkexamen of onderdelen daarvan herkansen (hetgeen volgens de voorschriften is toegestaan).
- Kandidaten worden tegenwoordig vaker in de gelegenheid gesteld om zowel het volledige praktijkexamen als één of meer examenonderdelen te herkansen (hetgeen eveneens volgens de voorschriften is toegestaan).
- Het komt in 2013 even vaak voor als in 2008 dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg krijgen of kunnen oefenen met de examenopdrachten. Evenmin zien we een stijging of daling van het aantal examinatoren dat daartoe opdrachten uit oude examens of het nieuwe examen gebruikt.
- In 2013 herkansen kandidaten vaker voor een hoger cijfer dan in 2008.
- Het komt in 2013 even vaak voor als in 2008 dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing oefenen met opdrachten uit het praktijkexamen van 2013 respectievelijk 2008.

Bekendheid met de verbeteringsmaatregelen

- Het verstrekken van grijze vlekken examens is de maatregel waarvan docenten het beste op de hoogte zijn, op de voet gevolgd door de verduidelijking van wat er vooraf aan de kandidaten mag worden meegedeeld.
- Rond de helft van de docenten zegt te weten dat de instructie van de examiner is aangescherpt, dat er checklists en protocollen over onder meer de

geheimhouding zijn verschenen en dat er nieuwsbrieven en examenenuêtes zijn verstrekt.

- Het minst bekend is men met het aanbod aan cursussen en trainingen voor docenten.

Slotconclusie

Uit het onderzoek komt naar voren dat de feitelijke situatie tijdens de onderzochte cspe-afnames nog niet in overeenstemming is met de wenselijke situatie. Dit geldt vooral voor het geven van ongeoorloofde hulp aan kandidaten en de te soepele beoordeling. Wel laat de vergelijking 2008-2013 een lichte vooruitgang zien. Het meest duidelijk blijkt dit uit het verminderen van het vooraf oefenen met opdrachten uit het nog komende examen en het gegeven dat examinatoren de voorschriften voor de afname en de beoordeling wat beter naleven. De geconstateerde verschillen tussen 2008 en 2013 zijn echter niet groot en bovendien moeilijk te interpreteren omdat ze meestal slechts door één van de beide onderzoeksmethoden (vragenlijst en observatie) gestaafd worden.

1 Inleiding

Cito onderzocht in 2008 in samenwerking met de Inspectie hoe scholen te werk gaan bij de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van de beroepsgerichte centrale examens in het vmbo (cspe's) (Inspectie van het Onderwijs, 2009a, b). Veel examinatoren interpreteerden de voorschriften bij de cspe's op een eigen manier. De voorschriften waren onvoldoende duidelijk geformuleerd of waren impliciet. Slechts een klein deel van de examinatoren bleek de voorschriften volledig na te leven. Velen pasten examenopdrachten aan, gebruikten ander dan voorgeschreven materiaal, hielpen leerlingen of beoordeelden te soepel. De examenpraktijk stond hiermee op gespannen voet met het streven naar een landelijk vergelijkbaar centraal praktijkexamen waarbij kandidaten met dezelfde vaardigheid ongeacht de school een gelijke slaagkans hebben. Veel docenten hadden duidelijk moeite hun rol als begeleider van de leerlingen tijdens het leerproces in te wisselen voor hun rol bij het cspe als examiner die alleen de kennis en vaardigheid van de kandidaat moet beoordelen op basis van een neutraal correctievoorschrift en op basis van de voorschriften zoals verwoord in de instructie voor de examinerator.

De resultaten van het onderzoek uit 2008 zijn met vertegenwoordigers van het veld besproken. Om de afname van de cspe's meer in overeenstemming te brengen met de bedoelingen van de makers van de cspe's is sinds 2008 een reeks maatregelen genomen op macro-, meso- en microniveau (Inspectie van het Onderwijs, 2009a, b; Vreeburg, 2011). Het scholenveld werd aangeraden meer aandacht te vragen voor de regelgeving rond de cspe's. De regelgeving zelf werd ook meer verduidelijkt in de communicatie naar het veld. In de ogen van de Inspectie hadden de scholen zo de kans naar de gewenste situatie toe te groeien. Enkele jaren na het eerste onderzoek zou bij een hernieuwd onderzoek vooruitgang en resultaat te zien moeten zijn, zodat de Inspectie dan, indien nodig, tot nalevingstoezicht kan overgaan.

Het onderhavige rapport bevat het verslag van een onderzoek naar de praktijk van de afname van de cspe's in de basisberoepsgerichte leerweg in het schooljaar 2012-2013. Met zoveel als mogelijk dezelfde onderzoeksinstrumenten en -procedures is opnieuw geïnventariseerd in hoeverre examinatoren in de basisberoepsgerichte leerweg zich houden aan de landelijke voorschriften en adviezen voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van de cspe's. De vergelijking met de inventarisatie van 2008 is erop gericht na te gaan of de praktijk van het opvolgen van de voorschriften gelijk gebleven, verbeterd of verslechterd is.

2 Methode van onderzoek

Teneinde landelijk representatieve informatie te verzamelen over de afnamepraktijk van de cspe's onderzochten de observatoren 88 scholen. Tweeëntwintig speciaal daartoe getrainde observatoren observeerden in totaal 88 examenzittingen waarbij de examinatoren na afloop van het examen door hen geïnterviewd werden. Dit hoofdstuk geeft weer hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd.

2.1 Populatie, steekproef en response

Populatie

Voor drie van de vier sectoren uit het vmbo is een praktijkvak uit de basisberoepsgerichte leerweg in het onderzoek betrokken, te weten Verwerking Agrarische Producten (VAP), Handel en verkoop (HV) en Zorg-en-welzijn breed (ZWB). De argumenten voor de keuze van deze drie vakken zijn het relatief grote aantal examenkandidaten en het feit dat deze vakken representatief zijn voor de sectoren Landbouw, Economie en Zorg en welzijn.

Het ontwerp van het onderzoek had tot doel de praktijk van 2013 zo goed mogelijk te kunnen vergelijken met die van 2008. Het onderzoek van 2008 vond plaats bij de vakken VAP, HV, Uiterlijke verzorging (UV) en Elektrotechniek (ET). Er zijn twee wijzigingen ten opzichte van 2008. Om budgettaire redenen is het vak Elektrotechniek niet nogmaals onderzocht. Daardoor is er in 2013 maar sprake van drie in plaats van vier vakken. Voor UV geldt dat het aantal scholen dat dit examenvak aanbiedt sinds 2008 te sterk gedaald is om heronderzoek te rechtvaardigen. In plaats van UV is gekozen voor ZWB, een vergelijkbaar vak uit dezelfde sector dat nog wel een groot aantal examenkandidaten kent. Beide vakken zijn representatief voor de sector Zorg en welzijn, zijn inhoudelijk verwant en kennen deels dezelfde exameneenheden. Ook qua docenten is er sprake van enige overlap. De lessen UV binnen het vak ZWB worden namelijk vaak verzorgd door de docent UV (die dan ook bij een deel van de afname van het ZWB-examen aanwezig is). In de analyse zijn UV en ZWB dan ook als uitwisselbaar beschouwd. In het vervolg van dit rapport duiden we dit vakgebied aan met het acroniem UV/ZWB.

Steekproef

De vergelijking van 2013 met 2008 is uitgevoerd op basis van de gegevens voor de vakken VAP en HV en het vakgebied UV/ZWB. De vakken UV en ZWB zijn respectievelijk in 2008 en 2013 onderzocht.

Net als in 2008 is het onderzoek beperkt tot opleidingen voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg (bb). De steekproef is getrokken uit het bestand van scholen voor voortgezet onderwijs die zich met tenminste één kandidaat hadden ingeschreven voor deelname aan een of meer van de praktijkexamens bb voor het schooljaar 2012-2013. Tabel 2.1 geeft voor de vakken VAP, HV en ZWB de aantallen scholen en kandidaten in de populatie weer. In beide onderzoeken zijn interviews met examinatoren gehouden: 116 in 2008 en 88 in 2013.

Om overbelasting van scholen te voorkomen, is ervoor gezorgd dat geen school voor meer dan één examenvak aan het onderzoek deelnam. Om deze reden vielen voor HV 14 scholen af. Al met al kwamen voor VAP en ZWB de volledige populatie voor deelname in aanmerking en voor HV 80 procent. Voor een beschrijving van de populatie van het onderzoek uit 2008 wordt verwezen naar bijlage 5.

Tabel 2.1: Populatie, steekproef en respons

	Populatie		Steekproef	Response	
	Aantal scholen	Aantal kandidaten	Aantal scholen	Aantal scholen	Percentage scholen
Verwerking agrarische producten	39	577	39	26	67
Handel en verkoop	69	754	50	31	62
Zorg-en-welzijn breed	185	2615	50	31	62
Totaal	293	3946	139	88	63

De beoogde steekproefomvang was 90 opleidingen, gelijk verdeeld over de drie examenvakken. Uit het bestand van scholen met een opleiding voor VAP, HV en/of ZWB is een steekproef van 139 opleidingen getrokken. De steekproef omvatte alle 39 scholen met een opleiding voor VAP, 50 scholen voor HV en 50 scholen voor ZWB. Voor een beschrijving van de steekproef van het onderzoek uit 2008 wordt verwezen naar bijlage 5.

Response

Van de 139 voor deelname benaderde scholen hebben er 119 (86 procent) gereageerd op het verzoek om zich voor het onderzoek aan te melden. Van deze 119 scholen konden er uiteindelijk 88 (74 procent) door een observator bezocht worden. Het aantal daadwerkelijk gerealiseerde schoolbezoeken ligt hiermee dicht in de buurt van het aantal van 90 beoogde schoolbezoeken.

Voor elke niet-bezochte school uit de steekproef is bijgehouden waarom deze niet bezocht kon worden. De redenen waren divers. Enkele scholen bleken toch geen bb-examenkandidaten in het vak in kwestie te hebben, in andere gevallen bleek er geen enkele observator op de door de school opgegeven datum en tijdstip beschikbaar te zijn en in een enkel geval kon een gemaakte afspraak voor een schoolbezoek niet worden nagekomen vanwege ziekte van de observator.

Net als vijf jaar geleden, hebben sommige scholen slechts enkele kandidaten voor het examen opgegeven. De mogelijkheid bestaat dat deze scholen de afname niet zelf organiseren, maar de kandidaten elders examens laten doen. In de voorbereidingsfase zijn deze scholen gebeld met de vraag of zij het examen zelf organiseren dan wel uitbesteden aan een andere school. Deze informatie was noodzakelijk voor het maken van een afspraak voor de observatie en het interview. De gemiddelde examinerator uit het onderzoek van 2013 geeft 9.8 jaar les in zijn of haar vak aan examenklassen. Voor VAP, HV en ZWB gaat het respectievelijk om 8.4, 8.9 en 11.7 jaar waarbij aangetekend wordt dat dit verschil statistisch gezien op toeval berust ($p = .225$). Voor een beschrijving van de respons van het onderzoek uit 2008 wordt verwezen naar bijlage 5.

2.2 Onderzoeksinstrumenten

In het onderzoek van 2013 zijn dezelfde onderzoeksinstrumenten en -procedures gehanteerd als in 2008. Voor een gedetailleerdere beschrijving dan in het bestek van dit rapport mogelijk is, wordt verwezen naar Kuhlemeier en Dietvorst (2008).

Net als in 2008 zijn in 2013 de volgende instrumenten gebruikt:

- een handleiding voor de observator met onder meer informatie over het maken van afspraken met de school, de uitvoering van de observaties en het afsluitende interview;
- een scanbaar observatie- en interviewformulier waarop de observatoren hun observaties en de antwoorden van de examinatoren registreerden (zie bijlage 4);
- het formulier observatie-eenheden;
- de vragenlijst inventarisatie afwijkingen voor het verzamelen van aanvullende informatie over de aard van de afwijkingen van de voorschriften (zie bijlage 4).

Vorbereitung op het praktijkexamen

Deelnemende scholen ontvangen de laatste jaren ongeveer vijf weken voor de formele landelijke aanvangsdatum van het cspe 'zending A'. Deze bevat de noodzakelijke tekstdelen van het cspe en de instructie voor de examinator. De examinator heeft 'zending A' nodig om het cspe op een adequate manier voor te kunnen bereiden. Een school moet bijvoorbeeld een rooster maken en kunnen zorgen voor de juiste materialen in de juiste hoeveelheden. Ten aanzien van de voorbereiding op het examen bevat het observatie- en interviewformulier aandachtspunten en interviewvragen over hoe lang van tevoren de examinatoren het examen ontvangen en bekijken. Ook zijn er vragen gesteld over de wijze waarop de examinator de kandidaten informeert over de inhoud van het examen en welke rol de examenopdrachten spelen in de voorbereiding van de kandidaten op het examen.

Afname van het praktijkexamen

Een school kan tot op zekere hoogte zelf de organisatie van de afname van een cspe bepalen. Zo kan de school de afname binnen de centraal vastgestelde periode zelf inplannen. Bij het onderzoek gaat het onder meer om het aantal examenzittingen, de groeperingsvormen en de volgorde van de examenonderdelen. Daarnaast zijn observatie- en interviewgegevens verzameld over het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van moeilijke of organisatorisch belastende examenonderdelen, de hoeveelheid hulp en begeleiding die kandidaten tijdens het examen ontvangen en de omgang met materialen, gereedschap en hulpmiddelen.

Beoordeling van de kandidaten

Bij een cspe hoort een correctievoorschrift waarin is beschreven op welke wijze een examinator scorepunten kan toekennen bij de omschreven beoordelingsaspecten. Met betrekking tot de beoordeling bevat het observatie- en interviewformulier aandachtspunten en interviewvragen over de wijze waarop examinatoren omgaan met de voorschriften voor het toekennen van scores aan kandidaten, zoals het hanteren van 'eigen' beoordelingsaspecten, het anders interpreteren van beoordelingsaspecten en het strenger dan wel soepeler beoordelen van kandidaten. Daarnaast gaat het om het gebruik van 'eigen' beoordelingsmiddelen naast het verplichte correctievoorschrift.

Inzet van de tweede examinator

Het observatie- en interviewformulier bevat aandachtspunten en interviewvragen over de aanwezigheid van een tweede examinator bij de afname en beoordeling, bij

welk deel van het examen dat het geval was, wat de functie van de tweede examinator was en hoe vaak de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten in onderling overleg vaststelden. Bij een cspe is een tweede examinator verplicht maar hoeft deze niet gedurende het gehele cspe bij de afname aanwezig te zijn. Een tweede examinator kan iemand zijn van buiten de school of een docent van de school zelf.

Herkansing van het praktijkexamen

Bij een cspe heeft de school de mogelijkheid om kandidaten het gehele cspe of een deel ervan te laten herkansen. Het interviewgedeelte van het observatie- en interviewformulier bevat vragen over de aard van de herkansingsmogelijkheden die kandidaten geboden worden (het volledige praktijkexamen en/of onderdelen daarvan), hoe vaak een kandidaat mag herkansen, of de herkansing vóór en/of na de normering plaatsvindt en of kandidaten een voldoende gemaakt praktijkexamen mogen herkansen om een hoger cijfer te halen, bijvoorbeeld ter compensatie van een slecht gemaakt avo-vak. Ook bevatten de interviews vragen over de mate waarin het voorkomt dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg of oefening krijgen en welk materiaal daarbij gebruikt wordt (dit wil zeggen: oude praktijkexamens, het praktijkexamen van 2013 of ander materiaal).

Bekendheid met de genomen verbeteringsmaatregelen

De laatste vijf jaar hebben Inspectie, CvE, VO-raad, AOC-raad, Cito en vmbo platforms beroepsgerichte vakken maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens. In het interviewgedeelte van het observatie- en interviewformulier is de examinatoren gevraagd of zij al dan niet op de hoogte zijn van de volgende zes maatregelen:

- het verstrekken van grijze vlekken examens;
- het verstrekken van informatie over het examen aan kandidaten;
- het verduidelijken voorschriften van examinatorinstructie;
- het aanbieden cursussen/trainingen aan docenten;
- het verstrekken checklists en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding;
- het verstrekken nieuwsbrieven van platforms.

Voor een nadere omschrijving van deze zes maatregelen wordt verwezen naar bijlage 2.

Formulier observatie-eenheden

De observatoren registreerden hun waarnemingen op het hiervoor besproken observatie- en interviewformulier. Het formulier observatie-eenheden bevatte ruimte voor het maken van aantekeningen over de aard van de waargenomen afwijkingen van de voorschriften.

Vragenlijst inventarisatie afwijkingen

De gemaakte aantekeningen gebruikten de observatoren tegen het einde van het onderzoek bij het invullen van de vragenlijst inventarisatie afwijkingen. Daarbij gaven zij per aandachtspunt een samenvattend oordeel over de mate waarin de desbetreffende afwijking van de voorschriften tijdens het volledige schoolbezoek voorkwam. Zij baseerden dat oordeel op alle beroepsgerichte opdrachten die de kandidaten tijdens het schoolbezoek uitvoerden.

2.3 Organisatie van het onderzoek

De observaties en interviews zijn uitgevoerd door speciaal tot observator getrainde studenten die een hbo-of universitaire opleiding volgen. Om zoveel mogelijk examens te kunnen bijwonen zijn studenten geworven uit alle delen van Nederland. In totaal hebben 22 studenten als observator en interviewer in het onderzoek geparticipeerd. Vrijwel alle studenten volgden een studie die gerelateerd is aan het onderwijs, zoals onderwijskunde of een lerarenopleiding. De meesten hadden tijdens hun studie al enige ervaring opgedaan met observeren en/of interviewen. De verdeling over de vakken was: zes voor VAP, zeven voor HV en negen voor ZWB. In de laatste week van maart en de eerste week van april 2013 maakten de 22 observatoren afspraken voor het schoolbezoek. Als een school het examen in één zitting afnam, was het maken van een afspraak voor een schoolbezoek relatief eenvoudig. In het geval de school het examen over meer zittingen verdeelde, kon de observator in overleg met de school die datum kiezen waarin de meeste van deze examenonderdelen geëxamineerd zouden worden. In het gesprek met de contactpersoon hebben de observatoren benadrukt dat de gegevens volstrekt vertrouwelijk behandeld worden.

Uitvoering van de observaties

Een doel van de observaties was het observeren van de mate waarin examinatoren zich houden aan de voorschriften en adviezen. De observaties zijn zowel gebruikt bij de rapportage van de resultaten als ter voorbereiding en verdieping van het interview met de examinerator. De meeste aandachtspunten tijdens de observaties kwamen weer terug als vragen aan de examinerator in het afsluitende interview. Een groot deel van de interviewvragen betrof daardoor onderwerpen die de observatoren voorafgaand aan het interview zelf geobserveerd hadden. De observatoren ontvingen een intensieve training in het observeren van afwijkingen van de voorschriften en adviezen.

De observaties zijn uitgevoerd volgens de methode van systematische observatie. De gegevens zijn verzameld met behulp van een lijst met aandachtspunten. Van de 22 observatoren bezochten er zes een examen VAP, zeven een examen HV en negen een examen ZWB.

Overeenstemming tussen observatoren

De controle van de verzamelde observatiegegevens laat zien dat de consistentie van de gegevens hoog is en er bijna geen ontbrekende waarnemingen zijn. Ter bepaling van de observatorovereenstemming is een aselechte steekproef van 9 van de 88 scholen door een extra expert-observator bezocht. Deze observatoren zijn geselecteerd tijdens de training. Naast hun eigen scholen hebben ze twee of drie extra scholen bezocht, waardoor ze als expert-observator konden worden beschouwd. In totaal waren er vier van deze expert-observatoren. De scores van de expert-observator voor de 25 aandachtspunten van het observatieformulier waren bij 82 procent van de observaties volledig identiek aan die van de reguliere observatoren en bij de overige 18 procent was het verschil slechts 1 scorepunt. De kwaliteit van de observaties is ook berekend met behulp van *Cohen's Kappa*. Deze overeenstemmingsmaat bedraagt .74 hetgeen volgens de vuistregel van Landis en Koch (1977) als *substantial* beoordeeld kan worden (zie hiervoor ook paragraaf 2.4).

Uitvoering van de interviews

Na de observatie van het examen voerde de observator een afsluitend gesprek met de examinerator(en). De meeste vragen uit het interviewgedeelte van het observatie- en interviewformulier betroffen aandachtspunten die de observator eerder op de dag geobserveerd had. Voor een uitvoerige beschrijving en verantwoording van de gehanteerde onderzoeksprocedures wordt verwezen naar Kuhlemeier en Dietvorst (2008).

2.4 Statistische analyse

De gegevens zijn geanalyseerd met behulp van het statistische pakket SPSS 20.0. Voor de analyse van de verschillen tussen de examenjaren en vakken zijn, afhankelijk van het meetniveau van de variabele, verschillende analysetechnieken gebruikt.

De vergelijking met de situatie van vijf jaar geleden is uitgevoerd op basis van het destijds aangemaakte gegevensbestand. Dat bevatte behalve gegevens voor de vakken VAP, HV en UV ook gegevens voor het vak Electrotechniek. Om budgettaire redenen is het vak Electrotechniek niet nogmaals onderzocht. In de rapportage over de situatie anno 2008 hebben wij de gegevens van het vak Electrotechniek dan ook niet meegenomen. Voor een beschrijving van de populatie, de steekproef en de response van het onderzoek uit 2008 wordt verwezen naar bijlage 4. Zoals uiteengezet in paragraaf 2.1 is de vergelijking van 2013 met 2008 gebaseerd op de vakken VAP, HV en UV/ZWB.

Waar het variabelen op intervalniveau betreft, is gebruik gemaakt van univariate variantie-analyse. Voor dichotome variabelen is binaire logistische regressieanalyse gebruikt (Agresti, 2002) en voor nominale variabelen met drie of meer categorieën chi-kwadraattoetsing. Bij ordinale variabelen zijn de verschillen tussen examenjaren en -vakken geanalyseerd met ordinale logistische regressieanalyse. De analyse is uitgevoerd met de zogeheten *Polytomous Logit Universal Models* procedure (PLUM; McCullagh, 1980). Ordinale logistische regressie is een geëigende techniek voor de analyse van de invloed van nominale onafhankelijke variabelen op een afhankelijke variabele met verschillende ordinale categorieën zoals nooit, maandelijks, wekelijks en dagelijks. PLUM voorziet in regressiegewichten voor de verschillende niveaus (*thresholds*) van de afhankelijke variabelen en de effecten van de onafhankelijke variabelen (d.w.z. examenjaar en vak).

De kwaliteit van de observaties is, afhankelijk van het meetniveau van het desbetreffende aandachtspunt, bepaald aan de hand van het percentage exacte overeenstemming en *Cohen's Kappa*. *Kappa* corrigeert voor overeenstemming op basis van toeval. *Kappa* is 1 als de beoordelaars perfect overeenstemmen en 0 als de overeenstemming niet groter is dan men op basis van toeval mag verwachten. Landis en Koch (1977) geven de volgende vuistregel voor het interpreteren van de hoogte van *Kappa*: .00 tot .20 is *slight*, .21 tot .40 is *fair*, .41 tot .60 is *moderate*, .61 tot .80 is *substantial* en .81 tot 1.00 is *almost perfect*.

Vanwege het relatief kleine aantal onderzoeks- en analyse-eenheden is het onderscheidend vermogen – dit wil zeggen: de kans om eventueel bestaande verschillen aan te kunnen tonen – relatief klein. Om deze reden is de significantietoetsing van de verschillen tussen 2008 en 2013 alleen uit op basis van de totale responsgroep (en niet ook per vak afzonderlijk) uitgevoerd.

3 Resultaten

In het onderzoek zijn gegevens verzameld over de mate waarin examinatoren zich houden aan de voorschriften en adviezen voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van de praktijkexamens. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten gerapporteerd. Een onderscheid wordt gemaakt in:

- voorbereiding op het praktijkexamen;
- afname van het praktijkexamen;
- beoordeling van het praktijkexamen;
- tweede examinerator;
- herkansing van het praktijkexamen;
- de bekendheid met de verbeteringsmaatregelen.

3.1 Voorbereiding op het praktijkexamen

In de interviews is de examinatoren onder meer gevraagd hoe lang van tevoren zij het examenmateriaal ontvangen en bekijken, hoe zij kandidaten informeren over het examen en welke rol de examenopdrachten spelen in de voorbereiding van de kandidaten op het examen.

De ontvangst van het examenmateriaal door examinatoren

Omwillen van een soepele organisatie van het praktijkexamen stellen Cito en CvE het examenmateriaal ruimschoots voor de afname, welke ieder jaar plaatsvindt in de maanden april en mei, aan de directies van de scholen ter beschikking. In 2008 stuurde Cito de scholen de examenopdrachten en de instructie voor de examinerator eind januari/begin februari toe. Medio maart ontvingen de scholen twee exemplaren van het correctievoorschrift.

In 2013 ontvingen de scholen rond 6 maart een grijze vlekken exemplaar van het cspe en de instructie voor de examinerator met inbegrip van de informatie voor de kandidaten. Rond 14 maart ontvingen de scholen twee exemplaren van het volledige cspe, de minitoetsen met de theorievragen, de ICT-bestanden en het correctievoorschrift.

In het interview is de examinatoren gevraagd naar het moment waarop zij dit examenmateriaal van de examensecretaris ontvingen. Hen is gevraagd dat moment uit te drukken in het aantal dagen voorafgaand aan de eerste afnamedatum van het examen. De reden voor het stellen van deze vraag is dat de mogelijkheden van ongewenst gebruik van exameninformatie groter zijn naarmate examinatoren het examenmateriaal eerder in hun bezit hebben. In 2008 ontvingen de examinatoren de examenopgaven en de instructie voor de examinerator gemiddeld respectievelijk 39 en 34 dagen voorafgaand aan de eerste afnamedatum; het correctievoorschrift werd 21 dagen van tevoren ontvangen (zie tabel 3.1). In 2013 ontvingen de scholen dit materiaal aanmerkelijk later waardoor de periode tussen de ontvangst van het materiaal en de afname van het examen beduidend korter werd. De instructie voor de examinerator werd gemiddeld 26 dagen vóór de eerste afnamedatum ontvangen, de examenopdrachten 15 dagen ervoor en het correctievoorschrift 13 dagen ervoor.

Blijkens de univariate variantieanalyse zijn de verschillen tussen de beide examenjaren bij alle drie typen materiaal significant ($p < .05$). Hierbij zij opgemerkt dat 2013 niet representatief is voor het gemiddelde van de jaren 2010 tot en met 2013. De ongebruikelijk late verzending van 6 maart bleek voor een

beperkt aantal scholen de voorbereiding op de afname onder druk te zetten. Het ging dan vooral om het tijdig kunnen bestellen van materialen.

Tabel 3.1: Aantal dagen voorafgaand aan de afname dat de examinator het examenmateriaal heeft ontvangen en bestudeerd (gemiddelden)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Van tevoren ontvangen								
Instructie voor de Examinator	39	26 ^c	53	25	34	22	35	31
Examenopdrachten	34	15 ^c	47	15	33	11	23	17
Correctievoorschrift	21	13 ^b	21	13	20	12	22	15
Van tevoren bestudeerd								
Instructie voor de Examinator	31	23 ^b	42	23	26	19	28	27
Examenopdrachten	27	12 ^c	39	12	25	10	19	13
Correctievoorschrift	15	11 ^a	15	10	13	10	19	14

Noot. ^a : $p < .05$; ^b : $p < .01$; ^c : $p < .001$.

Het bestuderen van het examenmateriaal door examinatoren

In 2008 bestudeerde de gemiddelde examinator de instructie voor de examinator en de examenopdrachten respectievelijk 31 en 27 dagen voor de afname, terwijl zij het correctievoorschrift 15 dagen eraan voorafgaand bestudeerden (zie tabel 3.1). In 2013 werd het materiaal (uiteraard) later bestudeerd: de instructie voor de examinator werd 23 dagen van tevoren bestudeerd, de examenopdrachten 12 dagen en het correctievoorschrift 11 dagen. De verschillen tussen de beide examenjaren zijn bij alle drie typen materiaal significant ($p < .05$).

Het verstrekken van algemene informatie over de examenopdrachten

Examinatoren mogen overeenkomstig de richtlijnen de kandidaten in algemene zin informeren over de opdrachten uit het komende praktijkexamen. Daartoe is een bladzijde met informatie die aan de kandidaat wordt verstrekt opgenomen in de instructie voor de examinator. In het interview is de examinatoren gevraagd of zij de kandidaten van tevoren algemene informatie verstrekten over het onderwerp en/of de aard van de opdrachten, en zo ja, hoe lang van tevoren zij dat deden. In 2013 verstreekte 91 procent van de examinatoren de kandidaten naar eigen zeggen algemene informatie over het examen tegen 87 procent in 2008 (zie tabel 3.2). De ordinale logistische regressieanalyse laat zien dat dit verschil statistisch gezien van geen betekenis is ($p = .255$).

Tabel 3.2: Het verstrekken van algemene informatie over de examenopdrachten aan kandidaten (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	13	9	40	19	0	0	7	10
Ja, namelijk ongeveer xxx dagen van tevoren	87	91	60	81	100	100	93	90

Werd de algemene informatie in 2008 nog 22 dagen vóór het examen verstrekt, in 2013 was dat gemiddeld slechts 12 dagen van tevoren (zie tabel 3.3). Een univariate variantieanalyse laat zien dat het hoofdeffect van examenjaar significant

is ($p < .001$), terwijl dat niet geldt voor het hoofdeffect van het vak en de interactie tussen vak en examenjaar.

Tabel 3.3: Aantal dagen voor het examen dat de informatie over de examenopdrachten aan kandidaten wordt verstrekt

Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
22	12	22	11	22	9	23	16

Vooraf instrueren en oefenen met examenopdrachten

Scholen willen kandidaten zo goed mogelijk op het examen voorbereiden. Hoewel niet verboden, is het niet wenselijk dat examinatoren hun voorkennis van het cspe van 2013 gebruiken om de kandidaten voorafgaand aan de eigenlijke afname te laten oefenen met oude opdrachten die sterk lijken op de opdrachten uit het komende examen (zie Kuhlemeier & Dietvorst, 2008). Het oefenen met de echte opdrachten uit het komende examen is daarentegen verboden. De examinatoren is gevraagd of zij de kandidaten in de periode tussen de ontvangst van het examenmateriaal en de eerste afnamedatum op enigerlei wijze hebben laten oefenen met de examenopdrachten (of onderdelen daarvan) uit het nog af te nemen praktijkexamen (zie tabel 3.4). In 2008 beantwoordde 38 procent deze vraag bevestigend tegen 10 procent in 2013. In vergelijking met 2008 laten de examinatoren hun kandidaten in 2013 minder vaak met de examenopdrachten uit het nog af te nemen praktijkexamen laten oefenen ($p < .001$).

Tabel 3.4: Oefenen met examenopdrachten uit het nog af te nemen praktijkexamen (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	62%	90%	56%	92%	61%	79%	68%	97%
Ja	38%	10%	44%	8%	39%	21%	32%	3%

De kleine groep van negen examinatoren (10%) die hun kandidaten in 2013 met de opdrachten of onderdelen uit het praktijkexamen 2013 lieten oefenen is vervolgens gevraagd hun antwoord toe te lichten door aan te geven in welke mate en op welke wijze zij dat doen. Onderstaand overzicht bevat de toelichtingen van deze negen examinatoren.

Vak	Indien ja, in welke mate en op welke wijze?
VAP	Zaken die uit grijze vlekken examen bleken en te weinig aan bod waren gekomen.
VAP	Herhalen technieken, die weinig aan bod zijn gekomen. Onderkomen oefenen in verkapte practica.
HV	Oefenen met de lastige opdrachten tijdens facultatieve lessen.
HV	Het hele examenjaar oefenen op onderdelen die vaak terugkomen in het examen. In de laatste 2 weken specifiek rooster om op dit examen te oefenen (werkrooster maken, planten inpakken, retour aanslaan op de kassa etc).
HV	Oefenexamens en steeds meer/intensiever oefenen naar het examen toe.
HV	Doornemen van algemene oefeningen.
HV	Oefeningen uit oude examens uit alle jaren ongeveer twee keer oefenen.
HV	1)Minitoetsen en praktijkopdrachten van examens uit 2010-2011-2012.

2) Het thema kassa is bewust bewaard voor de laatste lesperiode.
3) Er is één les gebruikt om te oefenen met bloemen/planten inpakken.
UV/ZWB Theorie. Een voorbeeldtoets.

Anders dan tabel 3.4 suggereert, zijn er geen duidelijke aanwijzingen dat negen examinatoren met opdrachten uit het nog af te nemen examen van 2013 zelf oefenden. Wel benutten sommige examinatoren de voorkennis van de inhoud van het examen om bepaalde onderwerpen of opdrachten uit het examen extra te instrueren. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het inpakken van planten bij HV. Ook laten enkele examinatoren de kandidaten oefenen met materiaal uit oude examens dat sterk lijkt op de opdrachten uit het praktijkexamen van 2013. Dit laatste is weliswaar geoorloofd, maar minder wenselijk vanuit de gedachte dat kandidaten met dezelfde vaardigheid ongeacht de school een gelijke slaagkans zouden moeten hebben (vgl. Kuhlemeier & Dietvorst, 2008).

Het ter beschikking stellen van het benodigde materiaal

Van belang voor de vergelijkbaarheid van de afnamecondities is de wijze waarop de kandidaten het voor de praktijkopdrachten benodigde materiaal ter beschikking gesteld krijgen. Er zijn daarbij ten minste drie mogelijkheden die zowel afzonderlijk als in combinatie kunnen voorkomen:

- De docent zet het materiaal klaar op de werkplek.
- De kandidaat zoekt het materiaal tijdens het examen zelf bij elkaar.
- De kandidaat verzamelt het materiaal zelf in de weken voorafgaand aan het examen, bijvoorbeeld aan de hand van een materiaallijst.

In 2013 zette twee derde van de examinatoren (63 procent) het materiaal voor de kandidaten klaar, bijna de helft (45 procent) liet de kandidaten materiaal tijdens het examen zelf bij elkaar zoeken en 8 procent liet kandidaten dat in de weken vóór het examen zelf doen (zie tabel 3.5). In 2008 waren de overeenkomstige percentages 55 procent, 57 procent en 29 procent. Een binaire logistische regressieanalyse laat zien dat examinatoren het materiaal even vaak als in 2008 op de werkplek klaarzetten ($p = .167$), maar het komt tegenwoordig wat minder vaak voor dat kandidaten het materiaal zelf bij elkaar moeten zoeken ($p = .045$) of in de weken voorafgaand aan het examen zelf moeten verzamelen ($p < .001$). Dat komt overeen met de instructie voor de examinator waarbij in 2013 minder materiaal door de kandidaten zelf hoeft te worden verzameld. Verder heeft de school de keuze het verzamelen niet aan de kandidaten te vragen, maar zelf voor de materialen te zorgen.

Tabel 3.5: Het ter beschikking stellen van het voor de praktijkopdrachten benodigde materiaal (percentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Al het materiaal staat gereed op de werkplek (verzorgd door de docent)	55%	63%	56%	31%	74%	94%	31%	58%
De kandidaat zoekt tijdens het examen het materiaal zelf bij elkaar	57%	45%	68%	77%	34%	13%	76%	52%
De kandidaat verzamelt in de weken voorafgaand aan het	29%	8%	0%	0%	63%	23%	10%	0%

examen zelf het materiaal (aan de hand van een materiaallijst)

3.2 Afname van het praktijkexamen

Tijdens de interviews is de examinatoren onder meer gevraagd naar het aantal examenzittingen, de volgorde van de examenonderdelen, het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van (moeilijke) examenonderdelen, de omgang met materialen, gereedschap en hulpmiddelen, de hoeveelheid hulp en begeleiding die kandidaten tijdens het examen van de examiner ontvingen, en de mate waarin kandidaten tijdens het examen met elkaar overleggen en elkaar helpen. Voor een deel van deze vragen zijn ook observatiegegevens verzameld.

Aantal zittingen

Scholen mogen zelf bepalen in hoeveel zittingen zij het praktijkexamen afnemen. Tabel 3.6 laat zien dat scholen het examen gemiddeld in bijna drie zittingen afnemen. Omdat het hoofdeffect van examenjaar en de interactie met het vak niet significant is, kunnen we het kleine verschil tussen 2008 en 2013 als verwaarloosbaar beschouwen.

Tabel 3.6: Aantal zittingen per examenjaar per vak

Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
2.91	2.81	2.08	2.19	3.63	2.93	2.69	3.23

Volgorde van examenonderdelen

De instructie voor de examiner bevat meestal wel een aantal richtlijnen voor de volgorde van de examenonderdelen, maar deze zijn niet bindend. Omwille van de organiseerbaarheid van de praktijkexamens is er destijds voor gekozen om de vrijheid in de afnamevolgorde van de onderdelen van het praktijkexamen zo weinig mogelijk te beperken. Scholen mogen van de volgorde afwijken indien het organisatorisch belang dit nodig maakt. In 2013 heeft ruim een derde van de examinatoren (38 procent) de examenonderdelen naar eigen zeggen nooit in een afwijkende volgorde afgenomen en bijna twee derde (62 procent) deed dat af en toe (zie tabel 3.7). Blijkens binaire logistische regressieanalyse is de situatie wat dit betreft sinds 2008 niet veranderd ($p = .488$).

Tabel 3.7: Afwijken van de geadviseerde volgorde van de examenonderdelen

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	40%	38%	76%	85%	21%	17%	34%	19%
Ja	60%	62%	24%	15%	79%	83%	66%	81%

Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van opdrachten

Examinatoren worden geacht de kandidaten de opdrachten te laten uitvoeren zoals aangegeven in het examen en de instructie voor de examiner. Zij mogen geen opdrachten toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen (denk bijvoorbeeld aan het weglaten van 'moeilijke' opdrachten). De examinatoren is gevraagd hoe vaak zij afwijken van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd (zie tabel 3.8). De observatoren hebben geobserveerd in welke mate deze afwijkingen van de

afnamecondities voorkomen (zie tabel 3.9). In 2013 zegt 75 procent de voorschriften voor een integrale en ongewijzigde afname van de opdrachten nooit te overtreden, 23 procent doet dat naar eigen zeggen af en toe en twee procent zegt dat regelmatig of vaak tot zeer vaak te doen.

De observatoren waren in dit opzicht wat kritischer. Bij 64 procent van de geobserveerde examinatoren constateerden zij geen enkele afwijking van een integrale en ongewijzigde afname van de opdrachten. Deze examinatoren die de voorschriften opvolgden, voegden geen opdrachten toe, lieten geen opdrachten weg, vervangen geen opdrachten en pasten geen opdrachten aan. De groep examinatoren die afweek van de voorschriften is als volgt samengesteld: 30 procent overtreedt de voorschriften af en toe, 5 procent doet dat regelmatig en 2 procent doet dat vaak tot zeer vaak.

De ordinale logistische regressieanalyse laat zien dat examinatoren naar eigen zeggen tegenwoordig even vaak opdrachten toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen als in 2008 ($p = .159$) maar blijkt de observaties gebeurt dat nu minder vaak dan toen ($p = .020$).

Tabel 3.8: Het toevoegen, weggelaten, vervangen of aanpassen van opdrachten (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	64%	75%	48%	65%	66%	67%	76%	90%
Af en toe	35%	23%	52%	35%	34%	30%	21%	6%
Regelmatig	1%	1%				3%	3%	
Vaak tot zeer vaak		1%						3%

Tabel 3.9: Het toevoegen, weggelaten, vervangen of aanpassen van opdrachten (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	47%	64%	52%	62%	47%	58%	41%	71%
Af en toe	39%	30%	44%	38%	32%	29%	45%	23%
Regelmatig	12%	5%	4%		21%	6%	7%	6%
Vaak tot zeer vaak	2%	2%				6%	7%	

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen hebben de observatoren de meest frequente afwijkingen van een integrale en ongewijzigde afname omschreven. Onderstaand overzicht bevat ter illustratie per vak één karakteristieke afwijking.

Verwerking agrarische producten

- Het toevoegen van bepaalde kleine hoeveelheden (zoals de 2 ml tabasco en de 0,8 gram cayennepeper) moest op aanwijzing van de examinatoren vaak "op gevoel" gedaan worden. Dit kwam onder meer door het ontbreken van een grammenweegschaal. Voor het afwegen van verkeerde hoeveelheden werden ten onrechte punten toegekend.

Handel en verkoop

- In plaats van bloemen inpakken, lieten sommige scholen chocoladerepen of iets dergelijks inpakken.

Zorg-en-welzijn breed

- Er wordt gebruik gemaakt van één bakvorm voor twee leerlingen. Daardoor kunnen de leerlingen gemakkelijk bij elkaar afkijken.

Gebruik van materialen, gereedschap en hulpmiddelen

Tenzij anders is aangegeven, mogen scholen alleen de materialen, het gereedschap en de hulpmiddelen gebruiken die zijn opgenomen in het overzicht van de voorgeschreven middelen uit de instructie voor de examinator. De examinatoren is gevraagd hoe vaak de school andere materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen gebruikt dan is voorgeschreven (zie tabel 3.10). De observatoren hebben geobserveerd in hoeverre deze afwijkingen tijdens het examen voorkwamen (zie tabel 3.11). In 2013 zegt ruim drie kwart (77 procent) van de examinatoren nooit afwijkende materialen, gereedschap of hulpmiddelen te gebruiken en bijna een kwart (23 procent) zegt dat af en toe te doen. De observaties van de feitelijke afnamepraktijk tijdens het examen geven een vergelijkbaar beeld te zien. Bij bijna twee derde van de geobserveerde examens (61 procent) zijn geen afwijkende materialen, gereedschap of hulpmiddelen geconstateerd, een derde van de examinatoren (33 procent) gebruikt af en toe 'eigen' materiaal en 6 procent gebruikt dat regelmatig.

De ordinale logistische regressieanalyse brengt aan het licht dat examinatoren tegenwoordig naar eigen zeggen even vaak afwijkende materialen, gereedschap en hulpmiddelen gebruiken als in 2008 ($p = .070$) en ook volgens de observaties gebeurt dat nu even vaak als toen ($p = .369$).

Tabel 3.10: Gebruik van afwijkende materialen, gereedschap en hulpmiddelen (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	72%	77%	56%	65%	74%	87%	83%	77%
Af en toe	28%	23%	44%	35%	26%	13%	17%	23%
Regelmatig								
Vaak tot zeer vaak								

Tabel 3.11: Gebruik van afwijkende materialen, gereedschap en hulpmiddelen (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	47%	61%	28%	46%	50%	68%	59%	68%
Af en toe	50%	33%	64%	50%	50%	23%	38%	29%
Regelmatig	3%	6%	8%	4%		10%	3%	3%
Vaak tot zeer vaak								

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen hebben de observatoren de meest frequente afwijkingen van de toegestane materialen, gereedschap en hulpmiddelen omschreven. Onderstaand overzicht beschrijft ter illustratie per vak één karakteristieke afwijking.

<p>Verwerking agrarische producten</p> <ul style="list-style-type: none"> Bij twee scholen waren er niet voldoende potten om de saus in te doen. Hierdoor moesten de kandidaten werken met plastic bekertjes. Dit kregen zij pas tijdens het examen te horen, waardoor een aantal kandidaten hun saus uit de potten moest halen. <p>Handel en verkoop</p> <ul style="list-style-type: none"> In de winkel liggen niet alle materialen waaruit de klant zou moeten kunnen kiezen, zoals verschillende typen batterijen. Daardoor kan de leerling bijvoorbeeld niet uitleggen wat de verschillen tussen de batterijen zijn (zoals oplaadbaar en niet oplaadbaar). <p>Zorg-en welzijn breed</p> <ul style="list-style-type: none"> De benodigde mini-Nuts repen waren moeilijk verkrijgbaar in de winkels. De minirepen moesten in drie stukjes gesneden worden en vervolgens onder het cupcake deeg gedruwd worden voordat de cupcakes de oven in moesten. Eén school gebruikte daarom Milkyways en een andere school gebruikte grote Nuts repen. Die moesten dan in zesjes gesneden worden in plaats van in drieën
--

Hulp van de examiner

Tenzij dat in de instructie voor de examiner of het correctievoorschrift anders is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examiner. De kandidaten worden geacht de opdrachten geheel zelfstandig uit te voeren. Uiteraard mogen examinatoren geen aanwijzingen, uitleg of aanwijzingen geven die het examen voor de kandidaten makkelijker maken. De examinatoren is gevraagd hoe vaak zij kandidaten toch helpen bij het examen (zie tabel 3.12). De observatoren hebben geobserveerd in hoeverre niet-toegestane hulp voorkomt (zie tabel 3.13).

In 2013 geeft ruim een derde van de examinatoren (38 procent) de kandidaten geen hulp, ruim de helft (56 procent) doet dat af en toe, 5 procent regelmatig en 1 procent vaak tot zeer vaak. Uit de observaties blijkt bijna een kwart (23 procent) van de examinatoren de kandidaten nooit op niet-toegestane wijze te helpen, ruim de helft (52 procent) doet dat af en toe, een zesde (16 procent) regelmatig en een tiende (10 procent) vaak tot zeer vaak. Uit de ordinale logistische regressieanalyse blijkt dat het verschil tussen beide examenjaren niet significant is, noch voor de interviewgegevens ($p = .258$) noch voor de observatiegegevens ($p = .950$).

Tabel 3.12: Geven van hulp aan kandidaten (volgens examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	29%	38%	8%	35%	21%	43%	59%	35%
Af en toe	63%	56%	88%	62%	66%	50%	38%	58%
Regelmatig	8%	5%	4%	4%	13%	7%	3%	3%
Vaak tot zeer vaak		1%						3%

Tabel 3.13: Geven van hulp aan kandidaten (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	20%	23%		23%	16%	26%	41%	19%

Af en toe	54%	52%	64%	46%	55%	42%	45%	68%
Regelmatig	20%	15%	24%	31%	26%	13%	7%	3%
Vaak tot zeer vaak	7%	10%	12%		3%	19%	7%	10%

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen hebben de observatoren de meest frequente afwijkingen van de voorschriften voor het geven van hulp omschreven. Onderstaand overzicht bevat per vak één kenmerkend voorbeeld.

Verwerking agrarische producten

- Wanneer kandidaten een fout maakten en de examinerator dat zag, dan werd de leerling gecorrigeerd of kreeg hij of zij een zeer duidelijke hint wat er anders moest. Bijvoorbeeld wanneer de kandidaat een onderdeel oversloeg of een verkeerde pan gebruikte.

Handel en verkoop

- Examinatoren geven kandidaten tips bij het inpakken van de planten.

Zorg-en-welzijn breed

- Bijna tijdens elk examen gaf de examinerator korte tips zoals: "Hoeveel had je ook alweer nodig? (het afwegen van de ingrediënten), "Zorg dat ze eerst in de oven gaan" (wanneer de leerlingen al druk aan het opruimen zijn terwijl de cakejes nog in de oven moeten) en "Ben je klaar? Laat je het zo?" (wanneer een leerling de presentateurschaal is vergeten).

Kandidaten helpen elkaar of overleggen met andere kandidaten

Tenzij dat in de instructie voor de examinerator of het correctievoorschrift anders is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinerator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten. De examinatoren is gevraagd hoe vaak kandidaten tijdens het examen toch hulp van andere kandidaten ontvangen (zie tabel 3.14). De observatoren hebben tijdens het examen geobserveerd hoe vaak kandidaten met elkaar overleggen of elkaar helpen (tabel 3.15).

In 2013 vindt er volgens vier vijfde van de examinatoren (80 procent) bij hun examen nooit overleg plaats tussen kandidaten en komt het niet voor dat kandidaten elkaar helpen, terwijl dat volgens 18 procent van hen af en toe gebeurt en volgens één procent regelmatig. De observatoren hebben bij bijna driekwart (72 procent) van de examens niet geconstateerd dat kandidaten met elkaar overleggen of elkaar helpen, bij bijna een kwart (23 procent) is er af en toe sprake van overleg of hulp, bij 5 procent regelmatig en bij 1 procent vaak tot zeer vaak.

De ordinale regressieanalyse laat zien dat kandidaten volgens de examinatoren in 2013 even vaak overleggen of elkaar helpen als in 2008 ($p = .950$), maar volgens de observatiegegevens gebeurt dit tegenwoordig wat minder dan vijf jaar geleden ($p = .049$).

Tabel 3.14: Kandidaten overleggen of helpen elkaar (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	82%	80%	64%	42%	89%	97%	86%	97%
Af en toe	18%	18%	36%	54%	11%	3%	14%	3%
Regelmatig		1%		4%				
Vaak tot zeer vaak								

Tabel 3.15: Kandidaten overleggen of helpen elkaar (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	63%	72%	38%	54%	95%	97%	41%	61%
Af en toe	30%	23%	46%	31%	5%		48%	39%
Regelmatig	7%	5%	13%	15%			10%	
Vaak tot zeer vaak	1%	1%	4%			3%		

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen hebben de observatoren de meest frequente afwijkingen van de voorschriften om te voorkomen dat kandidaten overleggen en elkaar helpen beschreven. Onderstaand overzicht bevat per vak één karakteristiek voorbeeld.

Verwerking agrarische producten

- Kandidaten overlegden veel. En stelden elkaar vaak vragen zoals "Hoe heb jij dit afgewogen?", "Hoe lang moet dit opstaan?" en "Is dit al klaar"? De examinatoren corrigeerden dit niet.

Handel en verkoop

- Tijdens het wisselen van de kandidaten vond veel overleg plaats tussen kandidaten die de opdracht al hadden gedaan en kandidaten die nog aan de beurt waren. Er was geen toezicht van een examinator. Ook hoefden kandidaten hun telefoon niet in te leveren. Zo konden ze elkaar berichtjes sturen over wat ze moesten doen tijdens de opdracht.

Zorg-en-welzijn breed

- Zodra de examinator zich omdraait, hoor je "doe dit, doe dat!".

Afname minitoetsen: op één moment of afwisselend

In de cspe's zijn de zogeheten minitoetsen met de theorievragen geïntegreerd in de praktische opdrachten. De minitoetsen zouden daarom bij voorkeur direct voorafgaand aan of direct na afloop van de bijbehorende praktische opdracht afgenomen moeten worden. De verwachting is dat de theorietoets daardoor minder abstract wordt en daarmee beter maakbaar. De examinatoren is gevraagd of zij de minitoetsen in strijd met de bedoeling van de examenmakers tegelijkertijd afnemen, dan wel afwisselend met de praktische opdrachten (zie tabel 3.16).

In 2013 neemt 84 procent van de examinatoren de minitoetsen geheel volgens de bedoelingen af, dit wil zeggen afwisselend met de praktijkopdrachten. Vijftien procent neemt alle minitoetsen, in strijd met de bedoeling, tegelijkertijd af in plaats van afwisselend met de bijbehorende praktijkopdrachten. Eén procent neemt een deel van de minitoetsen afwisselend en een ander deel tegelijkertijd af. De chi-kwadraattoetsing laat zien dat het verschil tussen de beide examenjaren significant is ($p = .039$). Aangezien geen van de gestandaardiseerde residuen groter is dan 1.96 of kleiner dan -1.96 kan aan het geconstateerde verschil niet al te veel waarde worden toegekend.

Tabel 3.16: Simultane versus afwisselende afname van de minitoetsen (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
A Tegelijkertijd	22%	15%	12%	12%	16%	13%	38%	19%
B Afwisselend	70%	84%	88%	88%	68%	87%	59%	77%
Zowel A als B	8%	1%			16%		3%	3%

De scholen ontvingen in 2013 alleen de pdf-bestanden van de minitoetsen als zij daartoe een verzoek aan het CvE hadden gericht. In 2013 nam 98 procent van de examinatoren de minitoetsen zoals bedoeld, alleen digitaal af, 1 procent alleen op papier en 1 procent nam een deel van de minitoetsen digitaal af en een ander deel op papier (zie tabel 3.17). Scholen mochten in 2008 nog gebruik maken van de papieren minitoetsen, maar moesten de pdf-bestanden dan wel zelf printen van de cd-rom die zij van Cito tegelijk met de digitale versie ontvingen. De chi-kwadraattoetsing laat zien dat de examinatoren in 2013 zoals bedoeld en verwacht de minitoetsen minder vaak op papier afnemen dan in 2008 ($p < .001$). Het gegeven dat twee ZWB-docenten de minitoetsen op papier hebben afgenomen wekt bevreemding. Navraag bij CvE leert namelijk dat er bij hen voor ZWB geen enkel verzoek tot papieren afname van de minitoetsen is ingediend. Om hierover meer uitsluitsel te verkrijgen is contact opgenomen met de twee respondenten. Daaruit blijkt dat beiden de interviewvraag over de afname van de minitoetsen verkeerd begrepen hadden.

Tabel 3.17: Afname van de minitoetsen per computer versus op papier (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
A Op papier	18%	1%	16%		21%		17%	3%
B Digitaal	78%	98%	84%	100%	74%	100%	79%	94%
Zowel A als B	3%	1%			5%		3%	3%

Volgen van de voorschriften bij de afname van het praktijkexamen

In een aanvullende analyse is nagegaan welk deel van de examinatoren de voorschriften voor de afname volledig respecteert, dat wil zeggen geen examenopdrachten toevoegt, weglaat, vervangt of aanpast, geen ander dan het voorgeschreven materiaal gebruikt, kandidaten geen hulp geeft en ervoor zorgt dat kandidaten niet onnodig overleggen of elkaar helpen. In 2013 gaf 26 procent van de geïnterviewde examinatoren aan dat zij volledig de voorschriften volgden. Dertig procent, 33 procent, 8 procent en 3 procent volgde respectievelijk drie, twee, een en geen van de vier voorschriften volledig na (zie tabel 3.18). De ordinale logistische regressieanalyse van de verschillen tussen de beide examenjaren geeft geen significantie te zien ($p = .145$).

Tabel 3.18 : Aantal nageleefde voorschriften voor de afname van het praktijkexamen (interviewgegevens; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	2%	3%	8%	4%		6%		
Eén	15%	8%	36%	27%	11%		3%	
Twee	32%	33%	32%	42%	39%	32%	21%	26%
Drie	36%	30%	20%	12%	39%	26%	45%	48%
Vier	15%	26%	4%	15%	11%	35%	31%	26%

Merk op dat het hier gaat om zelfrapportages. De observaties van de afnamesituatie geven een iets ander beeld te zien (zie tabel 3.19). Blijkens de observaties bedraagt in 2013 het percentage examinatoren dat de voorschriften voor de afname volledig opvolgt 8 procent, terwijl 35 procent, 33 procent, 16 procent en 8 procent respectievelijk drie, twee, een en geen van de vier voorschriften volledig opvolgt. Vergelijking met de gegevens van 2008 met 2013 brengt een significant verschil aan het licht ($p = .002$). Hield zich bijvoorbeeld in 2008 nog 15 procent van de examinatoren aan geen van de vier afnamevoorschriften, in 2013 is dit percentage teruggelopen naar 8 procent. Evenzo nam het percentage dat alle vier afnamevoorschriften opvolgde toe van 5 procent in 2008 naar 8 procent in 2013. Dit doet vermoeden dat de examinatoren zich in 2013 beter aan de voorschriften voor de afname houden dan in 2008.

Tabel 3.19: Aantal nageleefde voorschriften voor de afname van het praktijkexamen (observatiegegevens; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	15%	8%	32%	19%	3%		17%	6%
Eén	27%	16%	32%	19%	26%	13%	24%	16%
Twee	30%	33%	24%	31%	34%	32%	31%	35%
Drie	22%	35%	12%	19%	34%	48%	14%	35%
Vier	5%	8%		12%	3%	6%	14%	6%

Een vergelijkbare analyse is uitgevoerd voor de adviezen uit de instructie voor de examiner met betrekking tot de volgorde van de examenonderdelen, het afwisselend in plaats van op één moment afnemen van de minitoetsen en digitaal in plaats van schriftelijk afnemen van de minitoetsen. In 2013 houdt 35 procent van de examinatoren zich volgens eigen opgave volledig aan deze drie afnameadviezen, terwijl 48 procent, 16 procent en 1 procent respectievelijk twee, een en geen van de drie adviezen opvolgt (zie tabel 3.20). De examinatoren die de adviezen volgen, nemen de examenopdrachten af in de geadviseerde volgorde, nemen alle minitoetsen direct voorafgaand of direct na de bijbehorende praktijkopdracht af, en nemen de minitoetsen uitsluitend digitaal af. De examinatoren blijken drie afnameadviezen in 2013 beter in praktijk te brengen dan in 2008 ($p = .012$).

Tabel 3.20: Aantal opgevolgde adviezen voor de afname van het praktijkexamen (interviewgegevens; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	5%	1%			5%	3%	10%	
Eén	33%	16%	12%	8%	45%	13%	34%	26%
Twee	30%	48%	28%	12%	34%	68%	28%	58%
Drie	32%	35%	60%	81%	16%	16%	28%	16%

3.3 Beoordeling van de kandidaten

Examinatoren worden geacht de kandidaten te beoordelen volgens de door de overheid verstrekte normen. Met betrekking tot de beoordeling zijn gegevens verzameld over de wijze waarop examinatoren omgaan met de voorschriften voor het toekennen van scores aan kandidaten. Daarnaast is gekeken naar het gebruik van 'eigen' beoordelingsmiddelen naast het verplichte correctievoorschrift.

Eigen interpretaties van beoordelingsaspecten

In het correctievoorschrift is zo precies mogelijk aangegeven hoe examinatoren de kandidaten moeten beoordelen. Zij worden geacht de beoordelingsaspecten te interpreteren zoals dat in het voorschrift is aangegeven. De examinatoren is gevraagd hoe vaak zij beoordelingsaspecten op een andere manier interpreteren dan het beoordelingsschema aangeeft (zie tabel 3.21). In 2013 zegt ruim 43 procent de beoordelingsaspecten nooit anders te interpreteren, ruim de helft (55 procent) doet dat naar eigen zeggen af en toe en 2 procent regelmatig. Blijkens de ordinale logistische regressieanalyse kan het verschil tussen 2013 en 2008 aan het toeval worden toegeschreven ($p = .085$).

Tabel 3.21: Eigen interpretaties van de beoordelingsaspecten

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	34%	43%	24%	31%	37%	57%	38%	39%
Af en toe	58%	55%	72%	69%	53%	40%	52%	58%
Regelmatig	8%	2%	4%		11%	3%	7%	3%
Vaak tot zeer vaak (Ik interpreteer aspecten vooral op eigen wijze)		1%					3%	

Letten op minder beoordelingsaspecten

In het correctievoorschrift zijn de aspecten waar de examinator bij het beoordelen op moet letten precies aangegeven. Examinatoren worden geacht alle genoemde aspecten in hun beoordeling te betrekken. De examinatoren is gevraagd hoe vaak zij op minder beoordelingsaspecten letten dan het correctievoorschrift voorschrijft (zie tabel 3.22). De observatoren hebben geobserveerd in hoeverre examinatoren al dan niet bewust aspecten over het hoofd zagen (zie tabel 3.23). In 2013 let drie kwart (76 procent) van de examinatoren naar eigen zeggen nooit op minder aspecten dan waar zij volgens het correctievoorschrift op moeten letten, bijna een kwart (23 procent) zegt dat af en toe te doen en 1 procent vaak tot zeer vaak. De overeenkomstige percentages voor de observatiegegevens zijn 52 procent (nooit), 30 procent (af en toe), 16 procent (regelmatig) en 1 procent (vaak tot zeer vaak).

Het verschil tussen 2013 en 2008 blijkt verwaarloosbaar, zowel wat betreft de interviewgegevens ($p = .358$) als de observatiegegevens ($p = .588$).
Tabel 3.22: Letten op minder beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift aangeeft (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	72%	76%	64%	50%	82%	90%	66%	84%
Af en toe	24%	23%	36%	50%	13%	10%	28%	13%
Regelmatig	3%	1%			5%		3%	3%
Vaak tot zeer vaak (ik hanteer vooral eigen beoordelingsaspecten)	1%						3%	

Tabel 3.23: Letten op minder beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift voorschrijft (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit / niet waargenomen	54%	52%	36%	20%	59%	61%	62%	70%
Af en toe	35%	30%	52%	48%	24%	23%	34%	23%
Regelmatig	10%	16%	8%	32%	16%	16%	3%	3%
Vaak tot zeer vaak (de examinator hanteert vooral eigen beoordelingsaspecten)	1%	1%	4%					3%

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen is de observatoren gevraagd voorbeelden te geven van het negeren van verplichte beoordelingsaspecten. Onderstaand overzicht bevat per vak één karakteristiek voorbeeld.

Verwerking agrarische producten

- Bij opdracht 6 over het verkleinen en mengen werd het punt voor het in elkaar zetten van de passeerzeef bijna altijd toegekend. Dat terwijl bij heel veel kandidaten de passeerzeef al in elkaar zat of deze met hulp in elkaar werd gezet. Op dit aspect werd dus niet gelet.

Handel en verkoop

- De voorlichting over medicijnen en batterijen wordt vaak niet beoordeeld. Weinig leerlingen deden dat, maar kregen hiervoor toch het maximaal aantal punten.

Zorg-en-welzijn breed

- De examinator let niet op het gebruik van de mixer en kent ook punten toe als de kloppers eruit getrokken worden voordat de mixer uit het stopcontact gehaald is.

Letten op andere beoordelingsaspecten

In het correctievoorschrift is aangegeven op welke beoordelingsaspecten de examinator precies moet letten. Examinatoren mogen alleen de genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken. De examinatoren is gevraagd hoe vaak zij op andere beoordelingsaspecten letten dan het beoordelingsschema aangeeft (zie tabel 3.24) en de observatoren hebben dit getracht te observeren (zie tabel 3.25). In 2013 betreft drie kwart (75 procent) van de examinatoren naar eigen zeggen nooit eigen aspecten in de beoordeling, een kwart (24 procent) doet dat af en toe en 1 procent vaak tot zeer vaak. De observatoren hebben bij 72 procent van de bijgewoonde afnames niet waargenomen dat de examinator eigen beoordelingsaspecten in de

beoordeling betreft, een kwart (25 procent) van de examinatoren doet dat af en toe en 2 procent regelmatig. Examinatoren letten tegenwoordig minder vaak op andere beoordelingsaspecten dan in 2008 ($p < .001$). Ook de observatiegegevens lijken in de richting van een verbetering te wijzen, maar het verschil blijkt statistisch gezien op toeval te berusten ($p = .054$).

Tabel 3.24: Letten op andere beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	52%	75%	60%	65%	63%	87%	31%	71%
Af en toe	36%	24%	32%	35%	26%	13%	52%	26%
Regelmatig	10%		4%		11%		14%	
Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen beoordelingsaspecten)	2%	1%	4%				3%	3%

Tabel 3.25: Letten op andere beoordelingsaspecten dan het correctievoorschrift voorschrijft (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit / niet waargenomen	58%	72%	56%	62%	59%	87%	59%	65%
Af en toe	40%	25%	40%	38%	38%	10%	41%	32%
Regelmatig	2%	2%	4%		3%	3%		3%
Vaak tot zeer vaak (de examinator hanteert vooral eigen beoordelingsaspecten)								

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen is de observatoren gevraagd voorbeelden te geven van het toevoegen van eigen beoordelingsaspecten waarvoor punten werden toegekend. Onderstaand overzicht bevat per vak minstens één voorbeeld.

Verwerking agrarische producten
<ul style="list-style-type: none"> Het aspect hygiëne werd op alle scholen over het gehele examen beoordeeld in plaats van concreet gecheckt.
Handel en verkoop
<ul style="list-style-type: none"> Bij een school werd de leerling beoordeeld op het opsturen van een jas naar de stomerij, terwijl dit niet in de opdracht staat.
Zorg-en-welzijn breed
<ul style="list-style-type: none"> De examinator kende de kandidaten geen punt toe als ze materialen in de gootsteen legden in plaats van op de werkbank. De examinator legde uit dat hij de leerlingen dat zo geleerd had omdat dat hygiënischer was. Het schoonmaken van de keuken na het koken werd door sommige scholen heel belangrijk gevonden. Niet alleen het aanrecht moest in dit geval schoon zijn, ook de vloer moest helemaal schoon zijn.

Het voorbeeld van een regelafwijking bij VAP vereist enige toelichting. Omwille van een betrouwbare beoordeling moet de examinator het aspect hygiëne op verschillende momenten tijdens de afname beoordelen. Deze beoordelingsmomenten zijn voorgeschreven en mag de examinator dus niet zelf bepalen. De regelafwijking zit hem hierin dat de desbetreffende examinator volstond

met het geven van één eindoordeel in plaats het aspect hygiëne meermaals te beoordelen.

Te streng beoordelen

In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de kandidaat voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet krijgen. Examinatoren worden geacht kandidaten niet minder punten te geven dan is voorgeschreven. De examinatoren is gevraagd in hoeverre zij strenger beoordeelden dan het correctievoorschrift voorschrijft (zie tabel 3.26) en de observatoren hebben deze afwijking van de voorschriften via observatie vastgesteld (zie tabel 3.27). In 2013 beoordeelt 91 procent van de examinatoren de kandidaten naar eigen zeggen nooit strenger dan het correctievoorschrift voorschrijft, 8 procent zegt dat af en toe te doen en 1 procent regelmatig. De observatoren hebben bij 83 procent van de afnamen niet waargenomen dat examinatoren te streng beoordeelden en bij 17 procent gebeurde dat af en toe. De ordinale logistische regressieanalyse toont aan dat de examinatoren tegenwoordig naar eigen zeggen minder vaak te streng beoordelen dan vijf jaar geleden ($p < .001$) maar de observaties laten geen significante verbetering zien ($p = .150$).

Tabel 3.26: Strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	65%	91%	64%	73%	68%	97%	62%	100%
Af en toe	33%	8%	32%	23%	32%	3%	34%	
Regelmatig	2%	1%	4%	4%			3%	
Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen normen)								

Tabel 3.27: Strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit / niet waargenomen	73%	83%	64%	67%	58%	90%	100%	87%
Af en toe	26%	17%	36%	33%	39%	10%		13%
Regelmatig	1%				3%			
Vaak tot zeer vaak (de examiner hanteert vooral eigen normen)								

Te soepel beoordelen

In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de examiner voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet toekennen. Examinatoren worden geacht kandidaten niet meer punten te geven dan is voorgeschreven. De examinatoren is gevraagd in hoeverre zij soepeler beoordeelden dan het correctievoorschrift aangeeft (zie tabel 3.28) en de observatoren hebben geobserveerd hoe vaak dit tijdens het examen plaatsvond (zie tabel 3.29). In 2013 zegt de helft (51 procent) van de examinatoren nooit soepeler te beoordelen dan het correctievoorschrift aangeeft, bijna de helft (47 procent) doet dat naar eigen zeggen af en toe en 2 procent zegt

dat regelmatig te doen. De observaties van het beoordelingsgedrag geven een soortgelijk beeld te zien. Bij een derde (32 procent) van de afnamen hebben de observatoren niet waargenomen dat examinatoren soepeler beoordelen, bij de helft (52 procent) observeerden zij dat af en toe, bij een achtste (12 procent) regelmatig en bij 4 procent vaak tot zeer vaak. De ordinale logistische regressieanalyse laat zien dat er in 2013 niet minder soepel beoordeeld wordt dan in 2008. Dit geldt zowel voor de interviewgegevens ($p = .599$) als de observatiegegevens ($p = .234$).

Tabel 3.28: Soepeler beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	46%	51%	40%	31%	43%	43%	55%	74%
Af en toe	52%	47%	60%	69%	51%	53%	45%	23%
Regelmatig	2%	2%			5%	3%		3%
Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen normen)								

Tabel 3.29: Soepeler beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit / niet waargenomen	23%	32%	12%	30%	14%	26%	45%	39%
Af en toe	54%	52%	64%	45%	53%	61%	48%	48%
Regelmatig	21%	12%	20%	25%	33%	6%	7%	10%
Vaak tot zeer vaak (De examiner hanteert vooral eigen normen)	1%	4%	4%			6%		3%

Voorbeelden

In de vragenlijst inventarisatie afwijkingen is de observatoren gevraagd voorbeelden te geven van het te soepel beoordelen van kandidaten. Onderstaand overzicht bevat per vak één karakteristiek voorbeeld.

Verwerking agrarische producten

- Veel kandidaten vergaten een lepel saus te bewaren. Nadat de examiner hun daarop gewezen had, kregen zij het punt alsnog.

Handel en verkoop

- Het bloemen inpakken was iets dat veel leerlingen nooit hadden geoefend. Dit werd dan vaak met het volle aantal punten gewaardeerd onder het mom van dat de leerling "z'n best heeft gedaan".

Zorg-en-welzijn breed

- De leerlingen die geen eigen oven hebben, liften mee met de andere leerlingen en krijgen punten zonder daar zelf iets voor gedaan te hebben.

Redenen te soepele beoordeling

In het afsluitende interview is de examinatoren die naar eigen zeggen wel eens soepeler beoordeelden dan het correctievoorschrift voorschrijft, gevraagd naar de redenen van deze soepele beoordeling. Tabel 3.30 toont het percentage van deze examinatoren dat de desbetreffende reden op zichzelf van toepassing verklaarde. Van de elf uitgevoerde toetsingen gaf er één een significant verschil tussen examenjaren te zien. In vergelijking met 2008 beoordelen examinatoren in 2013 minder vaak te soepel omdat zij rekening willen houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie ($p = .022$).

Tabel 3.30: Redenen om soepeler te beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven	53	51	53	44	71	47	23	75
Om inzet of goede bedoelingen te belonen	29	19	20	28	24	12	46	13
Om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie	45	21	47	11	43	29	46	25
Omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen	35	35	33	39	24	35	54	25
Om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is	51	42	67	56	29	24	69	50
Om kandidaten te beoordelen zoals zij dat in de lessen gewend zijn	22	30	13	33	10	6	54	75
Omdat ik als examiner onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten	20	30	33	56	5	0	31	38
Omdat de kandidaat gebaat is bij succeservaringen	6	9	7	6	5	12	8	13
Omdat de kandidaat sowieso drempelloos kan instromen in het mbo	0	0	0	0	0	0	0	0
Om de toekomstkansen van de kandidaat niet te bederven	2	0	0	0	5	0	0	0
Andere reden(en), namelijk ...	27	30	13	22	48	47	8	13

Redenen soepele beoordeling volgens observatoren

Van de examinatoren die blijkens de observaties soepeler beoordeelden dan het correctievoorschrift voorschrijft hebben de observatoren getracht aan te geven welke reden of redenen er vermoedelijk aan ten grondslag lagen (zie tabel 3.31).

Tabel 3.31: Redenen om soepeler te beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft (zoals beoordeeld door de observatoren; percentage examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven	33	52	18	64	42	35	38	63
Om inzet of goede bedoelingen te belonen	30	20	41	36	29	22	19	5
Om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie	29	11	27	7	35	17	19	5
Omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen	9	21	14	36	10	26	0	5
Om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is	19	20	27	21	13	22	19	16
Om kandidaten te beoordelen zoals zij dat in de lessen gewend zijn	12	21	18	29	0	9	25	32
Omdat de examiner onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten	17	38	36	57	0	0	25	68
Om de toekomstkansen van de kandidaat niet te bederven	1	4	0	0	3	4	0	5
Andere reden(en), namelijk...	33	34	27	21	48	57	13	16

Gebruik eigen beoordelingsmiddelen

De examinatoren is gevraagd of zij 'eigen' beoordelingsmiddelen gebruiken (naast het correctievoorschrift), bijvoorbeeld als 'tussenstap' in het beoordelingsproces. In 2013 gebruikte twee derde (67 procent) geen eigen beoordelingsmiddelen, 14 procent gebruikte een exacte kopie van het beoordelingschema of onderdelen daarvan en 19 procent maakte zelf een aanvulling op of uitwerking van het beoordelingschema of onderdelen daarvan (zie tabel 3.32). Het gebruik van eigen beoordelingsmiddelen is sinds 2008 onveranderd gebleven ($p > .05$).

Tabel 3.32: Gebruik eigen beoordelingsmiddelen (volgens examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	77%	67%	72%	65%	86%	61%	69%	74%
Ja, in de vorm van een exacte kopie van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan	13%	14%	20%	12%	5%	26%	17%	3%
Ja, in de vorm van een aanvulling op of uitwerking van het beoordelings-schema of onderdelen daarvan	10%	19%	8%	23%	8%	13%	14%	23%

Redenen gebruik eigen beoordelingsmiddelen

In het interview is de examinatoren die 'eigen' beoordelingsmiddelen gebruikten, gevraagd om welke reden of redenen zij dat deden. Zij konden daarbij meer redenen noemen (waardoor de percentages in tabel 3.33 optellen tot boven de 100 procent). In 2013 gebruikt 93 procent van de examinatoren 'eigen' beoordelingsmiddelen als tussenstap (om later over te nemen in het beoordelingsschema), 4 procent doet dat omdat het beoordelingsschema naar hun mening onvolledig is, 7 procent omdat het beoordelingsmiddel te algemeen is en eveneens 7 procent om eigen aspecten in de beoordeling te betrekken. Niemand gebruikt eigen beoordelingsmiddelen om soepeler of strenger te beoordelen. Vanwege het zeer kleine aantal respondenten zien we af van statistische toetsing van het verschil tussen de beide examenjaren.

Tabel 3.33: Redenen gebruik eigen beoordelingsmiddelen

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Alleen als tussenstap tijdens de beoordeling (om later over te nemen in het beoordelingsschema)	71	93	86	89	40	100	78	88
Omdat het beoordelingsschema onvolledig is	19	4	14	0	20	10	22	0
Omdat het beoordelingsmiddel te algemeen is	5	7	0	0	20	10	0	13
Om eigen aspecten in de beoordeling te betrekken	19	7	0	11	20	0	33	13
Om soepeler te beoordelen	0	0	0	0	0	0	0	0
Om strenger te beoordelen	0	0	0	0	0	0	0	0

Afwijken van de voorschriften bij de beoordeling van het praktijkexamen

In een aanvullende analyse is nagegaan welk deel van de examinatoren de voorschriften voor de beoordeling volgens eigen opgave volledig naleeft. Dit wil zeggen: geen beoordelingsaspecten negeert, geen eigen beoordelingsaspecten in de beoordeling betreft, niet strenger beoordeelt dan het correctievoorschrift voorschrijft en niet soepeler beoordeelt dan voorgeschreven. In 2013 kan 38 procent van de geïnterviewde examinatoren volgens eigen opgave als iemand die alle voorschriften opvolgt gekarakteriseerd worden, terwijl 31 procent, 19 procent, 8

procent en 5 procent van de examinatoren respectievelijk drie, twee, een en geen van de vier beoordelingsvoorschriften volledig naleeft (zie tabel 3.34). In 2013 volgden de examinatoren de voorschriften voor de beoordeling naar eigen zeggen beter op dan in 2008 ($p = .002$). Het verschil in het voordeel van 2013 komt echter vooral voor rekening van het vakgebied UV/ZWB. In 2013 werden de beoordelingsvoorschriften bij Zorg-en-welzijn breed veel beter opgevolgd dan in 2008 bij Uiterlijke verzorging.

Tabel 3.34: Aantal nageleefde voorschriften voor de beoordeling van het praktijkexamen (interviewgegevens)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	10%	5%	12%	12%	5%	3%	14%	
Eén	14%	8%	8%	23%	16%	3%	17%	
Twee	25%	19%	32%	27%	18%	16%	28%	16%
Drie	34%	31%	36%	12%	39%	39%	24%	39%
Vier	17%	38%	12%	27%	21%	39%	17%	45%

Merk op dat het hier gaat om zelfrapportages. Volgens de observaties bedraagt het percentage examinatoren dat in 2013 de voorschriften voor de beoordeling volledig respecteert 17 procent, terwijl 26 procent, 34 procent, 13 procent en 10 procent respectievelijk drie, twee, een en geen van de vier voorschriften volledig volgt (zie tabel 3.35). Het geobserveerde beoordelingsgedrag in 2013 wijkt niet af van dat in 2008 ($p = .123$).

Tabel 3.35: Aantal nageleefde voorschriften voor de beoordeling van het praktijkexamen (observatiegegevens; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	8%	10%	8%	31%	13%	3%		
Eén	22%	13%	36%	19%	18%	6%	14%	13%
Twee	38%	34%	36%	31%	45%	35%	31%	35%
Drie	23%	26%	20%	12%	18%	32%	31%	32%
Vier	10%	17%		8%	5%	23%	24%	19%

3.4 Inzet van de tweede examiner

In de interviews is de examinatoren gevraagd naar de aanwezigheid van een tweede examiner bij het examen, bij welk deel van het examen dat het geval was, wat de functie van de tweede examiner was en hoe vaak de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten in onderling overleg vaststelden.

Aanwezigheid tweede examiner

In 2013 is bij ruim drie kwart (79 procent) van de examens een tweede examiner bij alle praktijkopdrachten aanwezig, in 13 procent van de gevallen bij een deel van de praktijkopdrachten en bij 8 procent is er geen tweede examiner aanwezig (zie tabel 3.36). Een vergelijkbare vraag was ook een van de aandachtspunten van de observaties en geeft vergelijkbare uitkomsten te zien (zie tabel 3.37). Overigens is het zo dat de interviews en observaties niet noodzakelijkerwijs overeen hoeven te komen. De interviewers baseerden hun antwoorden mogelijk op alle zittingen van het examen, terwijl de observatoren alleen de door hen bezochte zitting

observeerden. De ordinale logistische regressieanalyse laat geen verschillen tussen 2008 en 2013 zien, noch voor de interviewgegevens ($p = .904$) noch voor de observatiegegevens ($p = .450$).

Tabel 3.36: Aanwezigheid van een tweede examinator (volgens de examinatoren)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	10%	8%	4%		11%	3%	14%	19%
Ja, bij een deel van de praktijkopdrachten	11%	13%	4%	8%	11%	10%	17%	19%
Ja, bij alle praktijkopdrachten	79%	79%	92%	92%	78%	87%	69%	61%

Tabel 3.37: Aanwezigheid van een tweede examinator (zoals geobserveerd)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	12%	10%	4%		11%	3%	21%	26%
Ja, gedurende een deel van de observatieperiode	9%	17%	12%	12%	8%	16%	7%	23%
Ja, gedurende de volledige observatieperiode	79%	73%	84%	88%	82%	81%	72%	52%

Functie tweede examinerator

De examinatoren die aangaven dat er tenminste bij een gedeelte van het examen een tweede examinerator aanwezig was, hebben aangegeven welke functie(s) deze tweede examinerator heeft. Omdat de tweede examinerator meer functies kan vervullen en er meer dan twee examinatoren in het examenlokaal aanwezig kunnen zijn, tellen de genoemde percentages op tot boven de 100 procent. In 2013 was er bij bijna drie kwart (73 procent) van de examens een andere praktijkdocent in het geëxamineerde vak aanwezig, bij een kwart (25 procent) een docent in een ander vak, bij 14 procent een klassen- of onderwijsassistent, bij 1 procent een docent van een andere school en bij 5 procent een persoon met een andere functie (zie tabel 3.38). De verdeling van de tweede examinatoren naar functie in 2013 verschilt niet van die in 2008 ($p > .05$).

Tabel 3.38: Functie(s) van de tweede examinerator (interviews)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Praktijkdocent in het geëxamineerde vak	80	73	88	65	76	83	80	68
Docent in een ander vak	24	25	21	31	33	24	16	20
Docent van een andere school (bijvoorbeeld ROC)	0	1	0	0	0	3	0	0
Klassen- of onderwijsassistent	12	14	4	0	12	24	20	16
Overige functies	9	5	8	8	9	7	8	0

Vaststellen scores in onderling overleg

De examinatoren is gevraagd naar de mate waarin de scores op de praktijkopdrachten in onderling overleg worden vastgesteld (zie tabel 3.39). In 2013 was dat bij de helft (49 procent) van de afnamen altijd het geval (zie tabel 3.40). Ook tijdens de observaties was de mate waarin de examinatoren de scores op de praktijkopdrachten in overleg vaststellen een van de aandachtspunten (zie tabel 53). Blijkens de observaties werden de scores bij een derde (35 procent) van de examens altijd in onderling overleg tussen de examinatoren vastgesteld. De ordinale logistische regressieanalyse bracht geen verschillen tussen examenjaren aan het licht, noch voor de interviews ($p = .265$) noch voor de observaties ($p = .251$). Ook hier wordt erop gewezen dat de resultaten van de interviews en de observaties niet volledig overeen hoeven te komen. De geïnterviewde examinatoren baseerden zich mogelijk op alle zittingen van het examen, terwijl de observatoren doorgaans slechts één zitting van het examen bezochten.

Tabel 3.39: Vaststellen scores in onderling overleg tussen examinatoren (interviews; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	5%	9%	4%	23%	6%		4%	4%
Af en toe	14%	15%	21%	15%	3%	10%	23%	19%
Regelmatig	12%	17%	21%	19%	9%	17%	8%	15%
Vaak	12%	10%	13%	8%	15%	10%	8%	12%
Altijd	57%	49%	42%	35%	67%	62%	58%	50%

Tabel 3.40: Vaststellen scores in onderling overleg tussen examinatoren (zoals geobserveerd; kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nooit	10%	9%	8%	19%	9%	3%	13%	4%
Af en toe	17%	24%	29%	19%	9%	30%	17%	21%
Regelmatig	14%	16%	25%	23%	9%	10%	9%	17%
Vaak	16%	16%	29%	12%	18%	13%		25%
Altijd	43%	35%	8%	27%	56%	43%	61%	33%

3.5 Herkansing van het praktijkexamen

In het onderzoek zijn interviewgegevens verzameld over de herkansingsmogelijkheden die kandidaten geboden worden. Daarnaast is nagegaan of de herkansing vóór en/of na de normering plaatsvindt, hoe vaak een kandidaat mag herkansen en welk percentage van de kandidaten daarvan gebruik maakt. Verder is gevraagd of het voorkomt dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg of oefening krijgen en zo ja, welk materiaal daarbij gebruikt wordt (dit wil zeggen: eerdere praktijkexamens, het praktijkexamen van 2008 of ander materiaal). Ten slotte is examinatoren gevraagd of kandidaten een voldoende gemaakt praktijkexamen mogen herkansen om een hoger cijfer te halen, bijvoorbeeld ter compensatie van een slecht gemaakt avo-vak.

Mogelijkheid tot herkansen

In hoeverre krijgen examenkandidaten de mogelijkheid om het praktijkexamen of onderdelen daarvan te herkansen? Zowel in 2013 als 2008 mogen kandidaten bij vrijwel alle examinatoren het praktijkexamen of onderdelen daarvan herkansen (zie tabel 3.41).

Tabel 3.41: Mogelijkheid tot herkansen van het praktijkexamen of onderdelen daarvan

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	5%		4%		5%		7%	
Ja	95%	100%	96%	100%	95%	100%	93%	100%

Aard van de herkansingsmogelijkheden

Kandidaten kunnen het volledige praktijkexamen en/of onderdelen daarvan herkansen. In 2013 mogen de kandidaten bij 3 procent van de examinatoren alleen het volledige praktijkexamen herkansen, bij bijna twee vijfde (39 procent) mogen zij een of meer, maar niet alle examenonderdelen herkansen en bij ruim de helft (57 procent) mogen zij zowel het volledige praktijkexamen als onderdelen daarvan herkansen (zie tabel 3.42). In 2013 worden kandidaten vaker in de gelegenheid gesteld om zowel het volledige praktijkexamen als één of meer examenonderdelen te herkansen dan in 2008 ($p < .001$).

Tabel 3.42: Aard van de herkansingsmogelijkheden (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
A Herkansen van het volledige praktijkexamen	18%	3%	29%	8%	9%	3%	21%	
B Herkansen van één of meer maar niet alle examenonderdelen	49%	39%	21%	35%	63%	40%	57%	42%
Zowel A als B	32%	57%	50%	58%	29%	57%	21%	58%

Moment van herkansen

In 2013 kunnen de kandidaten het praktijkexamen of onderdelen daarvan bij 19 procent van de examinatoren alleen vóór de normering herkansen, bij twee derde (69 procent) kan dat alleen na de normering en bij een achtste (12 procent) kan dat zowel vóór als na de normering (zie tabel 3.43). De verdeling naar afnamemoment is in 2013 niet anders dan in 2008 ($p = .150$).

Tabel 3.43: Moment(en) van herkansen (kolompercentages)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
A Vóór de bepaling van de uitslag voor het eerste tijdvak (normering)	32%	19%	21%	8%	40%	27%	31%	21%
B Na de bepaling van de uitslag van het eerste tijdvak (normering)	58%	69%	58%	81%	51%	53%	65%	76%
Zowel A als B	11%	12%	21%	12%	9%	20%	4%	3%

Herkansingsmomenten indien vóór normering

In 2013 kunnen de kandidaten het praktijkexamen bij 4 procent van de examinatoren nog op dezelfde dag van het examen herkansen, bij eveneens 4 procent van hen kan dat één of twee dagen later, bij 19 procent drie tot zes dagen later en bij 77 procent een week of meer later. Omdat scholen kandidaten vaak meer herkansingsmomenten bieden, tellen de kolompercentages in tabel 3.44 op tot boven de 100 procent. In 2013 lijken de herkansingsmomenten vóór de normering niet wezenlijk anders dan in 2008. Vanwege het kleine aantal waarnemingen zien we af van statistische toetsing van het verschil tussen 2008 en 2013.

Tabel 3.44: Herkansingsmomenten indien de herkansing vóór de normering plaatsvindt (N=50)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nog op dezelfde dag van het examen	3	4	10	0	0	7	0	0
Een of twee dagen later	17	4	30	0	12	0	11	14
Drie tot zes dagen later	36	19	30	40	29	21	56	0
Een week of meer later	81	77	100	80	82	71	56	86

Aantal aangeboden herkansingen

In 2013 konden de kandidaten het praktijkexamen bij 91 procent van de examinatoren één keer herkansen, bij 3 procent twee keer, bij 2 procent drie keer en bij 3 procent vier of meer keer, bijvoorbeeld tot de kandidaat een voldoende heeft (zie tabel 3.45). In 2013 was het herkansingsaanbod niet significant anders dan in 2008 ($p = .794$).

Tabel 3.45: Aantal aangeboden herkansingen

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Een keer	89%	91%	90%	96%	89%	83%	89%	94%
Twee keer	4%	3%	5%		6%	10%		
Drie keer	1%	2%					4%	6%
Vier of meer keer (bijvoorbeeld tot de kandidaat een voldoende heeft)	6%	3%	5%	4%	6%	7%	7%	

Percentage herkansers

In 2013 maakte volgens de examinatoren gemiddeld 17 procent van de kandidaten gebruik van een herkansing tegen 10 procent in 2008 (zie tabel 3.46). Uit de univariate variantieanalyse komt naar voren het hoofdeffect van tijd niet significant is ($p = .085$), maar het hoofdeffect van vak en de interactie tussen tijd en vak zijn dat wel (in beide gevallen $p = .001$). Binnen VAP en UV/ZWB zijn de percentages herkansers bij benadering gelijk, maar bij HV maken in 2013 veel meer kandidaten gebruik van de herkansing dan in 2008 (33% versus 10%). Het cspe HV in 2013 was met een N-term van 1,4 verhoudingsgewijs moeilijk waardoor een hoger aantal herkansers te verwachten was.

Tabel 3.46: Percentage herkansers

Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
10.16	16.82	2.18	5.31	9.86	32.77	17.92	10.43

Herkansen voor een hoger cijfer

In 2013 beantwoordde 82 procent van de examinatoren de vraag of kandidaten (onderdelen van) een praktijkexamen herkansen om een hoger cijfer te halen bevestigend tegen 54 procent in 2008 (zie tabel 3.47). Het herkansen voor een hoger cijfer is sinds 2008 toegenomen ($p < .001$). De druk om een hoger cijfer te halen voor het cspe lijkt in 2013 in veel gevallen hoger te zijn dan in 2008 omdat de aangescherpte exameneisen ook bij het vmbo een gemiddeld eindcijfer van 5,5 voor het centraal examen noodzakelijk maakt om te kunnen slagen.

Tabel 3.47: Herkansen voor een hoger cijfer

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Nee	46%	18%	48%	23%	40%	20%	52%	13%
Ja	54%	82%	52%	77%	60%	80%	48%	87%

Extra uitleg of oefenen met examenopdrachten ter voorbereiding op de herkansing
 In 2013 geeft bijna een kwart (23 procent) van de examinatoren de kandidaten nooit extra uitleg of oefening ter voorbereiding op de herkansing, 34 procent geeft alleen extra uitleg, 7 procent laat kandidaten alleen oefenen met examenopdrachten en 36 procent biedt zowel extra uitleg als oefening (zie tabel 3.48). De chi-kwadraattoetsing geeft geen significant verschil tussen de beide examenjaren te zien ($p = .092$).

Tabel 3.48: Extra uitleg of oefening ter voorbereiding op de herkansing

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
A Nee	33%	23%	45%	27%	25%	10%	33%	33%
B Ja, maar alleen extra uitleg	21%	34%	32%	38%	17%	30%	19%	33%
C Ja, maar alleen oefenen met examenopdrachten	2%	7%		4%	3%	13%	4%	3%
Ja, zowel B als C	44%	36%	23%	31%	56%	47%	44%	30%

Gebruik materiaal bij oefenen met examenopdrachten ter voorbereiding op de herkansing

Aan de examinatoren die kandidaten ter voorbereiding op hun herkansing met examenopdrachten laten oefenen, is gevraagd welk materiaal zij daarbij gebruiken. Omdat de examinatoren meer antwoordmogelijkheden konden kiezen, tellen de percentages in tabel 3.49 op tot boven de 100 procent. In 2013 gebruikte 92 procent van deze examinatoren hiertoe opdrachten uit eerdere praktijkexamens, 19 procent gebruikt opdrachten uit het praktijkexamen van 2013 en 43 procent gebruikt ander materiaal zoals zelfgemaakte opdrachten. Vanwege het zeer kleine aantal respondenten zien we af van statistische toetsing van het verschil tussen de beide examenjaren.

Tabel 3.49: Gebruik materiaal bij oefenen met examenopdrachten ter voorbereiding op de herkansing

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Opdrachten uit eerdere praktijkexamens	77%	92%	60%	100%	95%	94%	54%	80%
Opdrachten uit het praktijkexamen van 2013	18%	19%	20%	22%	14%	11%	23%	30%
Ander materiaal (bijvoorbeeld zelfgemaakte opdrachten)	46%	43%	40%	33%	48%	33%	46%	70%

3.6 Bekendheid met de getroffen maatregelen

Na de publicatie van de onderzoeksgegevens uit 2008 hebben CvE, VO-raad, AOC-raad, Cito en de platforms maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de cspé's. In de interviews is nagegaan in hoeverre docenten hiervan op de hoogte zijn. In het onderzoek is gekeken naar de bekendheid met de volgende zes maatregelen (zie voor een toelichting bijlage 2):

- Verstrekken grijze vlekken examens;
- Verstrekken informatie over examen aan kandidaten;
- Verduidelijken voorschriften in de instructie examinerator;
- Aanbieden cursussen/trainingen aan docenten;
- Verstrekken checklists en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding;
- Verstrekken nieuwsbrieven van platforms.

Tabel 3.50 toont het percentage docenten in 2013 dat naar eigen zeggen met de desbetreffende maatregelen bekend is. Het verstrekken van grijze vlekken examens is de maatregel waarvan docenten het beste op de hoogte zijn, op de voet gevolgd door de verduidelijking van wat er vooraf aan de kandidaten mag worden meegedeeld. Rond de helft van de docenten weet dat de instructie van de examinerator duidelijker voorschriften bevat, dat er checklists en protocollen over onder meer de geheimhouding zijn verschenen en dat er nieuwsbrieven zijn verstrekt. Het minst bekend is men met het aanbod aan cursussen en trainingen voor docenten. Deze zijn ook alleen in de beginperiode nadrukkelijk aangeboden en niet meer sinds 2011. Van de zes toetsingen van de verschillen tussen vakken geven er drie significantie te zien ($p < .05$). Docenten VAP zijn vaker dan docenten ZWB op de hoogte van de grijze vlekken examens, de aanscherping van de instructie van de examinerator en het aanbod aan cursussen en trainingen.

Tabel 3.50: Bekendheid met de maatregelen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens (percentage docenten)

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Verstrekken grijze vlekken examens	-.-	89	-.-	100	-.-	81	-.-	87
Verstrekken informatie over examen aan kandidaten	-.-	80	-.-	88	-.-	74	-.-	77
Verduidelijken voorschriften in de instructie examinerator	-.-	59	-.-	81	-.-	45	-.-	55
Aanbieden cursussen trainingen aan docenten	-.-	35	-.-	58	-.-	19	-.-	32
Verstrekken checklist en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding	-.-	53	-.-	73	-.-	39	-.-	52
Verstrekken nieuwsbrieven van platforms	-.-	49	-.-	58	-.-	39	-.-	52

Noot. -.-: vraag in 2008 niet gesteld

Per examinerator is de totaalscore over het aantal hem of haar bekende maatregelen berekend. De interne consistentie (Cronbach's alpha) van het aldus geconstrueerde schaal bedraagt .73. De verdeling van het aantal bekende maatregelen is weergegeven in tabel 3.51. Examineratoren VAP blijken van meer maatregelen op de hoogte dan examineratoren HV en ZWB ($p = .002$).

Tabel 3.51: Verdeling van het aantal bekende maatregelen

	Totaal		VAP		HV		UV/ZWB	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Geen	-.-	9%	-.-		-.-	13%	-.-	13%
Eén	-.-	5%	-.-		-.-	13%	-.-	
Twee	-.-	10%	-.-	4%	-.-	19%	-.-	6%
Drie	-.-	19%	-.-	19%	-.-	10%	-.-	29%
Vier	-.-	16%	-.-	19%	-.-	16%	-.-	13%
Vijf	-.-	27%	-.-	31%	-.-	23%	-.-	29%
Zes	-.-	14%	-.-	27%	-.-	6%	-.-	10%

Noot. -.-: vraag in 2008 niet gesteld).

4 Conclusie

Het centraal schriftelijk en praktijkexamen is een examen dat zoveel mogelijk wordt toegesneden op de belangstelling van de leerlingen van de beroepsgerichte leerlingen in het vmbo. Een groot deel van de onderwijstijd en natuurlijk de stages zijn gericht op het verwerven van praktijkvaardigheden. Het CSPE is bij uitstek het examen waarop iedere vmbo leerling in het basis- en kaderberoepsgerichte leerweg zijn kennis, maar vooral kunnen kan tonen. Het CSPE vormt daarmee een belangrijk sluitstuk van de beroepsgerichte opleidingen. De wijze waarop het examen afgenomen dient te worden, is verwoordt in de richtlijnen die het CvE uitvaardigt. De condities waaronder dit examen afgelegd dient te worden, moeten zoveel mogelijk overeen komen om gelijke voorwaarden te scheppen voor iedere leerling.

De Inspectie van het Onderwijs is tevreden dat er geen duidelijke aanwijzingen zijn dat examinatoren kandidaten in 2013 hebben laten oefenen met de opdrachten uit het te maken cspe. De mate waarin de voorschriften en adviezen voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van de praktijkexamens worden nageleefd, zijn niet teruggelopen. Tegelijkertijd constateert de Inspectie dat veel richtlijnen op gelijk niveau bleven of slechts licht verbeterden. En dat dus nog niet in alle gevallen de voorwaarden waaronder de centraal schriftelijk en praktijkexamens worden afgenomen in Nederland onder zoveel mogelijk dezelfde voorwaarden worden afgenomen.

De aangescherpte richtlijnen en maatregelen van CvE, de VO-raad, AOC-raad, Cito en de platforms ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens hebben als het gaat om een aantal essentiële voorwaarden niet geleid tot verbetering ten opzichte van 2008. Het 'extra oefenen met de examenstof nadat de opdrachten bekend zijn bij de examinator', 'het op niet toegestane wijze helpen van de kandidaten door de examinator' en 'het te soepel beoordelen van kandidaten' zijn voorbeelden daarvan. En het komt in 2013 even vaak voor als in 2008 dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing oefenen met opdrachten uit het praktijkexamen van 2013 respectievelijk 2008.

Rond de helft van de docenten zegt te weten dat de instructie van de examinator is aangescherpt, dat er checklists en protocollen over onder meer geheimhouding zijn verschenen en dat er nieuwsbrieven en examenenuêtes zijn verstrekt. Voor het deel van de docenten dat recent begon of instroomde als examinatoren geldt natuurlijk dat zij niet bekend zijn met de situatie van 2008. Dat neemt niet weg dat ondanks een stijging van het aantal examinatoren dat zich aan drie of alle vier de voorschriften van de afname van het praktijkexamen houdt, grote groepen examinatoren zich slechts aan drie, twee, een voorschrift houden. En nog altijd tussen de 5% (interviewgegevens) en 10% (observatiegegevens) van de examinatoren houdt zich aan geen enkel voorschrift.

Naar aanleiding van de bevindingen wil de Inspectie opnieuw in gesprek met CvE, de VO-raad, AOC-raad, Cito en de platforms om te kijken wat er verder gedaan kan worden om de examinatoren beter te kunnen laten voldoen aan de voorwaarden en richtlijnen van het cspe. De eerder genomen maatregelen hebben nog niet altijd het gewenste effect gehad. Het cspe verdient blijvende aandacht en extra inspanningen om de voorwaarden van de afname zoveel mogelijk gelijk te trekken. Over enkele jaren wil de Inspectie een vervolgmeting uitvoeren, om te kijken of de nog te nemen maatregelen dan wel het gewenste effect hebben gehad. Als dat niet het geval is, is

het denkbaar dat de Inspectie het toezicht op de afnamepraktijk van de cspe's zal gaan aanscherpen. Bijvoorbeeld door de examens bij te gaan wonen en scholen hierop te beoordelen. De Inspectie zal reeds in de komende tijd nog meer aandacht geven aan het cspe in het reguliere toezicht op vmbo scholen door de examenprotocollen voor de cspe's op vmbo's te onderzoeken.

5 Samenvatting, discussie en aanbevelingen

5.1 Samenvatting

In het onderzoek zijn gegevens verzameld over de mate waarin examinatoren zich houden aan de voorschriften en adviezen voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van de praktijkexamens. Een onderscheid is gemaakt in:

- voorbereiding op het praktijkexamen;
- afname van het praktijkexamen;
- beoordeling van het praktijkexamen;
- tweede examinerator;
- herkansing van het praktijkexamen;
- de bekendheid met de verbeteringsmaatregelen.

De voorbereiding op het praktijkexamen

Met betrekking tot de voorbereiding van het examen is de examineratoren onder meer gevraagd hoe lang van tevoren zij het examenmateriaal van de examensecretaris ontvangen en bekijken. Daarnaast is gevraagd of en zo ja wanneer en in hoeverre zij de kandidaten informeren over het examen en welke rol de examenopdrachten spelen in de voorbereiding van de kandidaten op het examen. In het algemeen geldt dat naarmate de examens later in het schooljaar op de scholen aanwezig zijn, de kans op schending van de geheimhouding kleiner is.

Examinatoren mochten in 2008 overeenkomstig de richtlijnen de kandidaten in algemene zin informeren over de opdrachten uit het komende praktijkexamen, zonder een voorbeeld van toegestane informatie voor handen te hebben. Dit voorschrift is vanaf 2011 meer aangescherpt. In de instructie voor de examinerator is vanaf 2011 een pagina met informatie voor de kandidaat over de inhoud van het examen opgenomen om de kandidaten ongeacht het aanvangstijdstip van het examen gelijke informatie te geven. Dat is de informatie die in 2013 vooraf aan de kandidaten verstrekt mocht worden. Meer mag niet. In 2013 verstrekten de examineratoren de kandidaten even vaak algemene niet geheime informatie over het examen als in 2008.

Anders dan in 2008 het geval was, zijn er geen duidelijke aanwijzingen dat examineratoren in 2013 hun kandidaten met de 'echte' opdrachten uit het komende examen laten oefenen. Wel zijn er nog steeds docenten die hun voorkennis van de inhoud van het examen benutten om minder intensief behandelde onderwerpen vlak voor de afname van het cspe nog eens extra onder de aandacht te brengen. Ook laten docenten kandidaten vlak vóór het praktijkexamen oefenen met materiaal uit oude examens dat sterk lijkt op de echte examenopdrachten. Dit laatste is gebruik maken van voorkennis en is minder wenselijk vanuit de gedachte dat kandidaten met dezelfde vaardigheid ongeacht de school een gelijke slaagkans zouden moeten hebben (vgl. Kuhlemeier & Dietvorst, 2008).

De afname van het praktijkexamen

Tijdens de interviews is de examineratoren onder meer gevraagd naar a) de volgorde van de examenonderdelen, b) het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van (moeilijke) examenonderdelen, c) de omgang met materialen, gereedschap en hulpmiddelen, d) de hoeveelheid hulp en begeleiding die kandidaten tijdens het examen van de examinerator ontvangen en e) de mate waarin kandidaten tijdens het examen met elkaar overleggen en elkaar helpen. Voor een deel van deze vragen zijn ook observatiegegevens verzameld.

Examinatoren mogen geen opdrachten toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen. De observatoren namen het niet volgen van deze voorschriften minder

vaak waar, maar volgens de interviews met de examinatoren komt dit in 2013 even vaak voor als in 2008.

Tenzij anders is aangegeven, mogen scholen alleen materialen, gereedschap en hulpmiddelen gebruiken die zijn opgenomen in het overzicht van de voorgeschreven middelen uit de instructie voor de examinerator. Volgens de observatoren laten de examinatoren de kandidaten even vaak afwijkende materialen, gereedschap en hulpmiddelen gebruiken als in 2008 en ook volgens de interviews gebeurt dit even vaak als toen. De observatoren hebben bij het onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen het gebruik van afwijkende materialen die een duidelijke invloed hebben op de moeilijkheidsgraad van de opdracht en materialen die in dit opzicht inert zijn.

De kandidaten worden geacht de opdrachten geheel zelfstandig uit te voeren. Examinatoren mogen geen aanwijzingen, uitleg of hints geven die het examen voor de kandidaten makkelijker maken. Zowel uit de observaties als de interviews blijkt dat examinatoren de kandidaten in 2013 even vaak op niet-toegestane wijze helpen als in 2008.

Kandidaten mogen tijdens het examen niet overleggen of elkaar helpen. De observatoren namen het niet volgen van dit voorschrift wat minder vaak waar, maar volgens de examinatoren gebeurt dit tegenwoordig even vaak als vijf jaar geleden. Nagegaan is welk deel van de examinatoren de voorschriften in de instructie voor de examinerator voor de afname volledig respecteren. Dat wil zeggen: a) geen examenopdrachten toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen, b) geen ander dan het voorgeschreven materiaal gebruiken, c) geen aanwijzingen, uitleg op hulp aan kandidaten geven en d) ervoor zorgen dat kandidaten niet onnodig overleggen of elkaar helpen.

In 2013 gaf ruim een kwart van de geïnterviewde examinatoren aan dat zij deze voorschriften volledig volgden. De verschillen tussen beide jaren waren statistisch gezien van geen betekenis.

Anders dan de interviews doen de observaties vermoeden dat examinatoren zich in 2013 beter aan de afnamevoorschriften houden dan in 2008. Hield zich in 2008 nog 15 procent van de examinatoren aan geen van de hiervoor beschreven voorschriften, in 2013 was dit percentage teruggelopen naar 8 procent. Evenzo nam het percentage dat alle vier afnamevoorschriften respecteerde toe van 5 procent toen naar 8 procent nu. Bij de afnames in 2013 hield ongeveer de helft van de examinatoren zich aan de meerderheid van de voorschriften.

Een vergelijkbare analyse is uitgevoerd voor de adviezen met betrekking tot de volgorde van de examenonderdelen en het afwisselend, in plaats van op één moment afnemen van de minitoetsen. In 2013 worden deze twee adviezen wat beter opgevolgd dan in 2008.

De beoordeling van het praktijkexamen

Examinatoren horen de kandidaten te beoordelen volgens het bij een cspe geleverd correctievoorschrift. Voor de beoordeling zijn gegevens verzameld over de wijze waarop examinatoren omgaan met de voorschriften voor het toekennen van scores aan kandidaten. Daarnaast is gekeken naar het gebruik van 'eigen' beoordelingsmiddelen naast het verplichte correctievoorschrift.

In het correctievoorschrift is zo precies mogelijk aangegeven hoe examinatoren de kandidaten moeten beoordelen. De examinatoren horen de beoordelingsaspecten toe te passen zoals dat in het voorschrift is aangegeven. Examinatoren van 2013 interpreteren de beoordelingsaspecten even vaak op andere wijze als in 2008, zowel volgens de observaties als de interviews.

Het correctievoorschrift geeft aan op welke beoordelingsaspecten de examinatoren precies moeten letten. Examinatoren mogen alleen de genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken en geen andere aspecten. Volgens de examinatoren zelf

letten zij tegenwoordig minder vaak op andere beoordelingsaspecten dan vijf jaar geleden en bij de observatiegegevens zit dit verschil dicht tegen de grens van statistische significantie.

In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de kandidaat voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet krijgen. Examinatoren worden geacht kandidaten niet minder punten te geven dan passend is voor de prestatie van de kandidaat. Volgens de observaties beoordelen examinatoren de kandidaten even vaak te streng als vijf jaar geleden, maar volgens de examinatoren gebeurt dit minder vaak dan toen.

Examinatoren mogen kandidaten niet meer punten geven dan is voorgeschreven. In 2013 wordt er even vaak te soepel beoordeeld als in 2008 en dat blijkt zowel uit de observaties als de interviews. Van de examinatoren die te soepel beoordelen, doet 51 procent dat naar eigen zeggen om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven, 42 procent om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is en 35 procent omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen. Verder zijn als redenen vaak genoemd: om kandidaten te beoordelen zoals de examiner dat in de lessen gewend is, omdat de examiner onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten, om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat en om inzet of goede bedoelingen te belonen. In vergelijking met 2008 zeggen de examinatoren in 2013 minder vaak te soepel te beoordelen omdat zij rekening willen houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie.

In een aanvullende analyse is nagegaan welk deel van de examinatoren de voorschriften voor de beoordeling volgens eigen opgave volledig naleeft. Dit wil zeggen: a) geen beoordelingsaspecten negeert, b) geen eigen beoordelingsaspecten in de beoordeling betreft, c) niet strenger beoordeelt dan het correctievoorschrift voorschrijft en d) niet soepeler beoordeelt dan is voorgeschreven. In 2013 volgden de examinatoren de voorschriften voor de beoordeling volgens eigen opgave beter op dan in 2008. Volgende in 2008 17 procent van de geïnterviewde examinatoren de vier voorschriften volledig op, in 2013 is dit percentage gestegen naar 38 procent. Deze vooruitgang komt vooral voor rekening van het vakgebied UV/ZWB. In 2013 werden beoordelingsvoorschriften bij ZWB namelijk veel beter opgevolgd dan in 2008 bij UV.

Dezelfde aanvullende analyse is uitgevoerd op de overeenkomstige gegevens van de observatoren en daarbij werd geen verschil tussen de beoordelingspraktijk in 2008 en 2013 geconstateerd.

Inzet van de tweede examiner

In de interviews is de examinatoren gevraagd naar de aanwezigheid van een tweede examiner bij het examen, wat de functie van de tweede examiner was en hoe vaak de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten in onderling overleg vaststelden. Tegenwoordig is er even vaak een tweede examiner bij de afname van de praktijkopdrachten aanwezig als vijf jaar geleden. Ook ten aanzien van de functies van deze tweede correctoren is er geen verschil geconstateerd. In 2013 stellen de eerste en tweede correctoren de scores even vaak in onderling overleg vast als in 2008.

Herkansing van het praktijkexamen

In het onderzoek zijn interviewgegevens verzameld over de herkansingsmogelijkheden die kandidaten geboden worden (het volledige praktijkexamen en/of onderdelen daarvan), of de herkansing vóór en/of na de normering plaatsvindt, hoe vaak de scholen een kandidaat laten herkansen en welk percentage van de kandidaten daarvan gebruik maakt. Verder is examinatoren

gevraagd of kandidaten een voldoende gemaakt praktijkexamen herkansen om een hoger cijfer te halen. Tot slot is gevraagd of het voorkomt dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg of oefening krijgen en zo ja, welk materiaal daarbij gebruikt wordt (dit wil zeggen: eerdere praktijkexamens, het praktijkexamen van 2013 of ander materiaal).

Net als in 2008 mogen vrijwel alle kandidaten het praktijkexamen of onderdelen daarvan herkansen (hetgeen volgens de voorschriften is toegestaan). Kandidaten worden tegenwoordig vaker in de gelegenheid gesteld om zowel het volledig praktijkexamen als één of meer examenonderdelen te herkansen (hetgeen eveneens volgens de voorschriften is toegestaan). De verdeling naar afnamemoment - vóór of na de uitslag van het eerste tijdvak - is in 2013 niet anders dan in 2008. Ook het aantal herkansingen dat de kandidaat geboden wordt, is onveranderd gebleven. Bij HV maken tegenwoordig veel meer kandidaten gebruik van de herkansing dan vijf jaar terug, maar bij VAP en UV/ZWB zien we geen verschil. Verder zien we dat het herkansen voor een hoger cijfer over de hele linie is toegenomen. Het komt even vaak voor dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg krijgen of kunnen oefenen met de examenopdrachten. Evenmin zien we een stijging of daling van het aantal examinatoren dat daartoe opdrachten uit oude examens of het nieuwe examen gebruikt.

Bekendheid met de verbeteringsmaatregelen

De laatste vijf jaar hebben CvE, VO-raad, AOC-raad, Cito en de platforms beroepsgerichte vakken maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens. In de interviews is nagegaan in hoeverre examinatoren van deze maatregelen op de hoogte zijn. De examinatoren is gevraagd in hoeverre zij bekend zijn met de volgende zes maatregelen (zie voor een toelichting bijlage 2):

- Verstrekken grijze vlekken examens;
- Verstrekken informatie vooraf over examen aan kandidaten;
- Verduidelijken voorschriften in de instructie examinator;
- Aanbieden cursussen/trainingen aan docenten;
- Verstrekken checklists en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding;
- Verstrekken van nieuwsbrieven van platforms.

Het verstrekken van grijze vlekken examens is de maatregel waarvan docenten het beste op de hoogte zijn, op de voet gevolgd door de verduidelijking van wat er vooraf aan de kandidaten mag worden meegedeeld. Rond de helft van de docenten zegt te weten dat de instructie van de examinator is aangescherpt, dat er checklists en protocollen over onder meer de geheimhouding zijn verschenen en dat er nieuwsbrieven en examenenuêtes zijn verstrekt. Het minst bekend is men met het aanbod aan cursussen en trainingen voor docenten. Deze zijn overigens vooral in de beginperiode na het onderzoek van 2008 aangeboden. Docenten VAP zijn vaker dan docenten ZWB op de hoogte van de grijze vlekken examens, de aanscherping van de instructie van de examinator en het aanbod aan cursussen en trainingen.

5.2 Discussie

Bij de interpretatie van de uitkomsten van het onderzoek zijn drie relativerende kanttekeningen op zijn plaats. Uit budgettaire overwegingen is de vergelijking tussen 2008 en 2013 gebaseerd op slechts drie van de circa 35 vakken waarvoor het Cito cspe's heeft ontwikkeld. De in 2013 onderzochte vakken VAP, HV en ZWB hebben weliswaar veel kandidaten en zijn waarschijnlijk representatief voor de sectoren waartoe zij behoren, maar de sector Techniek is met geen enkel vak in de vergelijking vertegenwoordigd. Dit roept de vraag op in hoeverre de uitkomsten van

dit onderzoek geldig zijn voor de praktijk van het cspe in het algemeen. Bij gebrek aan harde gegevens over de praktijk bij de niet-onderzochte vakken moeten wij het antwoord op deze vraag schuldig blijven. Wel blijkt uit gesprekken met toetsdeskundigen dat de situatie bij de niet-onderzochte vakken niet of nauwelijks lijkt af te wijken van het beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt. Dit is, toegegeven, slechts anekdotische evidentie. Nader onderzoek lijkt geboden.

Een tweede kanttekening betreft de vervanging van het vak UV door ZWB en de eventuele gevolgen hiervan voor de vergelijking 2008-2013. Van de drie in 2013 onderzochte vakken zijn er twee - VAP en HV – ook in 2008 onderzocht. Vanwege het sterk teruggelopen aantal kandidaten hebben we UV moeten vervangen door het vak dat daar het meest op lijkt, te weten ZWB. Zoals beargumenteerd in paragraaf 2.1 hebben we de vakken UV en ZWB als uitwisselbaar beschouwd. Van de zijde van het CvE is erop gewezen dat dit mogelijk niet volledig gerechtvaardigd is. Samenhangend met de aard van de twee vakken zouden ZWB-docenten gekenmerkt worden door een sterker verzorgende instelling dan de meer technisch georiënteerde UV-docenten. Daardoor zouden ZWB-docenten sterker neigen tot bijvoorbeeld het ongeoorloofd helpen en het te toegeeflijk beoordelen van kandidaten dan UV-docenten. Dit zou betekenen dat de regelafwijkingen in 2013 overschat worden, waardoor de vergelijking 2008-2013 een te conservatief beeld zou geven van de werkelijke verbeteringen (in vergelijking met de denkbeeldige situatie dat UV ook in 2013 onderzocht had kunnen worden). Vanwege het ontbreken van feitelijke gegevens kan over de plausibiliteit van deze veronderstelling geen uitspraak worden gedaan. Wel geeft de opmerking van het CvE aanleiding om de uitkomsten van de vergelijking in de tijd met extra voorzichtigheid te interpreteren.

Bij de interpretatie van de resultaten van het onderzoek moet ook rekening worden gehouden met de context waarin het onderzoek is uitgevoerd. De gegeven hulp en de toegeeflijke beoordeling zijn deels begrijpelijk als men bedenkt dat de examinator tevens degene is die de kandidaat heeft opgeleid. Docenten kiezen het beroep van leraar omdat zij jongeren willen helpen. Vooral docenten in het vmbo die regelmatig te maken hebben met zorgleerlingen, zijn begaan met het lot van die leerlingen en willen hun daarom graag bij de beoordeling het voordeel van de twijfel geven.

Dit valt te begrijpen, maar vormt tegelijkertijd een direct gevaar voor het civiel effect van diploma's en is uiteindelijk niet in het belang van de leerlingen. Het hanteren van een zekere distantie tussen leerlingen en de leraar, zowel in de rol van leraar als die van examinator behoort tot de professionaliteit van een leraar.

Tegelijkertijd zijn er factoren buiten de docent zelf die bijdragen aan een verklaring voor de onderzoeksuitkomsten:

- De getroffen verbeteringsmaatregelen blijken nog niet bij alle docenten volledig bekend. Hoewel dit niet expliciet onderzocht is, lijken de meeste docenten te goeder trouw. Als een afwijking wordt gevonden dan is een mogelijke oorzaak dat zij de oude en nieuwe regels onvoldoende kennen en zij zich de gevolgen van regelafwijkingen niet bewust zijn.
- De meeste docenten zijn onvoldoende geschoold in het examineren en beoordelen van kandidaten. Het objectief kunnen beoordelen is nog geen criterium waarmee docenten zich als goede docenten kunnen profileren. Praktijkdocenten kunnen zich bijvoorbeeld nog niet als examinator laten certificeren. Evenmin is het mogelijk een individuele docent bij een slechte kwaliteit van beoordelen de bevoegdheid tot het examineren te ontnemen.
- Het openbaar maken van examengegevens en het beoordelen van de onderwijskwaliteit van scholen (mede) op basis van hun examenprestaties in de

toekomst kunnen de druk op hoge examenprestaties en de neiging tot helpen en toegeeflijk te beoordelen gaan verhogen.

- Het nagenoeg ontbreken van toezicht op de naleving van de regels biedt examinatoren weinig steun.
- De recente aanscherping van de zak-slaagregeling kan de neiging tot toegeeflijk beoordelen hebben versterkt (Rijkers, 2013).
- Het relatief beperkte civiele effect van het BB-examen kan de helpende houding bij de cspe's BB versterken ten opzichte van die houding bij de KB en GL cspe's. In de basisberoepsgerichte leerweg kunnen leerlingen immers ook zonder diploma in het mbo instromen.

5.3 Aanbevelingen

De laatste vijf jaar hebben Inspectie, CvE, VO-raad, AOC-raad, Cito en vmbo platforms beroepsgerichte vakken maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens. Het onderzoek van 2013 laat zien dat nog niet alle docenten van deze maatregelen op de hoogte zijn. De vergelijking 2008-2013 doet vermoeden dat de verbeteringsmaatregelen nog niet het gewenste effect gesorteerd hebben. Het verdient aanbeveling de resultaten van dit onderzoek te bespreken met de belanghebbende partijen bij het cspe. Daartoe behoren: het ministerie van OCW, de VO-raad (als vertegenwoordiger van de besturen en de schoolleidingen), Platforms van docenten, CvE en Cito. Het doel van deze besprekingen is het evalueren van de oorzaken voor het vooralsnog beperkte effect van de getroffen verbeteringsmaatregelen en het voorbereiden van aanvullende maatregelen om de uitvoering van het cspe nog meer in overeenstemming te brengen met een werkwijze die past bij een objectieve landelijke toetsing en andere kwaliteitscriteria, inclusief de rol van de genoemde organisaties daarbij.

De resultaten van het onderzoek doen vermoeden dat er bij docenten nog te weinig sprake is van probleembewustzijn en de noodzaak de objectiviteit bij de prestatiemetingen van de praktijkonderdelen te vergroten. Het verdient daarom aanbeveling de resultaten van dit onderzoek onder de aandacht van schoolleiders en docenten te brengen. Daarbij kan onder meer worden gedacht aan het verspreiden van een toegankelijke publiekspublicatie, het geven van trainingen aan schoolleiders en docenten en het verspreiden van instructieve filmpjes waarbij aan de hand van concrete voorbeelden van veel voorkomende regelafwijkingen wordt uitgelegd wat al dan niet bij het cspe geoorloofd of wenselijk is.

De vergelijking 2008-2013 is gebaseerd op drie van de circa 35 vakken waarvoor Cito cspe's heeft ontwikkeld en dan nog alleen in de basisberoepsgerichte leerweg. De verleiding is groot om de onderzoeksresultaten te veralgemeniseren maar het is de vraag in hoeverre de uitkomsten van dit onderzoek geldig zijn voor de praktijk van het cspe in het algemeen inclusief kaderberoepsgerichte leerweg en gemengde leerweg.. Nader onderzoek zou hierover meer uitsluitsel kunnen geven.

Literatuur

Kuhlemeier, H., & Dietvorst, P. (2008). *De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo*.

Resultaten van een onderzoek naar de voorbereiding, afname, beoordeling, tweede correctie en herkansing van vier beroepsgerichte examens. Arnhem: Cito.

Inspectie van het Onderwijs (2009a). *De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo. Resultaten van een onderzoek naar de voorbereiding, afname, beoordeling, tweede correctie en herkansing van vier beroepsgerichte examens*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2009b). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Landis, J.R., & Koch, G.G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33, 14-174.

Rijkers, J. (2013). *INZICHT (!?) 'n bijdrage aan jullie kijk op jezelf*. Presentatie gehouden op de jaarlijkse CE-dag van Cito op 19 november 2013 te Oosterbeek.

Vreeburg, B.A.N.M. (2011). *Activiteiten om de kwaliteit van de afname van het centraal schriftelijk en praktisch examen in het vmbo te verbeteren*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Bijlage 2 De zes verbeteringsmaatregelen

De laatste vijf jaar hebben CvE, VO-raad, AOC-raad, Cito en de platforms maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens. In het onderzoek is docenten gevraagd of zij al dan niet op de hoogte zijn van de volgende zes maatregelen:

- Verstrekken grijze vlekken examens;
- Verstrekken informatie over examen aan kandidaten;
- Verduidelijken voorschriften in de instructie examinator;
- Aanbieden cursussen/trainingen aan docenten;
- Verstrekken checklists en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding;
- Verstrekken nieuwsbrieven van platforms.

De volgende beschrijving is letterlijk ontleend aan het observatie- en interviewformulier aan de hand waarvan de interviewers de vragen over de bekendheid met de verbeteringsmaatregelen stelden.

Verstrekken grijze vlekken examens

Via de septembermededelingen kan men voor het cspe doorklikken naar een aparte instructie voor de examinator waarin zeer expliciet de geheimhoudingsinstructies staan. Hier is precies aangegeven wat de examinator van tevoren wel bekend mag maken en wat niet. Ook de regelgeving voor de herkansing van het cspe wordt hier toegelicht. Speciale vermelding verdient de 'grijze vlekken' procedure. Voor een adequate organisatorische voorbereiding moet de examinator op de hoogte zijn van aspecten van het examen en daartoe moet de examinator het opgavenboek kunnen inzien. Dit vormt een risico voor de geheimhouding. Bij de eerste zending cspe documenten vanuit Cito in februari/maart zijn in de opgavenboekjes over de delen van de exameninhouden, die niet nodig zijn voor de organisatorische voorbereiding, 'grijze vlekken' gelegd. Deze vlekken maken de tekst onleesbaar. Deze 'grijze vlekken' dienen er toe om voortijdig anticiperen te voorkomen en de geheimhouding te benadrukken.

Verstrekken informatie over examen aan kandidaten

Sinds 2011 is in de instructie voor de examinator precies beschreven welke informatie over het cspe vooraf aan de kandidaten mag worden meegedeeld. Meer mag niet.

Verduidelijken voorschriften in de instructie examinator

Voor Cito waren de bevindingen uit het Inspectierapport 'De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo' (Inspectie, 2009) aanleiding om de instructie voor de examinator te verbeteren. De verbeterde instructie voor de examinator is met de cspe's van 2010 en 2011 verzonden aan de examensecretaris van iedere vmbo-school. Via een bijgevoegde brief is de examensecretaris nog eens expliciet geattendeerd op het belang van de afname van de cspe's volgens de examenvoorschriften. Bovendien is de examensecretaris verzocht om met zijn examinatoren een bijeenkomst te plannen om de instructie voor de examinator door te nemen en stil te staan bij de condities die bij de afname van het cspe in acht genomen moeten worden.

Aanbieden cursussen/trainingen aan docenten

Aan docenten zijn cursussen aangeboden die vanuit de Stichting Platforms Vmbo en de AOC-raad zijn opgezet in samenwerking met Cito. In 2009-2010 heeft Cito voor

docenten van zeven platforms (vakverenigingen) een training georganiseerd in het beoordelen van cspe's.

Verstrekken checklists en protocollen VO-raad en AOC-raad o.a. over organisatie en geheimhouding

De VO-raad geeft in samenwerking met de AOC-raad checklisten voor de schoolexamens en protocollen voor de centrale examens uit. Beide zijn handreikingen die niet verplichtend zijn. Dit zijn belangrijke servicedocumenten voor scholen. Zij geven niet alleen informatie, maar zij geven in de eerste plaats een gestandaardiseerde werkwijze die de school bij de afname van het examen kan toepassen. Indien de school alle stappen van het protocol volgt, biedt dat garanties dat de correcte stappen voorafgaand aan, tijdens en na het examen ondernomen zijn. Zo is er voor het cspe een protocol voor de geheimhouding. Het protocol beveelt onder meer aan dat bij de ontvangst van het cspe de directeur een logboek bijhoudt waarin alle handelingen en betrokken personen worden vermeld. Iedereen moet tekenen voor geheimhouding. Uitdrukkelijk wordt in de protocollen de geheimhouding in het hele proces benadrukt en wordt verwezen naar de instructies van CvE voor de examinerator.

Verstrekken nieuwsbrieven van platforms

De Stichting Platforms Vmbo (SPV) omvat 16 verschillende platforms voor het beroepsonderwijs. In principe zijn alle beroepsvarianten in enig platform vertegenwoordigd. Deze varianten kunnen heel smal zijn (bijv. transport en logistiek) of zeer breed (economie). De SPV heeft aandacht besteed aan de zorg voor het cspe in de nieuwsbrieven van de stichting. Op verzoek van Cito neemt SPV jaarlijks ook een digitale enquête af onder al haar leden naar ervaringen met het cspe van dat jaar. Door middel van nieuwsbrieven (van SPV en de afzonderlijke platforms) worden docenten opgeroepen deze enquête in te vullen en zo hun ervaringen kenbaar te maken. Jaarlijks worden de resultaten van de enquête geëvalueerd met het CvE en waar nodig worden aanpassingen van de cspe afnamepraktijk besproken.

Bijlage 3 Observatie- en interviewformulier

OBSERVATIEFORMULIER

DE AFNAME VAN HET PRAKTIJKEXAMEN

1 Hoe vaak wijkt de examiner af van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd?

- A Nooit / niet waargenomen
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De examiner laat de kandidaten vooral eigen opdrachten uitvoeren)

Toelichting. Examinatoren moeten de kandidaten de opdrachten laten uitvoeren zoals aangegeven in het Examen (met eventueel een Uitwerkbijlage) en de Toelichting voor de examiner. Er mogen geen onderdelen worden toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast (denk bijvoorbeeld aan het weglaten van "moeilijke" opdrachten).

2 Hoe vaak gebruikt de school andere materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen dan is aangegeven?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De school gebruikt vooral eigen materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen)

Toelichting. Een overzicht van de voorgeschreven middelen is opgenomen in de Toelichting voor de examiner.

3 Hoe vaak ontvangen kandidaten tijdens het examen hulp van de examiner?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examiner. De kandidaat moet de opdrachten geheel zelfstandig uitvoeren. Uiteraard mogen examinatoren wel als aansporing en bemoediging bedoelde hulp geven.

4 Hoe vaak ontvangen kandidaten hulp tijdens het examen van andere kandidaten?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinerator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten.

DE BEOORDELING VAN DE KANDIDATEN

5 Hoe vaak lijkt de examinerator op **minder** beoordelingsaspecten te letten dan het correctievoorschrift voorschrijft?

- A Nooit / niet waargenomen
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De examinerator hanteert vooral eigen beoordelingsaspecten)

Toelichting: In het correctievoorschrift is precies aangegeven op welke beoordelingsaspecten de examinerator moet letten. Examineratoren moeten alle genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken.

6 Hoe vaak lijkt de examinerator op **andere** beoordelingsaspecten te letten dan het correctievoorschrift voorschrijft?

- A Nooit / niet waargenomen
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De examinerator hanteert vooral eigen beoordelingsaspecten)

Toelichting: In het correctievoorschrift is aangegeven op welke beoordelingsaspecten de examinerator precies moet letten. Examineratoren mogen alleen de genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken.

7 Hoe vaak lijkt de examinerator **strenger** te beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft?

- A Nooit / niet waargenomen
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De examinerator hanteert vooral eigen normen)

Toelichting. In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de kandidaat voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet krijgen. Examineratoren mogen kandidaten niet minder punten geven dan is voorgeschreven.

8 Hoe vaak lijkt de examinerator **soepeler** te beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft?

- A Nooit / niet waargenomen
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (De examinerator hanteert vooral eigen normen)

Toelichting. In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de examinator voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet toekennen. Examinatoren mogen kandidaten niet meer punten geven dan is voorgeschreven.

9 Als de examinator kandidaten wel eens soepeler beoordeelt, om welke redenen doet hij of zij dat dan?

(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven
- B Om inzet of goede bedoelingen te belonen
- C Om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie
- D Omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen
- E Om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is
- F Om kandidaten te beoordelen zoals zij dat in de lessen gewend zijn
- G Omdat de examinator onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten
- H Om de toekomstkansen van de kandidaat niet te bederven
- I Andere reden(en), namelijk

.....
Toelichting. Dit is een lastig aandachtspunt. Je kunt deze vraag mogelijk beantwoorden door goed te luisteren en te kijken naar de verbale en non-verbale communicatie tussen examinator en kandidaat en tussen examinatoren onderling. Uiteraard is het niet de bedoeling dat je deze vraag tijdens het observeren direct aan de examinator stelt.

10 Hanteert de examinator wel eens "eigen" beoordelingsmiddelen *(bijvoorbeeld: notitieblaadjes of zelfgemaakt scoreformulieren als "tussenstap")*?

- A Nee
- B Ja, in de vorm van een exacte kopie van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan
- C Ja, in de vorm van een aanvulling op of uitwerking van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan

11A Is er een tweede examinator bij de afname en beoordeling van de praktijkopdrachten betrokken?

- A Nee
- B Ja, gedurende een deel van de observatieperiode
- C Ja, gedurende de volledige observatieperiode

11B Indien ja, wat is de functie van deze tweede examinator(en)?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Praktijkdocent in het geëxamineerde vak
- B Docent in een ander vak
- C Docent van een andere school (bijvoorbeeld ROC)
- D Klassen- of onderwijsassistent
- E Overige functie

11C Indien ja, hoe vaak stellen de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten in onderling overleg vast?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak
- E Altijd

INTERVIEWFORMULIER

DE VOORBEREIDING OP HET EXAMEN

1 Hoeveel dagen voor de eerste afnamedatum van het praktijkexamen heeft u als docent het volgende examenmateriaal **ontvangen**?

de instructie voor de examinerator ongeveer ..... dagen van tevoren

de examenopdrachten ongeveer ..... dagen van tevoren

het correctievoorschrift ongeveer ..... dagen van tevoren

2 Hoeveel dagen voor de eerste afnamedatum van het praktijkexamen heeft u het volgende examenmateriaal **bestudeerd**?

de instructie voor de examinerator ongeveer ..... dagen van tevoren

de examenopdrachten ongeveer ..... dagen van tevoren

het correctievoorschrift ongeveer ..... dagen van tevoren

3 Heeft u de kandidaten van tevoren algemene informatie verstrekt over het onderwerp en/of de aard van de examenopdrachten en zo ja hoe lang van tevoren?

- A Nee
- B Ja, namelijk ongeveer ..... dagen van tevoren

Toelichting. Examinatoren mogen algemene informatie verstrekken, maar we willen weten in hoeverre zij dat ook daadwerkelijk doen.

4A Scholen willen de kandidaten zo goed mogelijk op het examen voorbereiden. Sommige scholen gebruiken daarvoor opdrachten uit het nog af te nemen praktijkexamen.

Heeft u kandidaten in de periode tussen de ontvangst van het examenmateriaal en de eerste afnamedatum op enigerlei wijze laten oefenen met de examenopdrachten (of onderdelen daarvan)?

- A Nee
- B Ja

4B Indien ja, in welke mate en op welke wijze?

.....

5 Hoe verkrijgt de kandidaat het voor de praktijkopdrachten benodigde materiaal?

(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Al het materiaal staat gereed op de werkplek (verzorgd door de docent)
- B De kandidaat zoekt tijdens het examen het materiaal zelf bij elkaar
- C De kandidaat verzamelt in de weken voorafgaand aan het examen zelf het materiaal (aan de hand van een materiaallijst)

DE AFNAME VAN HET EXAMEN

6 In hoeveel "zittingen" wordt het praktijkexamen afgenomen?

..... zittingen

7 Hoe vaak wijkt u af van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd (bijvoorbeeld: een examenopdracht toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast)?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak

8 Hoe vaak gebruikt u andere materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen dan is aangegeven?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak

9 Hoe vaak krijgen kandidaten tijdens het examen hulp van de examinator(en)?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examinator. De kandidaat moet de opdrachten geheel zelfstandig uitvoeren. Uiteraard mogen examinatoren wel als aansporing en bemoediging bedoelde hulp geven.

10 Hoe vaak ontvangen kandidaten tijdens het examen hulp van andere kandidaten?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig

D Vaak tot zeer vaak

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinerator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten.

11 Bent u afgeweken van de geadviseerde volgorde van de examenonderdelen?

- A Nee
- B Ja

12 Heeft u alle minitoetsen op één moment afgenomen of afwisselend met de praktijkopdrachten?

- A Tegelijkertijd
- B Afwisselend
- C Zowel A als B

13 Heeft u de minitoetsen op papier of digitaal afgenomen?

- A Op papier
- B Digitaal
- C Zowel A als B

DE BEOORDELING VAN HET PRAKTIJKEXAMEN

14 Hoe vaak interpreteert u beoordelingsaspecten op een andere manier dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (Ik interpreteer aspecten vooral op eigen wijze)

15 Hoe vaak let u op **minder** beoordelingsaspecten dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen beoordelingsaspecten)

16 Hoe vaak let u op **andere** beoordelingsaspecten dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (Ik hanteert vooral eigen beoordelingsaspecten)

17 In hoeverre beoordeelt u **strenger** dan het beoordelingsvoorschrift aangeeft?

- A Nooit
- B Af en toe

- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen normen)

18 In hoeverre beoordeelt u **soepeler** dan het beoordelingsvoorschrift aangeeft?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak tot zeer vaak (Ik hanteer vooral eigen normen)

19 Als u kandidaten **soepeler** beoordeelt, om welke redenen doet u dat dan?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

Aanwijzing voor de interviewer: antwoordmogelijkheden A t/m K één voor één met de examinerator doornemen.

- A Om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven
- B Om inzet of goede bedoelingen te belonen
- C Om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie
- D Omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen
- E Om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is
- F Om kandidaten te beoordelen zoals zij dat in de lessen gewend zijn
- G Omdat ik als examinerator onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten
- H Omdat de kandidaat gebaat is bij "succeservaringen"
- I Omdat de kandidaat sowieso drempelloos kan instromen in het mbo
- J Om de toekomstkansen van de kandidaat niet te bederven
- K Andere reden(en), namelijk

.....

20A Gebruikt u "eigen" beoordelingsmiddelen (naast het beoordelingsschema), bijvoorbeeld als "tussenstap"?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Nee
- B Ja, in de vorm van een exacte kopie van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan
- C Ja, in de vorm van een aanvulling op of uitwerking van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan

20B Indien ja, om welke redenen gebruikt u "eigen" beoordelingsmiddelen?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Alleen als tussenstap tijdens de beoordeling (om later over te nemen in het beoordelingsschema)
  - B Omdat het beoordelingsschema onvolledig is
- C Omdat het beoordelingsmiddel te algemeen is
- D Om eigen aspecten in de beoordeling te betrekken
  - E Om soepeler te beoordelen
  - F Om strenger te beoordelen

21A Is er een tweede examinator bij de afname en beoordeling van de praktijkopdrachten betrokken?

- A Nee
- B Ja, bij een deel van de praktijkopdrachten
- C Ja, bij alle praktijkopdrachten

21B Indien ja, wat is de functie van de tweede examinator(en) die tijdens de beoordeling aanwezig is/zijn?

(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Praktijkdocent in het geëxamineerde vak
- B Docent in een ander vak
- C Docent van een andere school (bijvoorbeeld ROC)
- D Klassen- of onderwijsassistent
- E Overige functie

21C Indien ja, hoe vaak stellen de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten in onderling overleg vast?

- A Nooit
- B Af en toe
- C Regelmatig
- D Vaak
- E Altijd

DE HERKANSING

22 Krijgen uw examenkandidaten de mogelijkheid om het praktijkexamen of onderdelen daarvan te herkansen?

- A Nee
- B Ja

23 Welke herkansingsmogelijkheden wordt uw kandidaten geboden?

- A Herkansen van het volledige praktijkexamen
- B Herkansen van één of meer maar niet alle examenonderdelen
- C Zowel A als B

24A Op welk moment(en) kunnen uw examenkandidaten het examen of onderdelen daarvan herkansen?

- A Vóór de bepaling van de uitslag voor het eerste tijdvak (normering)
- B Na de bepaling van de uitslag van het eerste tijdvak (normering)
- C Zowel A als B

24B Indien vóór de normering, wanneer vinden deze herkansingen dan plaats? (meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Nog op dezelfde dag
- B Een of twee dagen later
- C Drie tot zes dagen later
- D Een week of meer later

25 Hoe vaak kan een kandidaat het praktijkexamen of onderdelen daarvan herkansen?

- A Een keer
- B Twee keer
- C Drie keer
- D Vier of meer keer (bijvoorbeeld tot de kandidaat een voldoende heeft)

26 Welk percentage van de kandidaten voor uw vak maakt gebruik van een herkansing?

Ongeveer .... procent van de kandidaten voor mijn vak

27 Mogen kandidaten (onderdelen van) een voldoende gemaakt praktijkexamen herkansen om een hoger cijfer te halen (bijvoorbeeld ter compensatie van een slecht gemaakt avo-vak)?

- A Nee
- B Ja

28A Komt het voor dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg krijgen of kunnen oefenen met examenopdrachten?

- A Nee
- B Ja, maar alleen extra uitleg
- C Ja, maar alleen oefenen met examenopdrachten
- D Ja, zowel B als C

28B Indien bij de vorige vraag alternatief C of D, van welk materiaal wordt daarbij gebruik gemaakt?

(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Opdrachten uit eerdere praktijkexamens
- B Opdrachten uit het praktijkexamen van 2008
- C Ander materiaal (bijvoorbeeld zelfgemaakte opdrachten)

AFSLUITENDE VRAGEN

29 Hoeveel jaar geeft u het vak (Handel & verkoop/Zorg & welzijn-breed/VAP) aan examenklassen?

..... jaar

30 De laatste vijf jaar hebben CvE, de VO-raad, Cito en platforms maatregelen genomen ter verbetering van de voorbereiding, afname en beoordeling van de praktijkexamens. Wij willen graag weten in hoeverre deze maatregelen bij docenten "geland" zijn.

Welke van de volgende maatregelen zijn bij u bekend?

(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Verstrekken grijze vlekken examens
- B Verstrekken informatie over examen aan kandidaten
- C Aanscherpen instructie examiner
- D Aanbieden cursussen/trainingen aan docenten

- E Verstrekken checklists en protocollen VO-raad o.a. over geheimhouding
- F Verstrekken nieuwsbrieven en examenenquête van platforms

Bijlage 4 Vragenlijst inventarisatie afwijkingen

DE AFNAME VAN HET PRAKTIJKEXAMEN

1 Examinatoren moeten de kandidaten de opdrachten laten uitvoeren zoals aangegeven in het Examen en de Instructie voor de examinerator. Er mogen geen onderdelen worden toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast (denk bijvoorbeeld aan het weglaten van 'moeilijke' opdrachten).

Beschrijf de vijf belangrijkste afwijkingen van de regels met betrekking tot het toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen van opdrachten (op volgorde van afnemende frequentie).

2 Scholen moeten de voorgeschreven materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen gebruiken zoals deze zijn voorgeschreven in de Instructie voor de Examinerator.

Geef vijf voorbeelden van situaties waarin examinatoren andere materialen, gereedschappen en/of hulpmiddelen gebruiken dan is voorgeschreven (op volgorde van afnemende frequentie).

3 Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examinerator. De kandidaat moet de opdrachten geheel zelfstandig uitvoeren. Uiteraard mogen examinatoren wel als aansporing en bemoediging bedoelde hulp geven.

Beschrijf vijf situaties waarin kandidaten hulp kregen van de examinerator (op volgorde van afnemende frequentie).

4 Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinerator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten.

Beschrijf vijf situaties waarin kandidaten tijdens het examen hulp kregen van andere kandidaten (op volgorde van afnemende frequentie).

DE BEOORDELING VAN DE KANDIDATEN

5 In het correctievoorschrift is precies aangegeven op welke beoordelingsaspecten de examinerator moet letten. Examinatoren moeten alle genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken.

Geef vijf voorbeelden van situaties waarin de examinerator op **minder beoordelingsaspecten** let dan het correctievoorschrift voorschrijft. Geef daarbij aan bij welke opdracht deze regelafwijking zich voordeed en benoem de weggelaten beoordelingsaspecten met naam en toenaam.

6 In het correctievoorschrift is aangegeven op welke beoordelingsaspecten de examinerator precies moet letten. Examinatoren mogen alleen de genoemde aspecten in hun beoordeling betrekken.

Geef vijf voorbeelden van situaties waarin examinatoren op **andere beoordelingsaspecten** letten dan het correctievoorschrift voorschrijft (op volgorde van afnemende frequentie). Geef daarbij aan bij welke opdracht deze regelafwijking zich voordeed en benoem deze andere beoordelingsaspecten met naam en toenaam.

7A In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de kandidaat voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet krijgen. Examinatoren mogen kandidaten niet minder punten geven dan is voorgeschreven.

Geef vijf voorbeelden van situaties waarin examinatoren **strenger beoordelen** dan het correctievoorschrift voorschrijft (op volgorde van afnemende frequentie). Geef

daarbij aan bij welk onderdeel van het beoordelingsschema deze regelafwijking zich voordeed en benoem de te strenge beoordeling met naam en toenaam.

7B Examinatoren kunnen kandidaten om verschillende redenen strenger beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft.

Wat zijn volgens jou de vijf belangrijkste redenen om strenger te beoordelen die je tijdens het observeren hebt waargenomen?

8A In het correctievoorschrift is aangegeven hoeveel punten de examiner voor een zwakke, middelmatige of goede prestatie moet toekennen. Examinatoren mogen kandidaten niet meer punten geven dan is voorgeschreven.

Geef vijf voorbeelden van situaties waarin examinatoren kandidaten **soepeler beoordelen** dan het correctievoorschrift voorschrijft (op volgorde van afnemende frequentie). Geef daarbij aan bij welk(e) onderdeel/onderdelen van het beoordelingsschema deze regelafwijking zich voordeed en benoem de te soepele beoordeling met naam en toenaam.

8B Examinatoren kunnen kandidaten om verschillende redenen soepeler beoordelen dan het correctievoorschrift voorschrijft.

Wat zijn volgens jou de vijf belangrijkste redenen om soepeler te beoordelen die je tijdens het observeren hebt waargenomen?

ALGEMENE INDRUK

9 Zijn je, tijdens de observaties, andere zaken opgevallen die je niet kwijt kunt in deze vragenlijst en/of het observatie- en interviewformulier?

Bijlage 5 Populatie, steekproef en response van het onderzoek van 2008

De steekproef

Voor elk van de vier sectoren uit het vmbo is een praktijkvak in het onderzoek betrokken, te weten Verwerking agrarische producten (VAP), Handel en verkoop (HV), Uiterlijke verzorging (UV) en Elektrotechniek (ET). Voor deze vakken is gekozen vanwege het relatief grote aantal examenkandidaten. Het onderzoek is beperkt tot opleidingen voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg (bb).

Het beschikbare budget voorzag in het bezoeken van 120 scholen. De steekproef is getrokken uit het bestand van 462 scholen voor voortgezet onderwijs die zich met tenminste één kandidaat hadden ingeschreven voor deelname aan een of meer van de praktijkexamens bb voor het schooljaar 2007/2008. Tabel 1 geeft voor de vier onderzochte examenvakken bb onder andere de aantallen scholen in de populatie en de steekproef en het aantal bezochte scholen en examenzittingen.

Tabel 1: Aantal scholen in de populatie, de steekproef en de response per praktijkexamen

Examen	Aantal scholen populatie	Aantal scholen steekproef	Aantal ontvangen reacties i.c. aanmeldings-formulieren	Aantal bezochte scholen	Aantal bezochte zittingen
Verwerking agrarische producten (VAP)	45	42	38	25	25
Handel en verkoop (HV)	77	64	55	38	38
Uiterlijke verzorging (UV)	50	45	42	27	29
Elektrotechniek (ET)	148	55	52	24	24
Totaal	320	206	188	114	116

Vanwege de mogelijkheid van non-response is de getrokken steekproef groter dan de te realiseren steekproef van 120 te bezoeken scholen. Uit het populatiebestand van 320 scholen met een opleiding voor VAP, HV, UV en/of ET is een steekproef van 206 scholen getrokken. Om overbelasting van scholen te voorkomen, is ervoor gezorgd dat geen enkele van de geselecteerde scholen voor meer dan een examenvak aan het onderzoek kon deelnemen. De steekproef is op de volgende manier tot stand gekomen:

Allereerst zijn op verzoek van de Inspectie uit het bestand van alle 462 aan de vmbo-examens deelnemende scholen elf scholen uitgesloten die betrokken waren bij ander onderzoek van de Inspectie en/of die met verscherpt toezicht te maken hadden. Daarna resteerden 451 scholen.

Vervolgens zijn voor de 'kleine' vakken VAP en UV alle 45 respectievelijk 50 scholen geselecteerd.

Daarna zijn van de 77 scholen met een opleiding voor HV alle 66 scholen geselecteerd die geen opleiding voor UV in huis hadden.

Een aselecte steekproef van zestig scholen voor ET is vervolgens getrokken uit alle 148 scholen met zo'n opleiding, nadat de 54 scholen met een opleiding voor HV en/of UV uit het bestand verwijderd waren.

Vlak voor de verzending zijn op verzoek van de Inspectie nogmaals 15 scholen uit het adressenbestand verwijderd. Het betrof hier scholen die betrokken waren bij ander onderzoek van de Inspectie en/of die te maken hadden met verscherpt toezicht.

De uiteindelijke steekproef van 206 scholen omvatte 42 scholen met een opleiding voor VAP, 64 voor HV, 45 voor UV en 55 voor ET.

Voordat de scholen voor deelname benaderd werden, is elk van de vier steekproeven ingedeeld in twee delen. De eerste 30 scholen per vak vormden de hoofdlijst met in totaal 120 scholen, en de overige 86 scholen de reservelijst. In de laatste week van april ontvingen de 120 scholen uit de hoofdlijst het verzoek om aan het onderzoek deel te nemen en een aanmeldingsformulier in te vullen. Om zoveel mogelijk scholen te bewegen tot deelname aan het onderzoek, is de brief ondertekend door de hoofdinspecteur voortgezet onderwijs.

In de laatste week van april en de eerste week van mei namen de observatoren contact op met de hun toegewezen scholen om een afspraak te maken voor het schoolbezoek. Daartoe beschikten zij over een aanmeldingsformulier waarop de contactpersoon van de school onder meer de precieze data en tijdstippen van het examen genoteerd had. Al spoedig bleek dat een aantal van de geplande schoolbezoeken geen doorgang kon vinden (zie ook tabel 2). Om het gewenste aantal van 120 deelnemende scholen te halen, bleek het nodig om scholen uit de reservelijst te benaderen. Uiteindelijk zijn alle 86 scholen uit de reservelijst voor deelname aan het onderzoek benaderd. In de contactfase met de scholen mocht de observator een school uit de reservelijst benaderen als:

- a. de afname van het praktijkexamen onverhoopt al had plaatsgevonden;
- b. het schoolbezoek absoluut niet in de planning van de observator was in te passen;
- c. uitruil met een andere student uit dezelfde regio van Nederland niet mogelijk was;
- d. de school zo ver weg lag en het examen zo vroeg in de ochtend aanving dat de observator de avond voor de afname in de vestigingsplaats van de school zou moeten overnachten;
- e. de observator na afloop van het eerste schoolbezoek nog te weinig vertrouwen had in de juistheid van de observaties.

Van deze laatste mogelijkheid heeft overigens geen van de observatoren gebruik gemaakt. Voor het registreren van de gemaakte afspraken was er een speciaal digitaal formulier dat de observatoren regelmatig bijwerkten en aan het Cito per e-mail opstuurden.

Response

Van de 206 voor deelname benaderde scholen hebben er 188 (91 procent) gereageerd op ons verzoek en, als zij over de desbetreffende examenkandidaten beschikten, het aanmeldingsformulier ingevuld en geretourneerd. Een deel van de aanmeldingsformulieren kwam echter te laat binnen, dit wil zeggen nadat het praktijkexamen op de school reeds had plaatsgevonden. Tijdens het contact met de scholen bleken 10 scholen ten onrechte in het itembank te zijn vertegenwoordigd (zie ook tabel 2). Deze scholen beschikten voor het desbetreffende vak niet over bb-examenkandidaten, maar hadden toch uit belangstelling een of meer

examenboekjes bij het Cito besteld. In het examenbestand waren de bestelde boekjes ten onrechte als kandidaten geregistreerd.

De schoolbezoeken zijn uitgevoerd door speciaal getrainde studenten die een hbo- of universitaire opleiding volgden. In totaal hebben 29 studenten als observator en interviewer aan het onderzoek deelgenomen. Van de 196 scholen met bb-examenkandidaten voor de vier onderzochte vakken uit de steekproef konden er uiteindelijk 114 (58 procent) door een observator bezocht worden (waarbij de 10 scholen die geen examenkandidaten bb in het desbetreffende vak bleken te hebben op de steekproef in mindering zijn gebracht). Van 2 scholen werden 2 zittingen bezocht en 2 docenten geïnterviewd, waardoor het aantal bezochte zittingen groter is dan het aantal scholen (zie ook tabel 1).

Redenen van non-response

Voor elke niet-bezochte school uit de steekproef is bijgehouden waarom deze niet bezocht kon worden (zie tabel 2). 10 scholen bleken zoals gezegd geen bb-examenkandidaten in het vak in kwestie te hebben. Sommige scholen hadden het aanmeldingsformulier niet of te laat aan het Cito opgestuurd, ondanks intensief rappelleren. In andere gevallen bleek er geen enkele observator op de door de school opgegeven datum en tijdstip beschikbaar te zijn. In een enkel geval kon een gemaakte afspraak voor een schoolbezoek niet worden nagekomen vanwege ziekte van de observator, het overlijden van een familielid of een staking in het streekvervoer. Van 14 niet-bezochte vestigingen kon het Cito de reden niet achterhalen.

Tabel 2: Redenen waarom scholen niet bezocht konden worden

Redenen van non-response	VAP	HV	UV	ET	Totaal
School heeft geen bb examenkandidaten voor het desbetreffende vak	1	4	4	1	10
Aanmeldingsformulier niet of te laat ontvangen	6	11	2	4	23
Aanmeldingsformulier wel van school ontvangen, maar niet aan student doorgespeeld	1				1
Geen student beschikbaar op afnamedatum of calamiteiten zoals ziekte en staking streekvervoer	8	11	7	18	44
Oorzaak onbekend	1	0	5	8	14
Totaal	17	26	18	31	92